

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

А. В. АНДРУШКО, І. А. НЕСТЕРОВА

**ЗЛОЧИННІСТЬ
У СФЕРІ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ:
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ТА ЗАПОБІГАННЯ**

Монографія

Ужгород
ТОВ «ІВА»
2016

УДК 343.46:338.48

ББК 67.61+65.433

А 66

*Рекомендовано до друку Вченою радою
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(протокол № 14 від 13 грудня 2016 р.)*

Рецензенти:

Музика А. А., доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту МВС України;

Попович В. М., доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, провідний науковий співробітник Державного науково-дослідного інституту МВС України;

Вознюк А. А., кандидат юридичних наук, доцент, завідувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ.

Андрушко А. В.

А 66 Злочинність у сфері туристичного бізнесу: кримінологічна характеристика та запобігання : монографія / А.В. Андрушко, І.А. Нестерова – Ужгород : ТОВ «ІВА», 2016. – 220 с.

ISBN 978-617-501-118-8

У монографії, присвяченій комплексному дослідженню злочинності у сфері туристичного бізнесу, проаналізовано сучасний стан, динаміку та структуру вказаного виду злочинності та з'ясовано її детермінанти; розкрито основні риси осіб, які вчинили злочини у сфері туристичного бізнесу, і на цій основі створено узагальнений кримінологічний портрет особи злочинця, що вчиняє відповідні діяння; розроблено систему заходів запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу; охарактеризовано віктимологічний напрям запобігання злочинам, вчинюваним у вказаній сфері.

Видання може бути корисним для студентів, аспірантів, викладачів юридичних вищих навчальних закладів та факультетів, працівників правоохоронних органів, усіх, кого цікавлять проблеми кримінології та кримінального права.

© Андрушко А.В.,
Нестерова І.А., 2016
© ТОВ «ІВА», 2016

ISBN 978-617-501-118-8

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Розділ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ	7
1.1. Поняття туристичного бізнесу та його значення для економіки України	7
1.2. Туристичний бізнес як об'єкт кримінологічного дослідження	20
Розділ 2	
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ	34
2.1. Сучасний стан, тенденції та структура злочинності у сфері туристичного бізнесу	34
2.2. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини у сфері туристичного бізнесу	63
2.3. Детермінація злочинності у сфері туристичного бізнесу	83
Розділ 3	
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ	104
3.1. Загальносоціальні заходи запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу	104
3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу	122
3.3. Віктимологічний напрям запобігання злочинам, вчинюваним у сфері туристичного бізнесу	143
ВИСНОВКИ	158
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	166
ДОДАТКИ	211

ВСТУП

З кожним роком туристична галузь у світовому господарстві займає дедалі вагоміше місце і, за прогнозами експертів, у майбутньому стане двигуном світової економіки. В багатьох країнах вже сьогодні туризм став однією з провідних галузей економіки, серйозним джерелом наповнення бюджету. В той же час в Україні, яка має об'єктивні передумови для інтенсивного розвитку як внутрішнього, так і міжнародного туризму, туристичний потенціал використовується неефективно.

Попри декларативне визнання важливості туристичної галузі для вітчизняної економіки і культури та запевнення в тому, що «держава створює умови для туристичної діяльності» (ст. 6 Закону України «Про туризм»), розвиток туризму в Україні завжди розглядався як другорядний, а дії влади щодо його організаційно-економічної підтримки були неефективними та безсистемними. Протягом останніх років у вітчизняній туристичній галузі спостерігаються негативні тенденції: значно скоротився потік іноземних туристів, зменшились надходження до бюджету від суб'єктів туристичної діяльності, збанкрутував ряд туроператорів тощо. На жаль, не минула туристичний бізнес і злочинність, наслідком якої є завдання значної матеріальної шкоди потерпілим, підірив довіри до вітчизняного туристичного бізнесу з боку споживачів туристичних послуг, негативний вплив на репутацію України як гравця на міжнародному туристичному ринку.

Сучасний стан криміногенної ситуації у сфері туристичного бізнесу вимагає системного удосконалення організаційно-правової інфраструктури запобігання злочинності у вказаній сфері. Окремі аспекти цієї проблематики досліджували такі вчені, як: С. М. Алфьоров, М. Г. Вербенський, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, Т. А. Денисова, В. О. Іващенко, О. Г. Кальман, Я. Г. Лизогуб, О. В. Лисодед, О. В. Наден,

А. М. Орлеан, О. А. Поліщук, К. Л. Попов, В. М. Попович, Є. Д. Скулиш, В. І. Шакун, Г. Й. Шнайдер та ін. Потреба всебічного дослідження окреслених вище проблем зумовила також необхідність звернення до наукових праць таких вчених, як: П. П. Андрушко, О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, Ю. В. Баулін, П. С. Берзін, І. Г. Богатирьов, А. М. Бойко, В. І. Борисов, Л. П. Брич, В. М. Бурдін, В. В. Василевич, В. О. Гацелюк, В. О. Глушков, Б. М. Головкін, В. К. Грищук, О. М. Гумін, Н. О. Гуторова, С. Ф. Денисов, О. М. Джужа, В. М. Дрьомін, О. О. Дудоров, В. П. Ємельянов, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, О. О. Кваша, О. Г. Колб, О. Є. Користін, О. М. Костенко, В. В. Кузнецов, О. Г. Кулик, В. М. Куц, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, С. Я. Лихова, О. А. Мартиненко, М. І. Мельник, В. О. Меркулова, В. А. Мисливий, А. А. Музика, В. О. Навроцький, Д. О. Назаренко, С. І. Нежурбіда, В. І. Осадчий, М. І. Панов, А. В. Савченко, В. В. Сташис, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, Є. В. Фесенко, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, В. Б. Харченко, О. Ю. Шостко, Н. М. Ярмиш, С. С. Яценко та ін. В той же час доводиться констатувати, що наукові праці монографічного характеру, в яких би комплексно аналізувалися проблеми протидії злочинності у сфері туристичного бізнесу, на сьогодні відсутні.

Недостатня розробленість зазначених проблем, а також незадовільний стан запобігання вчинюваним у сфері туристичного бізнесу злочинам зумовлюють актуальність теми цього дослідження.

Метою дослідження є розроблення комплексної кримінологічної характеристики злочинності у сфері туристичного бізнесу, а також оцінка сучасного стану і шляхів удосконалення запобігання злочинності у вказаній сфері.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі завдання:

- дослідити поняття туристичного бізнесу та його значення для економіки України;
- визначити поняття «злочинність у сфері туристичного бізнесу» та виокремити особливості злочинності у вказаній сфері;
- з'ясувати сучасний стан, динаміку та структуру злочинності у сфері туристичного бізнесу;

- розкрити основні риси осіб, які вчинили злочини у сфері туристичного бізнесу, та на цій основі створити узагальнений кримінологічний портрет особи злочинця, що вчиняє відповідні діяння;
- виявити детермінанти злочинності у сфері туристичного бізнесу та здійснити їх науковий аналіз;
- розробити систему заходів загальносоціального та спеціально-кримінологічного запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу;
- надати характеристику віктимологічного напрямку запобігання злочинам, вчинюваним у сфері туристичного бізнесу.

З метою одержання достовірної інформації для вирішення поставлених завдань нами проаналізовано матеріали 170 кримінальних проваджень, розглянутих судами першої та другої інстанцій Дніпропетровської, Закарпатської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Харківської, Чернівецької областей та м. Києва за період з 2005 по 2015 рік. Проаналізовано також 400 повідомлень про вчинення розглядуваних злочинів у ЗМІ за той же період. Крім того, емпіричну базу дослідження склали: статистична інформація Всесвітньої туристичної організації та Державної служби статистики України; матеріали опублікованої судової практики; результати анкетування 172 жертв злочинів у сфері туристичного бізнесу та 200 працівників правоохоронних органів. Проаналізовано також результати емпіричних досліджень, проведених іншими авторами, опрацьовано матеріали періодичної преси та електронні ресурси з проблем, що стосуються тематики дослідження.

Висловлюємо слова щирої вдячності за цінні поради шановним рецензентам дослідження – доктору юридичних наук, професору **Музиці Анатолію Ананійовичу**, доктору юридичних наук, професору, заслуженому юристу України **Поповичу Володимирі Михайловичу** та кандидату юридичних наук, доценту **Вознюку Андрію Андрійовичу**.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ТУРИСТИЧНОГО

БІЗНЕСУ

1.1. Поняття туристичного бізнесу

та його значення для економіки України

Кримінологічне дослідження злочинності у сфері туристичного бізнесу неможливе без з'ясування поняття та характерних особливостей туристичного бізнесу.

В Законі України «Про туризм» (ст. 1) туризм визначається як тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає [142]. Стаття 1 вказаного закону також визначає, що туристом є особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін [142]. Наведені дефініції обґрунтовано, на наш погляд, критикувалися експертами туристичної галузі. На думку С. Романюка, туризм – це не просто тимчасовий виїзд особи з місця проживання з певною метою (такий підхід «розмиває» сутність туризму), а вид діяльності з виробництва і реалізації туристичного продукту для потреб туристів з використанням історико-культурного та природно-рекреаційного потенціалу країни [33]. З економічної точки зору, туризм – це «особливий вид споживання туристами матеріальних благ, послуг і товарів, який виділяється в окрему сферу господарства, що забезпечує туриста всім необхідним: транс-

портними засобами, об'єктами харчування, розміщення, культурно-побутовими послугами, розважальними заходами» [193].

Спеціалістами відзначалася також хибність підходу, за якого законодавець не бачить різниці між туристом і відвідувачем. Відвідувач – це людина, яка відвідує певну країну з різними цілями, в тому числі й туристичними. Турист – завжди відвідувач, відвідувач же не завжди є туристом; туристом він стає лише в тому разі, коли користується туристичними послугами, піддається економічному аналізу і державному статистичному обліку. Турист, таким чином, – поняття економічне [33]. Відзначимо також, що відмінність між поняттями «відвідувач» і «турист» зафіксована на міжнародному рівні – на Оттавській міжнародній конференції (1991 р.) та на двадцять сьомій сесії Статистичної комісії ООН (1993 р.) [73].

Врахування наведених зауважень має принципове значення для дослідження злочинності у сфері туристичного бізнесу, адже розуміння туризму як виду діяльності з виробництва і реалізації туристичного продукту для потреб туристів відповідає сутності туристичного бізнесу, поняття якого розглянемо нижче. Якщо ж виходити із дефініції туризму, яку подає вітчизняний законодавець, то злочинність у розглядуваній сфері стосуватиметься не відносин, пов'язаних з наданням туристичних послуг суб'єктами відповідної діяльності, а включатиме будь-які кримінально карані діяння, вчинені як самими туристами, так і щодо них під час подорожі. Відзначимо, що саме такий підхід наявний у публікаціях більшості вітчизняних та зарубіжних дослідників, про що йтиметься нижче.

Організаційними формами туризму є міжнародний і внутрішній туризм. До міжнародного туризму належать: в'їзний туризм – подорожі в межах України осіб, які постійно не проживають на її території, та виїзний туризм – подорожі громадян України та осіб, які постійно проживають на території України, до іншої країни. Внутрішнім туризмом є подорожі в межах території України громадян України та осіб, які постійно проживають на її території. Залежно від категорій осіб, які здійснюють туристичні подорожі (поїздки, відвідування), їх цілей, об'єктів, що використовуються або відвідуються, чи інших ознак існують такі види туризму: дитячий, молодіжний, сімейний, для осіб похилого віку, для інвалідів,

культурно-пізнавальний, лікувально-оздоровчий, спортивний, релігійний, екологічний (зелений), сільський, підводний, гірський, пригодницький, мисливський, автомобільний, самодіяльний тощо (ст. 4 Закону України «Про туризм») [142].

Бурхливий розвиток масового туризму у світі зумовив відповідний розвиток індустрії туризму, під якою розуміють сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, кемпінги, мотелі, пансіонати, підприємства громадського харчування, транспорту, заклади культури, спорту тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів [221, с. 67].

Учасниками відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності, є юридичні та фізичні особи, які створюють туристичний продукт, надають туристичні послуги (перевезення, тимчасового розміщення, харчування, екскурсійного, курортного, спортивного, розважального та іншого обслуговування) чи здійснюють посередницьку діяльність із надання характерних та супутніх послуг, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства (туристи, екскурсанти, відвідувачі та інші), в інтересах яких здійснюється туристична діяльність (ст. 5 Закону України «Про туризм») [142].

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про туризм» суб'єктами, що здійснюють та/або забезпечують туристичну діяльність (суб'єктами туристичної діяльності), є: туристичні оператори; туристичні агенти; інші суб'єкти підприємницької діяльності, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних, розважальних та інших туристичних послуг; гіді-перекладачі, екскурсоводи, спортивні інструктори, провідники та інші фахівці туристичного супроводу; фізичні особи, які не є суб'єктами підприємницької діяльності та надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування тощо [142].

Туристичні оператори (туроператори) – юридичні особи, створені згідно із законодавством України, для яких виключною діяльністю є організація та забезпечення створення туристичного продукту, реалізація та надання туристичних послуг, а також посе-

редницька діяльність із надання характерних та супутніх послуг і які в установленому порядку отримали ліцензію на туроператорську діяльність [142].

Туристичні агенти (турагенти) – юридичні особи, створені згідно із законодавством України, а також фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які здійснюють посередницьку діяльність з реалізації туристичного продукту туроператорів та туристичних послуг інших суб'єктів туристичної діяльності, а також посередницьку діяльність щодо реалізації характерних та супутніх послуг [142].

Наявність специфічних суб'єктів – туроператорів та турагентів – одна з основних особливостей розглядуваної сфери. Підкреслимо, що на сьогодні туристичні оператори є суб'єктами, які становлять основу туристичного ринку, оскільки саме вони формують туристичний продукт, комплектують і реалізують його, тоді як туристичні агенти лише продають створений туроператором туристичний продукт.

Надалі нами часто використовуватиметься поняття «туристичний продукт», тому вважаємо за необхідне навести його визначення, закріплене в ст. 1 Закону України «Про туризм»: туристичний продукт – це попередньо розроблений комплекс туристичних послуг, який поєднує не менше ніж дві такі послуги, що реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною, до складу якого входять послуги перевезення, послуги розміщення та інші туристичні послуги, не пов'язані з перевезенням і розміщенням (послуги з організації відвідувань об'єктів культури, відпочинку та розваг, реалізації сувенірної продукції тощо) [142].

Діяльність з надання туристичних послуг є підприємницькою. Згідно зі ст. 42 Господарського кодексу України підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [85]. Дуже близьким до поняття «підприємництво» є поняття «бізнес». Так, Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає бізнес як «економічну, комерційну, біржову або підприємницьку діяльність, спрямовану

на отримання прибутку» [61, с. 80]. З наведеного визначення можна зробити висновок, що поняття «бізнес» є по суті синонімом поняття «підприємництво». Водночас професор Н. О. Саніахметова відзначає, що бізнес – це багатогранне поняття, яке на сьогодні набуло безліч споріднених, але неоднакових за змістом значень: професія, заняття, діло, підприємництво (економічна діяльність з метою одержання прибутку); угоди; ділові кола; ділове життя, компанії, а то і просто джерело заробітку [335, с. 11]. У спеціальній літературі бізнес іноді визначають у двох значеннях – широкому та вузькому. «У першому значенні бізнес – це загальноекономічний термін, що характеризує сферу діяльності суб'єкта господарювання і його економічні інтереси (сільськогосподарський, торговельний, банківський), величину й обсяг діяльності (дрібний, великий, середній), а також деякі поодинокі характеристики занять суб'єкта господарювання, що нерідко виходять за рамки економічної термінології (наприклад, нечесний бізнес). У другому значенні бізнес – це угоди, торговельні операції» [335, с. 11]. Відзначається також, що «бізнес» є ширшим за значенням поняттям, ніж «підприємництво», оскільки охоплює відносини, які виникають між усіма учасниками ринкової економіки, і включає не лише підприємців, а й споживачів, найманих працівників [400]. Останнє застереження для нашого дослідження видається особливо важливим, оскільки, як буде показано далі, злочинність у розглядуваній сфері складають діяння, вчинені не лише суб'єктами підприємництва, а й найманими працівниками (зокрема, менеджерами туристичних компаній), а також споживачами туристичних послуг.

Таким чином, маємо підстави зробити висновок, що **туристичний бізнес** – це самостійна, ініціативна, систематична діяльність, спрямована на одержання суб'єктами туристичної діяльності прибутку від реалізації туристичного продукту споживачам туристичних послуг. Визначення поняття «туристичний бізнес» не міститься в Законі України «Про туризм», водночас воно є зручним і таким, що часто використовується в науковій та навчальній літературі.

У світовій системі господарства туризм займає провідні позиції. За оцінками Всесвітньої туристичної організації (далі

– WTO), ще наприкінці 2000 р. туризм зайняв перше місце серед галузей світового господарського комплексу за обсягом експорту товарів і послуг [119, с. 19]. У сфері міжнародного туристичного обміну річний оборот склав понад 2 трильйони доларів США. На туризм припадає 12% загальносвітового національного продукту, 7% світових інвестицій. Туризм забезпечує 5% податкових надходжень. Економісти відзначають, що ще в 1996 р. за валютними надходженнями туризм обійшов експорт нафтопродуктів, телекомунікаційного устаткування, автомобілебудування і всіх інших видів послуг [119, с. 19].

Туризм в цілому займає перше місце у світі щодо надання робочих місць. Безпосередньо у світовій сфері туристичних послуг задіяно понад 260 мільйонів осіб, що становить 10% всіх працівників [119, с. 19]. Крім того, сфера туризму підтримує майже 50 суміжних галузей та створює додаткові робочі місця. Один турист дає роботу 10 особам, а створення одного робочого місця в туризмі у 20 разів дешевше, ніж у промисловості [221, с. 6].

Туристичний бізнес виступає своєрідним локомотивом, який розвиває чимало інших галузей – транспорт, готельне та ресторанне господарство, сферу розваг тощо. Експерти відзначають, що вкладений у туризм один долар дає сім доларів інвестицій суміжним галузям економіки [280]. Потік іноземних туристів є одним з каналів надходження в країну валюти, джерелом капітальних інвестицій. Так, за оцінками Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), середньостатистичний іноземний турист перебуває в Україні близько чотирьох днів та залишає за цей час суму близько 600 доларів США [158, с. 154; 268, с. 182].

Туристичній галузі належить вагома роль у стимулюванні економічного і соціального розвитку регіонів. Завдяки розвитку туризму можливо зменшити відтік сільського населення в міста, створити додаткові робочі місця, забезпечити збереження пам'яток історії та культури тощо. За умови продуманої політики туризм міг би стати важливим джерелом доходу для багатьох небагатих регіонів нашої країни. Чи не найбільші перспективи тут, вочевидь, має Західна Україна з її багатими історико-культурною спадщиною та природними ресурсами.

Розвиток туристичної галузі залежить насамперед від якості та різноманітності туристичних ресурсів країни, рівня розвитку її туристичної інфраструктури, підтримки сфери туризму з боку держави.

За даними ВТО, загальна кількість туристів (міжнародних і внутрішніх) з урахуванням екскурсантів становить понад третину населення Землі. Високими темпами розвивається у світі міжнародний туризм, частка якого в загальному обсязі світового експорту навіть у роки погіршення загальносвітової економічної кон'юнктури не була нижчою за 5% [115, с. 8]. Якщо у 1950 році кількість міжнародних туристів становила 25 мільйонів, то через 20 років, у 1970, – збільшилася до 165 мільйонів, ще через 20 років (1990) досягла 450 мільйонів, а у 2000 році – становила майже 700 мільйонів таких туристів [119, с. 19]. У 2011 році послугами туристичної галузі скористалося близько 983 млн. міжнародних туристів, у 2012 році їх кількість перевищила 1 млрд. осіб [87], а у 2015 році зросла до рекордних 1,18 млрд., перевищивши показник 2014 року на 50 млн. людей [159]. Лідерами зростання чисельності туристів, що виїжджають за кордон, у 2015 році стали Китай, США і Велика Британія. Що стосується туристичних напрямів, то найбільше зростання продемонстрували країни Європи, Азії та Тихоокеанського регіону [159].

За підрахунками спеціалістів, у середньому для отримання доходів, еквівалентних тим, які дає один іноземний турист, потрібно вивозити на світовий ринок приблизно 9 тонн кам'яного вугілля, або 15 тонн нафти, або ж 2 тонни високосортної пшениці. При цьому продаж сировини виснажує енергоносії країни, а туризм, навпаки, працює на відновлення ресурсів. За підрахунками зарубіжних економістів, 100 тисяч туристів, провівши в середньому дві години в місті, витрачають у ньому не менше 350 тисяч доларів США, або 17,5 долара на людину щогодини [232].

Прибуток від туризму у світі за 2003 рік перевищив 500 мільярдів доларів США [119, с. 19], у 2006 році сягнув понад 680 млрд. доларів США [415, с. 9], а у 2011 році надходження від міжнародного туризму вперше перетнули рубіж 1 трлн. доларів, показавши зростання на 3,8% порівняно з 2010 роком [231].

У 2014 році доходи від міжнародного туризму склали рекордні 1,5 трлн. доларів США. Туристи, що витратили гроші за кордоном на проживання, харчування, розваги та шопінг, принесли індустрії \$1,25 трлн., ще \$221 млрд. склали надходження від міжнародних пасажирських перевезень [112]. Прогнозується, що доходи від міжнародного туризму зростатимуть і надалі. Довгострокові середньорічні темпи зростання світового туризму становлять 4,1% [415, с. 9].

Попри те, що на початку XXI ст. через трагічні події у світі темпи приросту кількості подорожуючих до деяких країн уповільнились, в цілому туризм розвивається досить динамічно і, на думку експертів, надалі стане двигуном світової економіки [221, с. 7]. В багатьох країнах туризм став однією з провідних галузей економіки, серйозним джерелом поповнення бюджету. За даними ВТО, у 2014 р. найбільші доходи від міжнародного туризму отримали США – 177 млрд. доларів. Дохід від туризму в інших країнах майже втричі менший і дорівнює 65 млрд. доларів для Іспанії, 57 млрд. – для Китаю. Також в десятку лідерів увійшли Великобританія, Франція, Макао, Італія, Німеччина, Таїланд та Гонконг [110]. Відомо, що як мінімум 40 країн світу (як правило, острівних) сьогодні живуть за рахунок туризму [274], ще у 70 країнах туризм є однією з трьох основних статей наповнення бюджету [120, с. 26]. В розрахунку на душу населення найбільше на туризмі заробляють Британські Віргінські острови (\$17621), Макао (\$16797), Аруба (\$14771), Американські Віргінські острови (\$12466), Теркс і Кайкос (\$12420), Кайманові острови (\$12042), Люксембург (\$7909), Багамські острови (\$6288), Бермудські острови (\$5451), Ангілья (\$5319), Антигуа і Барбуда (\$4947), Палау (\$4842), Острови Кука (\$3396), Кіпр (\$2904), Сент-Кітс і Невіс (\$2652), Французька Полінезія (\$2076), Мальта (\$1990), Сент-Люсія (\$1985), Австрія (\$1876), Хорватія (\$1523), Ліван (\$1433), Швейцарія (\$1417), Гонконг (\$1313), Єгипет (\$1275), Греція (\$1209) [352].

В Україні перші комерційні туристичні фірми почали з'являтися в 1991 році, їх бізнес будувався виключно на досвіді роботи радянських туристичних організацій. Ринок розвивався

хаотично, не було планування, не проводились заходи з вивчення попиту населення. Пропозиції турфірм були дуже простими і в більшості випадків абсолютно однаковими. Починаючи з 1999 року туристичний ринок зростає, ставав дедалі професійнішим і кваліфікованішим, про що говорить і те, що у 2004–2005 рр. на туристичному ринку України з'явилися іноземні туристичні компанії [123]. Прибутковість туристичного бізнесу зумовила швидке зростання кількості суб'єктів туристичної діяльності. Якщо на момент розпаду Радянського Союзу на вітчизняному туристичному ринку були присутні лише дві державні структури – Бюро міжнародного молодіжного туризму «Супутник» та «Інтурист» [357], то нині в Україні діють тисячі туристичних компаній. Мережа суб'єктів туристичної діяльності у 2012 р. становила 5347 одиниць (порівняно з 2011 р. їх кількість збільшилась на 11,6%), 74,2% з яких – турагенти [56]. У 2013 р. чисельність суб'єктів туристичної діяльності зросла на 6,5% – до 5,7 тис., 75% з яких – турагенти [111]. У 2014 році, внаслідок девальвації гривні та різкого зuboжіння населення, яке було змушене економити на подорожах, кількість суб'єктів туристичної діяльності зменшилась. За даними Державної служби статистики України, у 2014 р. в країні (при підрахунку не враховувались тимчасово окупована територія Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції) було зареєстровано 3885 суб'єктів туристичної діяльності, з них – 667 туроператорів, 3069 турагентів (з них 1473 зареєстровані як юридичні особи та 1596 – як фізичні особи), 149 суб'єктів, які здійснюють екскурсійну діяльність [358, с. 5]. Загальна кількість зайнятих у туризмі – 416,1 тис. осіб; ця цифра включає зайнятих в готелях, туристичних агентствах, авіакомпаніях та в інших пасажирських перевезеннях (за винятком приміських послуг), а також зайнятість у ресторанах та індустрії розваг, які напряму підтримуються туристами [268, с. 181].

Статистичні дані Державної служби статистики України дозволяють прослідкувати динаміку кількості туристів, обслужених суб'єктами туристичної діяльності України за період з 2000 по 2015 рік. Мінімум туристів обслужено у 2005 році – 1,82 млн. осіб,

максимум – у 2013 році (3,45 млн.). У 2014 р. суб'єкти туристичної діяльності обслужили 2,42 млн. туристів, а у 2015 – 2,01 млн. осіб [360].

У 2012 р. доходи вітчизняних суб'єктів туристичної діяльності становили 6,991 млрд. грн., що на 41,6% перевищило показники 2011 р. [56]. У 2013 р. їхні доходи знизилися на 2,4% порівняно з 2012 р. і становили 6,497 млрд. грн. [111]. У 2014 р. доходи суб'єктів туристичної діяльності знизилися до 5,567 млрд. грн. [358, с. 5].

Протягом 2008–2011 років обсяг надходжень до державного бюджету від провадження туристичної діяльності збільшився з 208,2 млн. до 1,5 млрд. гривень. За розрахунками, проведеними на основі даних Міндоходів та державних статистичних спостережень, обсяг надходжень до державного бюджету від провадження туристичної діяльності за 2012 рік становив понад 1,5 млрд. гривень. Крім того, за 2012 рік сплачено 38,4 млн. гривень туристичного збору, що на 38,3% більше, ніж у 2011 році [170]. За даними Державної фіскальної служби України, у 2014 році суб'єктами туристичної діяльності (без урахування Автономної Республіки Крим та м. Севастополь) сплачено податків та зборів до державного та місцевого бюджетів понад 1,3 млрд. грн., у тому числі туристичного збору – на суму 24,8 млн. грн. [361].

Загалом же доводиться констатувати, що доходи від туризму в Україні є далекими від світових показників: якщо у більшості країн світу доходи від туризму становлять до 10% ВВП, то в нас цей показник не дотягує і до 2% [259]. Згідно зі світовим рейтингом загального внеску туристичної сфери до ВВП країни, Україна у 2014 р. посіла лише 64-те місце (у 2013 р. – 53-тє місце) серед 184 країн світу [268, с. 180].

Якщо ще донедавна в Україні високими були темпи розвитку виїзного туризму, то останніми роками, з огляду на девальвацію гривні (вартість турів розраховується виходячи з ціни в доларах США або євро) та відчутне збідніння населення, виїзний туризм пішов на спад. Так, у 2014 році українці їздили відпочивати за кордон на 35-40% рідше порівняно з 2013 роком [385]. Разом з тим, у будь-якому разі йдеться про величезну масу людей: кількість громадян України, які з туристичною метою виїжджали за кор-

дон, у 2015 році становила 1,64 мільйона осіб [360; 362]. Через знецінення національної валюти впав попит на дорогі путівки, туристи все частіше віддають перевагу бюджетному відпочинку; менше постраждали популярні у вітчизняних мандрівників порівняно недорогі Єгипет та Туреччина [385]. Останнім часом відпочивати за кордон з України виїжджає не більше 2% від загальної кількості населення [259]. Зменшення туристичних потоків потягнуло за собою банкрутство численних суб'єктів туристичної діяльності, скорочення персоналу, зменшення кількості чартерних рейсів тощо. Фахівці прогнозують можливе дворазове скорочення працівників цього напрямку протягом трьох-п'яти найближчих років [193]. Водночас фінансово-економічна криза відкрила нові перспективи перед дешевшим внутрішнім туризмом, який суттєво зріс порівняно з попередніми роками, коли українці віддавали перевагу закордонному відпочинку [399]. Експерти наголошують: якщо успішно розвивати внутрішній туризм, додатково можна зберегти в Україні 5-6 мільярдів доларів, які наші співвітчизники витрачають на відпочинок за кордоном [280]. При повноцінному розкритті українського туристичного потенціалу надходження до бюджетів усіх рівнів можуть становити приблизно стільки ж (близько 10 млрд. доларів), скільки отримують країни, порівнянні з Україною за туристично-рекреаційним потенціалом [120, с. 27].

Україна має об'єктивні передумови для інтенсивного розвитку як внутрішнього, так і міжнародного туризму. Маючи вигідне географічне положення, Україна володіє значним туристично-рекреаційним потенціалом, сприятливим кліматом, багатим рослинним і тваринним світом, цінними культурно-історичними пам'ятками (з яких частина включена до престижного Списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО) та туристичною індустрією, яка досить швидко розвивається. Однак, попри запевнення окремих дослідників, що туризм в Україні став наблизятися до світового рівня [119, с. 12], наша країна свій туристичний потенціал використовує явно недостатньо. Пов'язано це з низкою причин, серед яких: нерозвиненість інфраструктури, низький рівень сервісу, плачевний стан більшості туристичних об'єктів, майже повна відсутність реклами вітчизняних туристичних при-

над за кордоном, недостатня гнучкість візової політики тощо. Останніми роками на розвиток в'їзного туризму негативно вплинули анексія Криму та війна на Донбасі. Так, якщо у 2013 році Україну відвідали 232 311 іноземних туристів, то у 2014 році – 17 070, а у 2015 – всього лиш 15 159 туристів з-за кордону [360]. Таким чином, порівняно з 2013 р. у 2015 р. іноземних туристів в Україні поменшало на 93,5%¹. Цікаво, що за період з 2000 по 2015 рік найбільше іноземних туристів Україну відвідало у 2003 році – 590 641 [360], тобто порівняно з 2015 роком на 97,5% більше. Але навіть історичний максимум 2003 року значно поступається кількості туристів, які щороку відвідують такі країни, як Болгарія [52; 164], Литва [356], Польща [288], Словаччина [341], Угорщина [53], Чехія [54] та ін. Так, для прикладу, лише за червень 2013 року Болгарію, в якій, як і в Україні, є море та гори, відвідало 722 тисячі іноземних туристів [164], тоді як кожного року там відпочиває до 7 мільйонів туристів з-за кордону [52].

Таким чином, доводиться констатувати, що сфера туризму за роки незалежності так і не стала для України пріоритетною. Попри декларативне визнання важливості туристичної галузі для української економіки та культури (ст. 6 Закону України «Про туризм»), розвиток туризму завжди розглядався як другорядний, а дії влади щодо його організаційно-економічної підтримки були безсистемними [120, с. 27]. В результаті цього бюджети усіх рівнів недоотримали чималі кошти, а українські туристи переорієнтувалися на виїзний туризм. Відсутньою на сьогодні є й чинна концепція державної цільової програми розвитку туризму: схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. Концепція Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року [170] була визнана такою, що втратила чинність через оптимізацію державних цільових програм і національних

¹ Варто відзначити, що загалом кількість іноземних громадян, які відвідали Україну, за останні роки зменшилась не настільки катастрофічно: якщо у 2013 р. нашу країну відвідало 24671227 іноземців, то у 2014 р. – 12711507, а у 2015 – 12428286 (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції) [360].

проектів та економію бюджетних коштів [302]. Крім того, 10 вересня 2014 року своєю постановою уряд ліквідував Державне агентство України з туризму та курортів – центральний орган виконавчої влади, на який була покладена функція забезпечення реалізації державної політики у сфері туризму та курортів [301].

Зазначимо, що авторитет вітчизняного туристичного бізнесу протягом останніх років зазнав серйозного удару, пов'язаного з банкрутством цілого ряду туроператорів. Серед найгучніших – банкрутство у 2010 році колись потужного туристичного оператора «Karyu Tour», в результаті чого понад 1,7 тисячі українців, що придбали путівки в цієї компанії, були виселені з готелів через відсутність оплати вказаним туроператором за заброньовані раніше номери [155]. Відтоді вітчизняний туристичний ринок спіткало ще кілька подібних банкрутств, які трапляються кожного сезону з неабиякою регулярністю [72]. За два останні роки розорилися такі великі туроператори, як «News Travel» [57], «Iltour» [60; 359] та ін. Як і в ситуації з оператором «Karyu Tour», після прибуття до місця відпочинку тисячі клієнтів указаних компаній також зіткнулися з відмовою поселити їх в готелі з огляду на відсутність оплати з боку українського туроператора. Фактично на вітчизняному туристичному ринку склалися умови, сприятливі для різного роду зловживань з боку суб'єктів туристичної діяльності. Д. О. Гетманцев у цьому контексті зауважує: «державою жодним чином – ні контрольними заходами, ні спеціальним наглядом, ні встановленими нормативами – коротше, ніяк не гарантує надійності й добросовісності туроператора, який акумулює в себе відразу десятки мільйонів зовсім не своїх гривень. Отримуючи такі колосальні кошти в управління, оператор чинить як сам собі знає – розпоряджається ними на свій розсуд» [72]. Для прикладу, той же туроператор «Ільтур» зник разом з грошима туристів [60]. Необхідно наголосити, що банкрутства туроператорів підривають авторитет і турагентів, які, взявши гроші в туристів, свої зобов'язання перед туроператором виконали, а вже туроператор, з яким вони працюють, не оплатив проживання та відпочинок туристів. Обурені клієнти звертаються з вимогами про повернення витрачених коштів до турагентів, в яких купували путівки, однак останні здебільшого відмовляють туристам, посилаючись на умови укладеного договору [60].

Підсумовуючи викладене, відзначимо, що якщо у розвинутих країнах туристична галузь займає провідні позиції і приносить багатомільярдні доходи, то в Україні туристичний потенціал використовується неефективно. До того ж з огляду на політичну та економічну кризу останніми роками у вітчизняній туристичній сфері спостерігаються негативні тенденції: скорочується потік іноземних туристів, зменшуються надходження до бюджету від суб'єктів туристичної діяльності, відбуваються банкрутства туроператорів тощо. На жаль, не оминула розглядувану сферу й злочинність, ефективна протидія якій повинна сприяти виведенню туристичного ринку з тіні, зростанню довіри населення до вітчизняної туристичної галузі, утвердженню позитивного іміджу України на міжнародному туристичному ринку. Переконані, що аналіз кількісно-якісних показників указаної злочинності, з'ясування її причин та умов і розроблення заходів запобігання їй необхідно здійснювати з урахуванням розглянутих вище тенденцій та проблем туристичного бізнесу.

1.2. Туристичний бізнес як об'єкт кримінологічного дослідження

Комплексні кримінологічні дослідження злочинності у сфері туристичного бізнесу нам не відомі. У вітчизняній [9] та зарубіжній [144; 276; 412, с. 212–214; 423–427] науковій літературі, однак, трапляються окремі публікації, в яких висвітлюються дотичні до розглядуваного питання. Ідеться, зокрема, про роботи, в яких туризм розглядається як віктимологічний фактор.

Відомий німецький кримінолог Г. Й. Шнайдер в одному з розділів своєї книги «Кримінологія», що має назву «Туризм і злочинність», підкреслює, що, відправляючись у подорож, людина відривається від свого звичного оточення і своїх соціальних умов. Під час подорожі вона зіштовхується з чужою для неї поведінкою в різних формах. При цьому вчинення місцевим населенням щодо туристів кримінально караних діянь пов'язане з віктимною поведінкою останніх. Вчений пояснює, що туристи привозять із собою в чужу країну цінні речі та предмети особи-

стого користування, за якими в обстановці розслабленості під час відпустки не надто наглядають. Крім того, приїжджі недостатньо знайомі з місцевою валютою, з мірами ваги, довжини, об'єму, з місцевими звичаями купівлі-продажу та надання послуг, а тому їх легко обманюють. Кримінолог зазначає, що великі потоки туристів у літні місяці активно використовує також організована злочинність. Професійні злочинці викрадають в літні місяці дорогі автомобілі та інші цінні речі, наприклад прикраси і дорогоцінності. Г. Й. Шнайдер підкреслює, що відвідувані іноземними туристами райони, як правило, мають підвищений рівень злочинності. За його даними, реєстрована в літні місяці злочинність перевищує за рівнем середньорічну, тоді як під час літніх відпусток злочинність у великих німецьких містах знижується [412, с. 212–214].

Розглядаючи питання «туризм і злочинність», Г. Й. Шнайдер звертає увагу на ще один аспект проблеми – злочини, вчинювані самими туристами. Вчений зазначає, що під час літніх відпусток до місць відпочинку прибувають зарубіжні злочинці-професіонали, котрі по-своєму використовують сезонні напливи туристів. Вони вчиняють здебільшого крадіжки автомобілів та з автомобілів, а також грабежі в готелях, пансіонатах і торгових фірмах. Відпускники займаються переважно крадіжками, шахрайством і вандалізмом, а також заподіянням легких тілесних ушкоджень [412, с. 213]. У той же час дослідник визнає, що різного роду курорти – морські і кліматичні, зимові спортивні комплекси, санаторії – неоднаково зачеплені злочинністю. Все залежить від соціального складу місцевого і «канікулярного» населення. Курортні місця з меншим рівнем злочинності вирізняються тим, що в них відпочивають переважно люди похилого віку, сім'ї з дітьми та представники середнього класу, які приїжджають сюди регулярно, прагнуть тиші та спокою, хочуть покращити своє здоров'я. Між відпочивальниками та місцевими жителями виникають особисті дружні відносини. Райони відпочинку з високим рівнем злочинності характеризуються тим, що їх відвідують молоді люди без дітей, одинокі, підлітки старшого віку, які шукають свободи і прагнуть нових відчуттів, тобто представники якраз тих вікових та соціальних груп, котрі вирізняються найбільшою схильністю до вчинення злочинів [412, с. 213–214].

Вітчизняний кримінолог С. М. Алфьоров у дисертаційному дослідженні «Діяльність органів внутрішніх справ по протидії злочинності у курортних регіонах (кримінологічне дослідження на матеріалах Запорізької області)» дійшов подібних висновків, що стосуються особливостей злочинності в курортних регіонах [9]. Як і Г. Й. Шнайдер, С. М. Алфьоров розглядає дану проблему як комплексну: таку, що включає і злочини щодо відпочивальників, і протиправні діяння самих відпочивальників. На прикладі курортних регіонів Запорізької області науковець встановив стійку тенденцію сезонних коливань рівня злочинності: кількість злочинів та інших правопорушень у грудні, січні та лютому знаходиться на найнижчому рівні, потім протягом березня і квітня повільно зростає, у травні, червні та липні зростає відчутно, упродовж серпня-вересня досягає найвищого рівня, у жовтні та листопаді – помітно спадає [9, с. 10]. Вказаний дослідник зробив висновок про високу динамічність соціальних процесів у курортних регіонах, зумовлену короткочасністю перебування та швидкою плинністю осіб, які відпочивають, їх концентрацією у місцях загального користування (зони відпочинку, парки, пляжі, розважальні заклади тощо), що притягує сюди також і злочинний елемент: злочинців-гастролерів, шахраїв, сутенерів, наркоділків тощо як з України, так і з інших країн [9, с. 9].

С. М. Алфьоров також звертає увагу на підвищену віктимність відпочивальників. Науковець відзначив «особливу психологічну атмосферу в таких місцях, коли відпочивальники демонструють такі особисті якості, як доброзичливість, необачність, зайва довірливість, що виникає на тлі тимчасового припинення стійких соціальних зв'язків і соціального контролю. У той самий час окремі категорії відпочивальників поведуться аморально, демонструючи парадний фасад матеріального добробуту, що вкорінюється у свідомість як стиль життя, стереотип поведінки, формуючи таким чином ідеологію гультяйського життя, що зумовлює формування у місцевого населення, особливо молоді, соціальної заздрості, хибного уявлення про окремі аспекти проживання у великих містах» [9, с. 9]. У курортних регіонах вказаним дослідником виявлено стійку тенденцію до зростання кількості злочинів, вчинюваних

особами в стані алкогольного сп'яніння (за даними С. М. Алфьорова, цей показник значно перевищує аналогічні показники інших регіонів) [9, с. 10]. На підставі встановлених особливостей злочинності у курортних регіонах С. М. Алфьоров запропонував шляхи підвищення ефективності роботи правоохоронних органів щодо охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю в таких регіонах. Серед запропонованих заходів: перерозподіл співробітників, які несуть службу з охорони громадського порядку, відповідно до часу доби з тим, щоб забезпечити найбільшу щільність нарядів на території обслуговування саме в той час, коли вчиняється найбільша кількість злочинів та інших правопорушень; більш активне залучення можливостей масової пропаганди (зокрема, підготовка типових рекомендацій про те, як слід себе поводити у певних життєвих ситуаціях, про умови та порядок звернення до органів влади у разі виникнення проблемних ситуацій, про окремі специфічні, з погляду іноземних та приїжджих громадян, норми поведінки, моральні стандарти тощо); доручення відповідної роботи з іноземцями туристичним фірмам, підприємствам, установам і організаціям, а також окремим громадянам, які запрошують та приймають у себе іноземних туристів, тощо [9, с. 12–14].

В. П. Замицьких та О. С. Сахарчук у науковій статті «Туристська діяльність: кримінологічні аспекти» зосереджують увагу на правових факторах злочинів, учинюваних туристами. Вказані дослідники наголошують, що різниця між внутрішніми та «зовнішніми» (іноземними) туристами є істотною. Внутрішній турист, як правило, добре знає мову країни, в якій проживає, можливо, в обмеженій мірі, але знайомий з діючим у країні законодавством, йому відомі та зрозумілі найбільш поширені в країні звичаї і традиції. Цей комплекс знань дозволяє йому уникнути багатьох неприємностей у взаємовідносинах з населенням місць, куди він здійснює туристичну поїздку. Таким чином, поведінка внутрішнього туриста вибудовується ним у звичному середовищі і на підставі певних знань, що зводить до мінімуму можливі непередбачувані ситуації, у тому числі конфліктні, в основі яких часто лежить елементарна непоінформованість. Проблеми «зовнішнього» туриста часто по-

чинаються з моменту прибуття в малознайому для нього країну. Нерідко некараний на його батьківщині вчинок з позиції місцевого законодавства є протиправним і тягне серйозні негативні правові наслідки. Науковці відзначають, що виїжджаючи за кордон туристи здебільшого не задумуються над існуючими відмінностями в законодавстві різних країн і саме тому порушують закони відвідуваної ними країни [144, с. 40].

На думку В. П. Замицьких та О. С. Сахарчук, одним з можливих кроків у напрямі створення системи безпечного туризму міг би стати розвиток нового наукового напрямку – туристської кримінології, основними завданнями якої мають бути: 1) моніторинг безпеки туризму в різних країнах світу; 2) аналіз криміногенної ситуації в різних країнах світу, типологізація злочинів, учинюваних щодо туристів; 3) розробка кримінологічних карт туристичних відвідувань з метою подальшого використання їх в роботі туроператорів; 4) розробка концептуальних підходів до інформаційного забезпечення «безпечного туризму»; 5) розробка конкретних рекомендацій туристам, спрямованих на уникнення ними різного роду неприємностей під час подорожей [144, с. 43]. З точки зору згаданих дослідників, перспективними напрямками дослідження туристської кримінології є: 1) туристська діяльність як сфера протиправних виробничих відносин (недобросовісна робота організацій, що здійснюють туроператорську і турагентську діяльність; готелів, об'єктів громадського харчування тощо); 2) туристська діяльність як система взаємовідносин між туристом та середовищем, в яке він потрапляє в результаті туристичної діяльності; 3) віктимологічний аспект туристської діяльності – для туристів, що відвідують різні місця, корисним було б ознайомитися з рекомендаціями, розробленими кримінологами спільно із спеціалістами в галузі туристичної діяльності, що мінімізували б імовірність вчинення щодо них крадіжок, грабежів та інших злочинів; 4) інформаційне забезпечення безпечного туризму, яке дало б змогу туристам з інших країн отримувати об'єктивну інформацію про безпечність перебування на території тієї чи іншої країни. Мета туристської кримінології – запобігання злочинам, учинюваним щодо туристів у різних країнах з урахуванням специфіки

місцевого законодавства, традицій та звичаїв, кримінологічних особливостей [144, с. 42–43].

Варто звернути увагу на те, що одним з перспективних напрямів дослідження туристської кримінології В. П. Замицьких та О. С. Сахарчук визначають «туристську діяльність як сферу протиправних виробничих відносин (недобросовісну роботу організацій, що здійснюють туруператорську і турагентську діяльність; готелів, об'єктів громадського харчування тощо)». На жаль, стаття згаданих авторів не містить жодних інших міркувань з цього приводу. Разом з тим наявність вказаного напрямку серед інших, віднесених дослідниками до переліку перспективних, напрямів дослідження туристської кримінології, судячи з усього, свідчить про «широкий підхід» до розуміння ними сутності злочинності у сфері туризму, частиною якої є й злочинність у сфері туристичного бізнесу.

Є. Л. Писаревський у науковій статті «Злочинність у сфері туризму (кримінологічна характеристика та заходи запобігання)» злочинність у сфері туризму трактує як сукупність злочинів, учинюваних щодо туристів. При цьому цей дослідник на увазі має не злочини, що вчиняються у зв'язку із здійсненням туристичної діяльності (їх він навіть не згадує), а будь-які діяння, вчинювані щодо туристів під час подорожей. До таких Є. Л. Писаревський відносить: насильницькі злочини (умисне вбивство, умисне заподіяння шкоди здоров'ю різного ступеня тяжкості, побої, мордування, погрозу вбивством), зараження венеричними хворобами, торгівлю людьми, крадіжки, грабежі, розбої, шахрайства, вимагання, звалтування тощо [276]. Таким чином, на думку вказаного дослідника, стосовно туристів можуть бути вчинені будь-які кримінально карані діяння, а критерієм виокремлення цих діянь є лише те, що вчиняються вони щодо туристів під час подорожі.

Науковець наводить також перелік факторів, які сприяють тому, що туристи під час відпочинку стають зручною мішенню для злочинців та інших правопорушників: наявність у них великих сум грошей, а також інших матеріальних цінностей (дорогих речей, сувенірної продукції, фотоапаратів, відеокамер та ін.); прагнення до нових вражень та бажання ризикувати заради цього і, як наслідок, втрата пильності, концентрації уваги та неадекватність

реакцій на потенційні та (або) такі, що виникають, загрози для особистої безпеки; в деяких випадках – негативне (негостинне, недружнє) ставлення до туристів з боку місцевого населення; небажання туристів повідомляти до компетентних органів країни (місця) тимчасового перебування про вчинені щодо них злочини, щоб не втягуватись у складні юридичні процедури, котрі можуть перешкодити або ж відстрочити їх повернення на батьківщину чи створити інші проблеми [276]. За даними цього дослідника, злочини щодо туристів найчастіше вчиняються в місцях, де одночасно наявні потенційні жертви, потенційні злочинці та сприятлива для злочину обстановка. Прикладом цього можуть бути місця: 1) масового скупчення туристів: пасажирські термінали в аеропортах, морських портах, на залізницях, у метрополітенах, транзитні зони чи автобусні лінії між терміналами і центрами міст; великі торгові центри, пляжі, туристичні об'єкти; 2) підвищеної кримінальної небезпеки (місця компактного проживання бідного та безробітного населення, великі індустріальні райони); 3) де панує атмосфера пригод і заборонених задовольень (нічні клуби, окремі об'єкти розваг), знижений рівень контролю з боку правоохоронних органів, де туристи можуть опинитись наодинці в абсолютно незнайомій обстановці [276].

С. Л. Писаревський відзначає, що вчинені щодо туристів злочини завдають серйозного удару по іміджу та привабливості країни (місця) тимчасового перебування. У зв'язку з цим окремі держави задля розвитку туризму встановлюють жорсткі санкції стосовно осіб, що посягають на життя, здоров'я та майно туристів. Так, наприклад, в Бразилії представники влади Ріо-де-Жанейро, що курирують туристичну галузь, запропонували прийняти новий закон, в якому рекомендують посилити покарання за злочини проти іноземців. Крім того, в більшості країн відвідувані туристами об'єкти та пам'ятки забезпечуються охороною з боку спеціальної туристської поліції чи служби безпеки; в багатьох країнах (Малайзії, Єгипті, Ізраїлі та ін.) ця служба є частиною державної або ж муніципальної поліції. На туристську поліцію, окрім протидії злочинності проти туристів, покладаються також функції охорони пам'яток історії та культури,

навколишнього середовища, надання туристам необхідної інформації, охорони місцевих етнічних груп [276].

Дослідниками розроблені спеціальні рекомендації для туристів, які перебувають за кордоном. Ці рекомендації містять поради, дотримання яких дозволить мінімізувати ймовірність стати жертвою злочину: не зберігати великі суми грошей при собі; здійснюючи розрахунок, не діставати всі наявні гроші; обмінювати валюту лише в спеціалізованих обмінних пунктах; не залишати багаж, особисті речі, документи без нагляду; не вступати в контакт з жінками легкої поведінки, що пропонують себе для інтимних послуг; залишати власний автотранспорт лише на охоронюваних автостоянках, не забувати ставити автомобіль на сигналізацію тощо [276].

Таким чином, злочинність у сфері туризму в сучасній науковій літературі трактується передовсім як сукупність злочинів, учинюваних щодо туристів (як варіант – також і самими туристами) під час їхньої подорожі. Вважаємо, що такому розумінню злочинності у сфері туризму сприяє законодавче визначення туризму не як виду діяльності з виробництва і реалізації туристичного продукту для потреб туристів, а як тимчасового виїзду особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає (ст. 1 Закону України «Про туризм»).

Відповідний підхід до розуміння злочинності у сфері туризму є частиною проблеми забезпечення безпеки туризму², дослідженню якої присвячено значну кількість наукових праць [6; 86; 275 та ін.]. Відзначимо, що згідно зі ст. 13 Закону України «Про туризм» органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи в межах своїх повноважень вживають заходів, спрямованих на: забезпечення особистої безпеки туристів, збереженість їх майна, незавдання шкоди довкіллю; інформування суб'єктів туристичної діяльності про загрозу безпеці туристів у країні (місці) тимчасового перебування; надання необхідної допомоги туристам, які опини-

² Закон України «Про туризм» (ст. 13) безпеку в галузі туризму визначає як сукупність факторів, що характеризують соціальний, економічний, правовий та інший стан забезпечення прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та держави в галузі туризму.

лися у надзвичайній ситуації; забезпечення туристам (екскурсам) можливості безперешкодного одержання медичної, правової та інших видів невідкладної допомоги, доступу до засобів зв'язку; заборона використання туризму з метою незаконної міграції, сексуальної, трудової та інших видів експлуатації громадян тощо. З метою забезпечення безпеки туристів суб'єкти туристичної діяльності, здійснюючи відповідний вид діяльності, зобов'язані, зокрема, інформувати туристів про можливі небезпеки під час подорожі [142].

Визнаючи доцільність глибокого кримінологічного дослідження злочинів, учинюваних щодо туристів під час подорожей за кордоном, а також розроблення ефективних заходів запобігання таким діянням, не можемо не звернути увагу на те, що: 1) чи не єдиним критерієм виокремлення злочинів у сфері туризму є особа жертви, якою є турист, що подорожує за кордоном. Фактично йдеться про злочини, що можуть бути вчинені щодо будь-якої особи (не лише туриста). Процес надання туристичних послуг і пов'язані з ним зловживання, як правило, залишаються поза увагою дослідників; 2) у відповідних публікаціях турист іноді ототожнюється з будь-яким іноземцем, а це фактично стирає відмінності між злочинами, вчинюваними щодо туристів, та злочинами, вчинюваними щодо іноземців. У цьому контексті варто відзначити, що офіційна статистична звітність розрізняє та окремо обліковує іноземних туристів та іноземних громадян, які відвідали Україну (останніх, зрозуміло, незрівнянно більше) [360]; 3) діяння, про які йдеться в згаданих вище працях, стосуються лише часу перебування особи в подорожі. Поза увагою, таким чином, залишається етап організації подорожі.

Вважаємо за можливе зробити такі проміжні висновки: 1) хоча кримінологи, які аналізують проблему «туризм і злочинність», як правило, не акцентують увагу на злочинах, пов'язаних з наданням туристичних послуг (у сфері туристичного бізнесу), вважаємо, що вони є невід'ємною її частиною. У зв'язку з цим видається, що поняття «злочинність у сфері туризму» є ширшим, ніж поняття «злочинність у сфері туристичного бізнесу»; 2) відмінність злочинності у сфері туристичного бізнесу від злочинності у сфері

туризму в тому, що перша невід'ємно пов'язана з наданням комплексу туристичних послуг та порядком ведення туристичного бізнесу суб'єктами туристичної діяльності, тоді як злочинність у сфері туризму є значно ширшим поняттям, що включає в себе будь-які кримінально карані діяння, вчинені під час подорожі як туристами, так і щодо них; 3) розглянуті вище результати досліджень інших науковців мають певне значення і для дослідження злочинності у сфері туристичного бізнесу. Так, як засвідчило наше дослідження, підвищена віктимність відпочивальників, на якій наголошують кримінологи, властива й особам, що лише планують відпочинок. Пов'язана вона з особливим психоемоційним станом особи, яка думками вже перебуває в омріяному місці, а тому стає менш обачною та уважною.

Важливо відзначити, що у сфері туристичної діяльності вчиняються не тільки злочини, а й інші правопорушення, що тягнуть за собою різні види відповідальності (цивільно-правову, адміністративну та ін.). Так, у ст. 30 Закону України «Про туризм» вказано, що порушеннями законодавства в галузі туризму є: провадження туropераторської діяльності без отримання відповідної ліцензії або недодержання ліцензійних умов; залучення до надання туристичних послуг осіб, які не відповідають встановленим законодавством відповідним кваліфікаційним вимогам; ненадання, несвоєчасне надання або надання туристові інформації, що не відповідає дійсності; порушення вимог стандартів, норм і правил у галузі туризму; незаконне використання категорії об'єкта туристичної інфраструктури; порушення умов договору між туристом і суб'єктом туристичної діяльності з надання туристичних послуг; невиконання розпоряджень уповноважених органів та осіб про усунення порушень ліцензійних умов; порушення правил щодо охорони чи використання об'єктів туристичної інфраструктури, знищення або пошкодження об'єктів відвідування; створення перешкод уповноваженій на те законом посадовій чи службовій особі у здійсненні контролю за туристичною діяльністю, у проведенні перевірки якості надаваних (наданих) туристичних послуг або додержання ліцензійних умов, стандартів, норм і правил щодо здійснення туристичної діяльності; незаконне втручання у

здійснення туристичної діяльності; розголошення відомостей, що становлять конфіденційну або іншу охоронювану законом інформацію. Втім, наведений перелік не є вичерпним, оскільки законами може передбачатися відповідальність і за інші порушення у сфері туристичної діяльності [142]. Частина 1 ст. 32 Закону України «Про туризм» також визначає, що за неналежне виконання своїх зобов'язань туроператор, турагент, інші суб'єкти туристичної діяльності несуть майнову та іншу відповідальність, визначену в договорі відповідно до чинного законодавства.

На нашу думку, злочинність у сфері туристичного бізнесу включає в себе кримінально карані діяння, вчинювані суб'єктами туристичної діяльності, а також туристами на різних етапах – від підготовки до подорожі (оформлення візи, страховки, бронювання квитків, готелів тощо) до моменту повернення туриста до місця постійного проживання. Вважаємо, що вказана злочинність може бути пов'язана з кримінально караними діяннями, що стосуються як процесу надання туристичних послуг, так і встановленого порядку ведення туристичного бізнесу. Внаслідок вчинення відповідних діянь шкода може заподіюватись як туристам (здебільшого), так і суб'єктам туристичної діяльності (туроператорам, турагентам тощо), страховим компаніям, а також державі (наприклад, в разі ухилення суб'єктом туристичної діяльності від сплати податків).

Переконані, що ступінь загрози злочинності у сфері туристичного бізнесу в Україні недооцінюється. В той же час проведене нами дослідження дозволяє зробити висновок, що «ціною» розглядуваної злочинності є: 1) заподіяння майнової та моральної шкоди потерпілим; 2) підрив довіри до вітчизняної туристичної галузі загалом, що, своєю чергою, негативно позначається на туристичних потоках, надходженнях до бюджетів усіх рівнів тощо; 3) негативний вплив на міжнародну репутацію України.

У цій роботі ми виходимо з того, що надання туристичних послуг в ринкових умовах має супроводжуватись захистом прав та інтересів споживачів туристичного продукту. Належний захист державою прав туристів, на наше переконання, дозволить мінімізувати вказані вище негативні наслідки розглядуваної злочинності.

Специфіка злочинності у сфері туристичного бізнесу пов'язана, на наш погляд, з особливостями самої туристичної галузі, з наявністю специфічних суб'єктів туристичної діяльності – туроператорів і турагентів. При цьому слід наголосити, що статус вказаних суб'єктів не є однаковим: якщо перші не просто продають, а формують туристичний продукт, то другі є лише посередниками між туристами та туроператорами і залежать від останніх. Туроператори реалізують туристичний продукт не лише туристам, а й турагентам (ті, своєю чергою, продають його туристам). Крім того, при дослідженні злочинності у сфері туристичного бізнесу необхідно мати на увазі, що суб'єкти підприємницької діяльності спершу отримують кошти від туриста, а потім (іноді навіть через кілька місяців) надають йому послуги. По-іншому кажучи, туристичні компанії акумулюють кошти, на які роблять замовлення, тобто по суті є фінансовими структурами. Виступаючи посередниками між туристами і тим, хто безпосередньо надає послуги, туроператори і турагенти беруть на себе зобов'язання з обслуговування туристів за їхні ж (туристів) гроші. Саме звідси – основні ризики для споживачів туристичних послуг, джерело різного роду зловживань та махінацій.

Сучасний туристичний бізнес неможливо уявити без участі суб'єктів туристичної діяльності в оформленні віз для перетину кордону. Більше того, проведене нами дослідження засвідчило, що сприяння в оформленні віз для багатьох невеликих турагентцій є однією з основних можливостей заробітку. Загальновідомо, що процес оформлення, для прикладу, шенгенської візи залишається складним, що пов'язане, зокрема, з діяльністю нелегальних посередників, які оформляють візи в основному через акредитовані туристичні компанії. Представники турфірм інколи використовують для цього різні незаконні схеми: виготовляють фіктивні запрошення, підробляють ваучери і клопотання на продовження термінів візи тощо. Наявна також інформація про корупційні зв'язки окремих суб'єктів туристичної діяльності та іноземних дипломатичних і консульських працівників (про це йтиметься нижче). У зв'язку з цим вважаємо, що дослідження злочинності у сфері туристичного бізнесу не може оминати докладного аналізу окреслених проблем.

У попередньому підрозділі нами відзначалося, що суб'єктами туристичної діяльності є не лише туристичні оператори та туристичні агенти, а й інші суб'єкти підприємницької діяльності. Разом з тим у наявній емпіричній базі інформації про кримінально карані діяння, вчинені суб'єктами, що надають послуги з тимчасового розміщення (проживання), харчування, екскурсійних, розважальних та інших туристичних послуг, а також іншими перерахованими у ст. 5 Закону України «Про туризм» особами не виявлено.

Туристичний бізнес тісно пов'язаний із страхуванням: у ст. 16 Закону України «Про туризм» зазначено, що «страхування туристів (медичне та від нещасного випадку) є обов'язковим і забезпечується суб'єктами туристичної діяльності на основі угод із страховиками. Туристи вправі самостійно укладати договори на таке страхування. У цьому випадку вони зобов'язані завчасно підтвердити туроператору чи турагенту наявність належним чином укладеного договору страхування». Передбачено також, що «за вимогою туриста туроператор чи турагент забезпечують страхування інших ризиків, пов'язаних із здійсненням подорожі» [142]. У зв'язку з цим вважаємо, що дослідження злочинності у розглядуваній галузі має охоплювати також діяння, вчинені у сфері туристичного страхування.

На наш погляд, злочинність у сфері туристичного бізнесу має включати не тільки злочини, пов'язані з наданням туристичних послуг. Не слід забувати, що туристичний бізнес є підприємницькою діяльністю, а її суб'єкти зобов'язані дотримуватись установлених законодавством вимог щодо її здійснення. З огляду на це вважаємо, що наше дослідження має охоплювати і діяння, які стосуються порядку ведення туристичного бізнесу (ідеться, приміром, про такий злочин, як ухилення від сплати податків).

Раніше ми відзначали, що туристичний бізнес охоплює відносини, які виникають між усіма учасниками ринку туристичних послуг, і включає не лише підприємців, а й споживачів туристичного продукту, а також найманих працівників (зокрема, менеджерів туристичних компаній). Тому вважаємо, що злочинність у сфері туристичного бізнесу включає діяння, вчинені як суб'єктами підприємництва, так і іншими учасниками туристич-

ного ринку. При цьому необхідно ще раз наголосити, що йдеться не про будь-які діяння, вчинені вказаними суб'єктами, а про злочини, пов'язані з наданням туристичних послуг та з порядком ведення туристичного бізнесу. Вчинення представниками туристичної галузі інших, не пов'язаних з цими видами діяльності, злочинів, зрозуміло, має місце. Наприклад, у 2011 році Бабушкінський районний суд м. Дніпропетровська за вчинення шахрайства засудив комерційного директора туристичної фірми ВАТ «Азимут», який через те, що справи в його компанії пішли на спад, заборгував кредиторам величезну суму грошей і, бажаючи розрахуватися з ними, шляхом обману, під вигаданим приводом повідомив своїй дружині, що його насильно утримують невідомі особи в Києві і погрожують його життю та здоров'ю, якщо він не розрахується зі своїми кредиторами, через це їй необхідно допомогти йому і переоформити на третіх осіб земельну ділянку, що належить їй. Будучи обманутою, дружина, бажаючи допомогти чоловікові, виконала його прохання, однак пізніше, після розлучення, дізналася про чоловіків обман [309]. Наведений приклад засвідчує, що далеко не всі діяння, вчинені учасниками ринку туристичних послуг, можна зарахувати до злочинів у сфері туристичного бізнесу, адже, як відзначалося раніше, туристичний бізнес – це діяльність, спрямована на одержання суб'єктами туристичної діяльності прибутку від реалізації туристичного продукту споживачам туристичних послуг.

Таким чином, **злочинність у сфері туристичного бізнесу** вважаємо за можливе визначити як негативне соціальне явище, що являє собою сукупність суспільно небезпечних кримінально караних діянь, як правило, корисливої спрямованості, які посягають на відносини, пов'язані з наданням туристичних послуг та із встановленим порядком ведення туристичного бізнесу.

Розділ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

2.1. Сучасний стан, тенденції та структура злочинності у сфері туристичного бізнесу

Оцінити реальні масштаби злочинності у сфері туристичного бізнесу вкрай складно. На сьогодні немає жодних офіційних статистичних даних про сучасний стан, структуру та тенденції злочинності у вказаній сфері. Не ведеться офіційна статистика і стосовно окремих видів злочинів, учинюваних у сфері надання туристичних послуг. Наявні статистичні дані, скажімо, про вчинювані за певний період на території України шахрайства прислужитися можуть мало, оскільки, зрозуміло, частка відповідних злочинів, учинюваних у сфері, що нас цікавить, у загальній кількості шахрайств є порівняно незначною (хоча визначити навіть її дуже не просто).

Зважаючи на викладене, для попередньої оцінки сучасного стану та тенденцій злочинності у сфері туристичного бізнесу ми проаналізували доступну емпіричну базу: матеріали 170 кримінальних проваджень, а також 400 повідомлень про вчинення відповідних злочинів у ЗМІ за період з 2005 по 2015 рік (всього 627 злочинів, оскільки в діяннях окремих осіб мала місце сукупність злочинів). При цьому матеріали вивчених кримінальних проваджень розглянуті переважно судами першої та другої інстанцій Дніпропетровської, Закарпатської, Львівської, Миколаївської, Одеської, Харківської, Чернівецької областей та м. Києва, тоді як відповідні повідомлення в ЗМІ стосуються практично всіх областей України. Згідно з нашими підрахунками (враховані

матеріали вивчених кримінальних проваджень та повідомлення про вчинення розглядуваних злочинів у ЗМІ), щорічна кількість відповідних злочинів така: у 2005 р. – 19, 2006 – 27, 2007 – 22, 2008 – 34, 2009 – 57, 2010 – 69, 2011 – 157, 2012 – 117, 2013 – 54, 2014 – 39, 2015 – 32. Слід визнати, що окреслений стан речей може відрізнитися від реального, оскільки наша вибірка є порівняно невеликою. Крім того, варто мати на увазі, що матеріали кримінальних проваджень, які закінчилися ухваленням обвинувального вироку або ж постановленням ухвали про звільнення особи від кримінальної відповідальності, становлять у ній (вибірці) лише 170 позицій (всього 29,82%)³. Навіть попри те, що враховані нами при підрахунках діяння, про які повідомлялося в ЗМІ, з усією очевидністю підпадають під ознаки конкретних складів злочинів, передбачених КК України, стверджувати напевне, що стосовно цих фактів були розпочаті кримінальні провадження, які у підсумку знайшли логічне завершення в суді, не можна. Варто також пам'ятати, що значна частина відповідних злочинів залишається латентною.

Факт значного зростання кількості відповідних злочинів у 2011 році, на наш погляд, можна пояснити насамперед наслідками скасування у жовтні 2010 року обов'язкового ліцензування турагентської діяльності, що потягнуло за собою збільшення на туристичному ринку кількості турагентів, які не гребували відвертими аферами (більшість таких недоброчесних турфірм невдовзі не витримала конкуренції на ринку надання турпослуг), а також, певною мірою, наслідками фінансово-економічної кризи в Україні, коли справи в туристичних компаній пішли на спад і, прагнучи попередніх, докризових, прибутків, окремі їх представники частіше, ніж раніше, вдавалися до різного роду незаконних обходів; у наступні роки, внаслідок суттєвого

³ Варто, утім, зазначити, що врахування при підрахунках самих лишень матеріалів кримінальних проваджень на окреслену «картину» істотно не впливає. Аналогічними, зокрема, є отримані дані про різке зростання (більше ніж удвічі) кількості розглядуваних злочинів у 2011 році, загальну тенденцію до зростання їх чисельності у 2005–2011 рр., а також зменшення їх кількості у 2012–2015 рр.

погіршення рівня життя пересічних українців, коли абсолютна більшість з них змушені були економити на відпочинку, кількість відповідних злочинів знову почала зменшуватись. Щоб утриматися на туристичному ринку, туроператори та турагентства вимушені боротися за клієнта, дбати про свою репутацію.

Що стосується структури злочинності у сфері туристичного бізнесу, то проаналізовані нами емпіричні дані дозволяють стверджувати, що спектр злочинів, учинюваних у вказаній сфері, є дуже вузьким: мова йде про діяння, передбачені ст.ст. 149, 190, 191, 200, 212, 358, 366, 368 Кримінального кодексу (далі – КК) України⁴. У процентному співвідношенні структура злочинності у сфері надання туристичних послуг має такий вигляд: 1) шахрайство (ст. 190 КК України) (92,34%); 2) підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК України), яке завжди виступає формою обману при шахрайських діях (3,51%); 3) корупційні злочини (діяння, передбачені ст.ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем»⁵ і 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання

⁴ На наш погляд, крім діянь, передбачених вказаними статтями Особливої частини КК України, у сфері туристичного бізнесу можуть бути вчинені злочини, відповідальність за які встановлена в ст. 192 (заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою), ст. 197-1 (самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво), ст. 205 (фіктивне підприємництво), ст. 205-1 (підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців), ст. 206 (протидія законній господарській діяльності), ст. 206-2 (протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації), ст. 209 (легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом), ст. 219 (доведення до банкрутства), ст. 229 (незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару), ст. 231 (незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю), ст. 232 (розголошення комерційної або банківської таємниці), ст. 332 (незаконне переправлення осіб через державний кордон України), ст. 364-1 (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми).

⁵ Згідно з приміткою до ст. 45 КК України вказаний злочин вважається корупційним у випадку його вчинення шляхом зловживання службовим становищем.

неправомірної вигоди службовою особою» КК України (1,43% і 0,48% відповідно); 4) службове підроблення (ст. 366 КК України) (0,96%); 5) торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149 КК України) (0,96%); 6) ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (ст. 212 КК України) (0,16%); 7) незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК України) (0,16%)⁶. Як бачимо, абсолютну більшість (понад 90%) вчинюваних у розглядуваній сфері злочинів становлять шахрайства. Разом з тим отримані дані не означають, що в об'єктивній реальності кількість інших протиправних діянь у розглядуваній нами сфері дійсно є незначною. Велика (якщо не більша) частина корупційних злочинів, ухилень від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), учинюваних у сфері надання туристичних послуг, а також випадків торгівлі людьми під прикриттям туристичної діяльності залишається латентною. На підвищений рівень латентності названих діянь у своїх працях вказували О. О. Абакумова [1, с. 3–4], І. Г. Богатирьов [41, с. 36], М. Г. Вербенський [62, с. 19], О. М. Гумін [94, с. 426], А. Є. Гутник [96, с. 10], Т. А. Денисова [105, с. 181], А. В. Іванов [146, с. 8], С. М. Іншаков [349, с. 613, 625, 673–674], Ф. М. Кадніков [149, с. 20], О. В. Лисодєд [218, с. 189], О. М. Литвак [204, с. 64; 205, с. 34],

⁶ Якщо для розрахунку взяти тільки проаналізовані матеріали кримінальних проваджень (тобто не враховувати повідомлення у ЗМІ), структура розглядуваного виду злочинності матиме таке процентне співвідношення: 1) шахрайства (85,9%); 2) підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (6,62%); 3) привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (3,52%); 4) прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (0,44%); 5) службове підроблення (2,2%); 6) торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (0,44%); 7) ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) (0,44%); 8) незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення (0,44%). Таким чином, вказані дані мало відрізняються від тих, які отримані нами в результаті аналізу всієї емпіричної бази.

М. І. Мельник [225, с. 154–159; 226, с. 12–13], В. М. Набока [240, с. 1], В. Ф. Оболенцев [254, с. 56, 73], А. М. Орлеан [260, с. 26, 28], В. В. Пивоваров [273, с. 6, 11], В. М. Попович [293; 295, с. 361; 298], Є. Д. Скулиш [340, с. 285–286], Є. Є. Шалімов [405, с. 24] та ін.

З огляду на порівняно невеликий обсяг проаналізованих емпіричних даних, складно зробити об'єктивні висновки про географію злочинності у сфері туристичного бізнесу. Точно встановленим можна вважати лише те, що такі злочини фактично завжди вчиняються у великих містах, переважно обласних центрах. Значна частина їх, судячи з проаналізованих даних, вчиняється в столиці (близько 20%), але найбільше їх зафіксовано нами в південних (близько 35%) та східних (близько 30%) областях.

Отримана нами в ході аналізу наявної емпіричної бази інформація дозволяє стверджувати, що злочини у сфері туристичного бізнесу найчастіше вчиняються в літні місяці (близько 60%). Навесні та восени вчинено приблизно однакову кількість розглядуваних діянь (орієнтовно по 15%), найменше ж їх скоєно взимку (менше 10%). Відповідні дані, на наш погляд, пояснюються кількістю відпочивальників, чисельність яких об'єктивно є найбільшою саме в літню пору року.

Розглянемо особливості конкретних видів злочинів, учинюваних у сфері туристичного бізнесу. Зважаючи на те, що кількість злочинів, передбачених ст.ст. 200, 212, 358, 366 КК України, у вказаній сфері є невеликою, а також з огляду на те, що специфіка вчинення у розглядуваній сфері вказаних діянь суттєво не відрізняється від особливостей їх вчинення в інших сферах, вважаємо за доцільне зупинитися передовсім на особливостях корупційних злочинів, шахрайств та торгівлі людьми, вчинюваних у сфері надання туристичних послуг.

Корупційні злочини, вчинювані у сфері туристичного бізнесу (здебільшого латентні), пов'язані насамперед з процедурою оформлення віз. На наш погляд, відповідні діяння у вказаній сфері можливо згрупувати на: 1) ті, що пов'язані з отриманням іноземцями української візи; 2) ті, що пов'язані з отриманням віз громадянами України.

Відомо, що Україна скасувала візи для громадян Європейського Союзу (далі – ЄС), США, Канади, Японії. В той же час для подорожей до України візу досі мусять отримувати громадяни держав, що їх відносять до найрозвиненіших у світі, зокрема Австралії, Гонконгу, Малайзії, Нової Зеландії, Тайваню, Сінгапуру тощо [213; 307]. При цьому процес оформлення української візи триває надзвичайно довго (візу, що дозволяє в'їзд в Україну, повинні виготовляти протягом 15 календарних днів [307], на практиці ж ця процедура триває не менше місяця [212]) і є досить складним: 1) громадяни держав, для яких Україна не скасувала візовий режим, повинні знайти фізичну особу, яка піде до територіального органу чи підрозділу Державної міграційної служби України робити їм запрошення (при цьому сайт служби, що видає іноземцям запрошення, існує лише українською [106]); 2) для оформлення вказаного вище запрошення фізична особа повинна підтвердити наявність достатнього фінансового забезпечення для покриття витрат, пов'язаних з перебуванням іноземця на території України, а також подати численні документи, на оформлення яких доведеться витратити немало часу [300]; 3) до пакета документів необхідно додати нотаріально засвідчений переклад паспорта іноземця українською мовою (реалії такі, що «належний» переклад здійснюють «обрані» агентства, інакше в міграційній службі можуть вказати на неправильність перекладу, неправильність форми чи завірення) [212]; 4) громадянину України для іноземця слід оформити страховку саме в українській страховій компанії, оскільки міжнародна страховка, визнана у всьому світі, для Державної міграційної служби України виявляється невідповідною [212; 213]. До того ж оформлення української візи коштує дуже дорого: за разову візу консульський збір становить 85 доларів, дворазову – 130, багаторазову – 200 доларів США; за термінове оформлення віз чи оформлення їх у позаробочий час консульський збір справляється у подвійному розмірі [307]⁷. Таким чином, українська

⁷ Окремі українські консульства встановлюють ще вищі тарифи. Так, Посольством України в Турецькій Республіці та Генеральним консульством України в Стамбулі за оформлення короткострокової разової візи передбачена тарифна ставка у 100, дворазової – 150, багаторазової – 230 доларів США [348].

віза для багатьох іноземців залишається однією з найдорожчих та найменш доступних віз у світі [213; 215]. Існує також інформація про випадки безпідставної відмови у видачі української візи в багатьох наших консульських установах за кордоном особам, що планували налагодити міжнародний бізнес з українськими партнерами [212; 214], при цьому відповідна статистика відмов офіційно ніде не публікується. За таких умов, зрозуміло, існують численні обходки і схеми, спрямовані на те, аби допомогти бажаним отримати потрібну візу. Найпростішим способом «прискорення» процесу отримання візи в Україну залишається надання неправомірної вигоди [211; 212]. Окреслений вище складний шлях отримання української візи, з одного боку, відбиває бажання до туристичних (і не лише) поїздок в Україну в громадян розвинених країн, що не користуються правом безвізового в'їзду, з другого ж нерідко штовхає тих, хто все-таки зважився пройти тернистий шлях отримання потрібної візи, до послуг нелегальних посередників. Нерідко апліканти з цих та інших причин змушені звертатися до послуг третіх осіб, які за додаткову плату продають місце в черзі на прийом до консула чи обіцяють вирішити певні, пов'язані з отриманням української візи, труднощі [4]. При цьому сума, в яку в кінцевому підсумку обходиться аплікантові віза, залежить від потоку осіб, що бажають потрапити до України (наприклад, тривожні сигнали з'являлися в ЗМІ стосовно діяльності українського консульства в Індії – країні, чимало громадян якої бажають навчатися в Україні) [64; 211]. Мають місце і більш витончені способи вчинення суспільно небезпечних діянь у сфері оформлення іноземцями українських віз. Наприклад, створюються фірми-прокладки, оминати послуги яких кандидатам-аплікантам непросто. Приміром, незрозумілі для громадян розвинених держав «туристичні ваучери», що їх для отримання української візи вимагають в окремих консульствах, за немалі гроші можна придбати якраз у таких посередників. Через фірму-прокладку за 300-600 доларів США можна отримати також запрошення для іноземця в Україну, відпадає необхідність у збиранні інших потрібних для отримання візи документів (тут, вочевидь, слід ставити питання про ймовірну причетність чиновників Державної міграційної служби України, без участі яких такі схеми були б малоімовірними) [4].

Слід відзначити, що суспільна небезпека розглядуваних діянь полягає не лише в тому, що вони заподіюють шкоду українській економіці, завдають серйозного удару міжнародному іміджу України. Нічим не обгрунтоване перешкоджання видачі віз громадянам далеких, але розвинених держав, які користуються безвізовим режимом з рівними їм за розвитком країнами світу, не заважає видавати їх особам, які мали б бути «відсіяні» компетентними працівниками консульських установ. Вказана проблема, безсумнівно, серйозно загострилася останнім часом: як відомо, в результаті війни на Близькому Сході численні потоки біженців (серед яких, можливо, й ті, хто є членом небезпечних ісламістських терористичних організацій) мігрують зі своєї батьківщини. Абсолютна більшість із них, як відомо, прагне потрапити на територію заможних країн ЄС. Порушуючи встановлені правила в'їзду до України, такі особи потрапляють на її територію (вочевидь, не вбачаючи її кінцевою метою своєї подорожі). В ЗМІ наявна інформація про те, що окремі «підприємливі» представники українських консульств «без розбору» видають (а фактично продають) візи для потенційно небезпечних осіб, яких уже в українських аеропортах затримують прикордонники і повертають назад [4]. Навряд чи можна бути повністю впевненим у тому, що ніхто з таких мігрантів на територію України все ж таки не потрапляє. А оскільки існує угода між Україною та ЄС про реадмісію [370], згідно з якою наша держава зобов'язалася приймати всіх нелегальних мігрантів, які перетнули український кордон на шляху до ЄС, то такі особи стають проблемою (зокрема, фінансовою) для України. Тут необхідно також наголосити на тому, що відповідні проблеми донедавна були ще масштабнішими, оскільки не існувало договору про реадмісію з Росією, з якою до нещодавніх подій кордон у нас був фактично відкритий. Дослідники, вказуючи свого часу на можливі загрози для України після підписання відповідної угоди між Україною та ЄС, відзначали, що російські туристичні фірми братимуть гроші з громадян Афганістану, Бангладешу, Індії та Пакистану, привозитимуть їх на свою територію, звідки нелегально через відкритий кордон вони потраплятимуть до нас; вже звідси нелегали намагатимуться потрапити до країн ЄС, але європейці, керуючись умо-

вами згаданої угоди, повертатимуть їх нам [156; 305]. Лише 22 жовтня 2012 року угоду про реадмісію між Україною та Росією було підписано; чинності вона набрала 8 серпня 2013 року [369]. Однак, як відомо, й до сьогодні кордони з Російською Федерацією та Білоруссю, з якою угода про реадмісію не підписана досі, не є достатньо захищеними, а тому і тепер серйозною є загроза потрапляння нелегалів до України з територій вказаних держав, звідки вони прямуватимуть до ЄС через нашу територію. За словами речника Державної прикордонної служби України, з початку січня і по жовтень 2015 року вітчизняними прикордонниками було затримано 2633 незаконних мігранти, що на 34% більше, ніж за аналогічний період минулого року. Переважно це громадяни Афганістану, Пакистану, Кот д'Івуару та інших держав [304].

Корупційні схеми при оформленні віз – сучасна реальність, з якою зіштовхуються також пересічні громадяни України. Отримання, для прикладу, шенгенської візи досі пов'язане з численними труднощами; своєю чергою, складний процес отримання візи спонукає аплікантів звертатися до нелегальних посередників. Ще донедавна кандидати для того, щоб потрапити до консульства і подати туди відповідні документи, простоювали в «живій» черзі кілька днів. Ті ж, хто вистоювати тривалий час у черзі не могли чи не бажали, вдавалися до послуг осіб, які продавали вигідне місце (номер) у черзі за гроші. Цю практику мав змінити електронний запис. Але проблему це не вирішило, а навпаки, ускладнило її. Якщо у «живій» черзі люди стояли день чи два, але все-таки здавали документи на візи, то тепер комп'ютерна програма змушує чекати на вільну дату тижнями, а то й місяцями [253; 287]. Тут, знову ж таки, у пригоді можуть стати всюдиусі посередники (агенції), які пропонують свої послуги. Зрозуміло, черги ці створюються самими посередниками, аби їхня наявність підштовхувала громадян скористатися їх послугами (комп'ютерники реєструють «мертві душі», а тому реальна людина без посередництва не може отримати доступу до реєстрації [253], або ж блокують систему «е-консульство» її перевантаженням, щоб ніхто не міг самостійно зареєструватися, і водночас бронюють місця в системі для клієнтів офісу – візового посередника [216]).

Варто також додати, що для розвантаження консульств в обласних центрах були відкриті пункти прийому візових анкет, де також запровадили електронні записи; запис на подання документів туди теж залишається проблематичним [287].

Трапляються випадки, коли представники туристичних фірм у розглядуваній сфері діють спільно з працівниками консульств. Найбільший відповідний корупційний скандал мав місце у 2012 році. Тоді МЗС Польщі звільнило весь персонал польського консульства в Луцьку, а генерального консула було відсторонено від посади. В ході розслідування з'ясувалося, що працівники вказаного консульства спільно з фірмою місцевого підприємця створили організовану злочинну групу, яка кілька років займалася створенням штучних черг і практично одноосібним продажем польських віз, що обходились їхнім клієнтам від 300 до 900 євро [253; 289]. Тоді стало відомо також про те, що це консульство видавало за гроші шенгенські візи громадянам, яким було заборонено в'їзд до країн Шенгенської зони [331; 368]; авторитетна польська газета «Gazeta Polska» писала, що Генеральне консульство Республіки Польща у Луцьку, діючи у тандемі з українською турфірмою, причетне до торгівлі людьми [428]. Не менш відомим є викриття в листопаді 2009 р. українськими правоохоронцями спільно із спец-агентами ФБР злочинної схеми виїзду громадян України до США за справжніми п'ятирічними візами, що отримувалися шахрайським шляхом. До складу транснаціонального угруповання входило понад 30 американських громадян та п'ятеро українців, двоє з яких працювали співробітниками комерційного департаменту посольства США в Україні. Фіктивні документи для заявників готувала директорка однієї з київських туристичних фірм; у консульстві ці документи обробляли технічні спеціалісти комерційного відділу посольства, які діяли заодно з цією бізнес-леді [83].

Оскільки візовими вимогами передбачено підтвердження аплікантом власної платоспроможності для перебування на території країн-членів Шенгенської зони, а реальний рівень доходів громадян України для цього явно недостатній, звичайним явищем стало подання до консульств та візових центрів банківських довідок, що містять неправдиві відомості про фінансовий стан

кандидата. Оформлення таких довідок здійснюється «на прохання» знайомих представників туристичних фірм відповідальними банківськими працівниками, які за спеціальну плату беруться вирішити відповідну проблему особи, що бажає отримати візу. В судовій практиці відомі також кримінальні провадження, що пов'язані з виготовленням представниками туристичних агентств підроблених туристичних ваучерів для отримання візи. Для прикладу, у 2014 році Приморський районний суд м. Одеси ухвалив рішення про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності особи, яка, будучи директором ТОВ «Юрлентур», крім законної діяльності, пов'язаної з наданням туристичних послуг, з метою незаконного збагачення організувала виготовлення підроблених ваучерів і клопотань на продовження термінів візи [387].

Усі (або ж більшість із них) проблеми, пов'язані з оформленням шенгенських віз, залишаються позаду, якщо отримати паспорт громадянина держави-члена ЄС або ж спеціальний документ, який дозволяє перетинати кордон чи отримувати візу на спрощених умовах (наприклад, т. зв. карту поляка [157]). Як відомо, керуючись власними мотивами, окремі держави ЄС (насамперед Угорщина та Румунія) за порівняно короткий час видали громадянам України, яка забороняє подвійне громадянство, але не передбачає за це реальної відповідальності, величезну кількість (оцінити справжні масштаби проблеми вкрай складно) національних паспортів. Посередниками в таких незаконних діях також виступають туристичні фірми та ділки, які, особливо не криючись, пропонують відповідні послуги. При цьому відповідна посередницька діяльність українських туристичних фірм, попри, на перший погляд, непросту процедуру отримання згаданих вище документів, налагоджена до деталей; не обходиться тут, як правило, і без недобросовісних організацій з-за кордону, що за гроші сприяють виготовленню будь-яких фіктивних документів. Наприклад, для того, щоб отримати карту поляка, потрібно підтвердити свої родинні зв'язки, які вказують на польське походження, або ж отримати від польської організації письмову довідку про активну участь в діяльності на користь польської мови та культури чи польської національної меншини впродовж не мен-

ше трьох останніх років. Відомо, що керівники окремих польських організацій, діючи у тандемі з українськими туристичними фірмами, видають «липові» довідки про активність конкретної особи у сфері підтримки польських цінностей, що дає підстави для подальшого одержання нею карти поляка (надає, зокрема, право на безкоштовне та позачергове отримання довгострокової візи). Вартість таких послуг коливається від 1000 до 3000 євро [287].

Аналіз емпіричної бази дозволяє зробити висновок про те, що вчинення корупційних злочинів, зокрема діяння, передбаченого ст. 368 КК України, має місце не лише у сфері, пов'язаній з оформленням віз для перетину кордону. Наприклад, заступник начальника одного з управлінь Державної служби туризму і курортів вимагав та одержав неправомірну вигоду у розмірі 11,5 тис. гривень від директора приватного підприємства – за ці гроші чиновник обіцяв видати ліцензію на право зайняття туристичною діяльністю [401].

У сфері туристичного бізнесу іноді вчиняються також діяння, передбачені ст. 191 КК України, яка встановлює відповідальність за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (згідно з приміткою до ст. 45 КК України цей злочин вважається корупційним у випадку його вчинення шляхом зловживання службовим становищем). Так, Подільський районний суд м. Києва за скоєння цього діяння засудив О., яка, перебуваючи на посаді виконувача обов'язків директора туроператора ТОВ «Мамокс Тревел», була наділена адміністративно-господарськими повноваженнями (відповідно до Статуту товариства мала право вирішувати питання щодо діяльності товариства, розпоряджатись майном товариства, укладати будь-які угоди та інші фінансово-господарські документи, видавати доручення, відкривати у фінансово-кредитних установах рахунки), а отже, була службовою особою. Суд встановив, що О. неодноразово привласнювала ввірені їй грошові кошти клієнтів ТОВ «Мамокс Тревел». Для прикладу, в серпні 2011 р. в офісі ТОВ «Мамокс Тревел» між вказаним товариством в особі О. та клієнтом М. було укладено договір комісії, предметом якого було надання туристичних послуг, пов'язаних з організацією туру до Домініканської Республіки на 5 осіб з 4 по 15 вересня 2011 р. Згідно

з умовами договору М. був зобов'язаний оплатити відповідні послуги та отримати медичні страхові поліси, туристичні ваучери та квитки до Домінікани загальною сумою 107 060 грн. Того ж дня вказану суму грошей М. передав О., яка взяла на себе зобов'язання внести грошові кошти, надані М., за оплату туру до Домініканської Республіки на поточний рахунок ТОВ «Мамокс Тревел», відкритий в одному з банків. Однак О., зловживаючи своїм службовим становищем, діючи з корисливих мотивів, не внесла кошти на розрахунковий рахунок ТОВ «Мамокс Тревел», а обернула їх на свою користь і згодом витратила на власні потреби, не пов'язані з господарською діяльністю товариства [24].

Як відзначалося вище, абсолютна більшість злочинів, вчинюваних у сфері туристичного бізнесу, є **шахрайствами**. При цьому, як засвідчило проведене нами дослідження, форми шахрайства у розглядуваній сфері є надзвичайно різноманітними. Л. М. Томаневич та М. В. Рібун – автори однієї з небагатьох наукових публікацій, спеціально присвячених дослідженню протидії шахрайству у сфері туристичного бізнесу, вважають, що шахрайські діяння у вказаній сфері можна згрупувати таким чином: 1) шахрайство, ініційоване туристами; 2) шахрайські дії, ініційовані туроператорами; 3) шахрайські дії, ініційовані турагентами; 4) шахрайські дії, ініційовані державними органами влади; 5) шахрайські дії, ініційовані готелями; 6) шахрайство з боку фірм-перевізників; 7) шахрайство у сфері діяльності страхових компаній; 8) кіберзлочинність [351, с. 158–159]. До цієї класифікації маємо низку зауважень. По-перше, запропоновані згаданими авторами групи шахрайських дій у сфері туризму не об'єднані якимись чіткими і однозначними критеріями: якщо більшість із запропонованих груп, судячи з усього, виокремлені за критерієм суб'єкта, що вчиняє шахрайські дії у розглядуваній сфері, то виділення в окрему групу шахрайських дій, ініційованих державними органами влади (а тим більше з огляду на авторські пояснення, що мова йде, приміром, про часту зміну законодавства у сфері оподаткування та прийняття законодавчих актів, що гальмують розвиток туризму; відсутність належної підтримки суб'єктів туристичної діяльності; відсутність державних гарантій під комерційне кредитування тощо), зрозуміти

складно. Тим паче у наведену вище класифікацію зовсім «не вписується» кіберзлочинність. По-друге, вжите у більшості запропонованих цими дослідниками груп слово «ініційоване» не можна визнати вдалим, оскільки етимологічно слово «ініційовати» означає «збуджувати, викликати що-небудь, будучи початковим поштовхом, імпульсом» [61, с. 497], що не зовсім відповідає реальному механізму вчинення розглядуваних діянь (зрештою, це не дивує, оскільки Л. М. Томаневич та М. В. Рібун є економістами за фахом). По-третє, вочевидь, не зовсім правильно на перше місце ставити шахрайства, вчинювані у розглядуваній сфері туристами – споживачами туристичного продукту. Результати нашого дослідження засвідчують, що туристи справді іноді вчиняють відповідні дії, однак їх кількість порівняно з тими випадками, де останні стають жертвами шахрайств, учинених представниками туристичних фірм чи інших суб'єктів туристичного бізнесу, є незрівнянно меншою і стосується насамперед туристичного страхування. По-четверте, описуючи прояви шахрайських дій в кожній з наведених груп, Л. М. Томаневич та М. В. Рібун називають серед них чимало таких, які шахрайськими не є (невідомо, за якими ознаками до шахрайства віднесені, наприклад, поширення туристами негативної інформації про туроператорів та турагентів; низький платоспроможний попит, пов'язаний із потребою економії коштів; недисциплінованість туристів під час переїздів та проживання в готелях; стосується це зауваження й інших виокремлених вказаними дослідниками груп).

На наш погляд, прояви (види) шахрайства у сфері туристичного бізнесу можна класифікувати на такі групи: 1) шахрайство у сфері туристичного страхування; 2) шахрайство, пов'язане з обманом туристів при замовленні туристичного продукту чи його споживанні. Можливо також групувати шахрайські дії у сфері туризму за суб'єктом їх вчинення на: 1) ті, що вчиняються представниками туроператорів та турагентств; 2) ті, що вчиняються представниками інших суб'єктів туристичної індустрії (готелів, баз відпочинку, страхових компаній, підприємств транспорту, харчування тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів; 3) ті, що вчиняються споживачами тури-

стичних послуг. При цьому способи вчинення шахрайських дій в кожній з вказаних груп є досить різноманітними (вочевидь, мають рацію ті науковці, котрі вважають, що обман або зловживання довірою є настільки різноманітними, наскільки дозволяє людська винахідливість [239, с. 26]).

Зупинимось на особливостях та формах шахрайства у сфері туристичного страхування, під яким слід розуміти протиправну поведінку, виражену в обмані чи зловживанні довірою, сторін договору страхування, спрямовану на одержання страховиком або страхувальником страхових виплат. Виділяють три види страхування туристів: 1) особисте страхування (страхування життя, страхування від нещасного випадку, медичне страхування); 2) майнове страхування, об'єктом якого виступають майнові інтереси страхувальників, пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном; 3) страхування відповідальності суб'єктів туристичної діяльності [223, с. 111–135, 151–154, 189–194]. Найпоширенішим на практиці, звичайно, є перший вид: у ч. 1 ст. 16 Закону України «Про туризм» вказано, що «страхування туристів (медичне та від нещасного випадку) є обов'язковим і забезпечується суб'єктами туристичної діяльності на основі угод із страховиками» [142]. Останнім часом на ринку туристичного страхування з'явилися деякі додаткові послуги: можна застрахуватися від втрати багажу, від затримки рейсу, від невіїзду, від транспортних проблем; можна убезпечити себе і на випадок відмови у видачі візи (останнім часом такий вид страхування користується чималим попитом у туристів) тощо [210]. У туристичному бізнесі також часто використовують комплексні види страхування, що передбачають поєднання в одному полісі кількох видів страхування.

Найпоширенішими проблемами, з якими стикаються застраховані, є: ухилення від страхових виплат або ж їх несвоєчасна виплата; неправомірне заниження розміру страхових виплат; відсутність представника страховика на місці страхового випадку; «приховані» статті договору страхування; непрозорість діяльності страховика; обмеженість спектра страхових послуг, особливо в частині страхування фінансових ризиків поїздки; недосконалість фінансової звітності та ін. [70, с. 166]. На наше запитання про те,

чи стикались вони з якимись проблемами, пов'язаними з туристичним страхуванням, 32% респондентів відповіли ствердно, причому абсолютна більшість з них (84%) основною проблемою назвала ухилення страховика від страхових виплат або ж їх несвоєчасну виплату. В той же час ганебним, але досить поширеним явищем вітчизняного туристичного страхування стало шахрайство у вказаній сфері. При цьому варто відзначити, що на практиці трапляються досить складні та витончені схеми шахрайських дій, участь в яких беруть українські туристичні фірми, працівники зарубіжних готелів, іноземні лікарі тощо. У підсумку наявність страхового поліса не завжди гарантує страхувальнику безоплатне і безпроблемне лікування за кордоном [249, с. 57]. Разом з тим дослідники визнають, що абсолютна більшість злочинних посягань у вказаній сфері спрямована проти інтересів страхових компаній [51, с. 16; 122; 143, с. 552]. Проблема ця є дуже актуальною і для інших країн [50, с. 26; 51, с. 15; 143, с. 551; 346]. За деякими даними, в США та європейських державах у 10-15% випадків страхові виплати є або необґрунтовано завищеними, або ж виплата взагалі здійснена незаконно [346]. В цілому ж, якщо це перевести на клієнтів, які отримали виплати від страхової компанії, то виходить, що 2-3% від їх загальної кількості одержали страхові виплати обманним шляхом за рахунок коштів інших страхувальників [223, с. 269]. В Україні немає статистичних даних про вчинення шахрайських дій у розглядуваній сфері (Н. І. Машина у цьому контексті відзначає, що українські страховики, з огляду на жорстку конкуренцію на ринку страхування, не бажають обнародувати подібну інформацію [223, с. 274]), але збитки сторін договору страхування у вітчизняному туризмі постійно зростають [223, с. 268; 237, с. 60].

Аналіз наявної емпіричної бази та наукових досліджень дозволяє виокремити такі поширені види та схеми шахрайства у сфері туристичного страхування: 1) страховик розробляє такі правила і умови туристичного страхування, які значно ускладнюють отримання страхових виплат страхувальником у разі настання страхового випадку; при цьому вказані положення виписані в договорі страхування таким чином, що особа, яка не має відповідного досвіду, не має змоги самостійно виявити це, тим більше, що перед укладен-

ням договору страхувальника усіяко переконують (вводять в оману) у перевагах цього страховика та умовах, на яких здійснюється страхування. Слід наголосити, що цей нехитрий спосіб є одним із найпоширеніших на практиці; в результаті ж у разі настання страхового випадку застраховані часто залишаються без страхових виплат; 2) окремі види туристичного страхування (наприклад, страхування багажу) іноді видаються страхувальниками як обов'язкові, хоча такими насправді не є, і погоджуватись на них чи ні вирішує особисто сам турист; 3) лікар, який працює в готелі, запевняє туриста, що його поліс недійсний, і відправляє до медика (за попередньою з ним домовленістю), який лікує за готівкові гроші; суми оплати при цьому можуть бути достатньо великими, а гарантій, що страхова компанія погодиться їх повернути, немає жодних; 4) керівники туристичних груп, вступивши в змову з іноземними лікарями, під приводом обов'язкової звітності збирають з туристів страхові поліси, а потім на їх підставі оформляються медичні документи і страховим компаніям виставляються рахунки за лікування хвороб, про які самі туристи не «підозрювали»; подібні випадки зафіксовані в популярних серед українських туристів Греції, Кіпрі, Туреччині та інших країнах [223, с. 272]; 5) трапляються випадки, коли після настання страхового випадку з'ясовується, що страхової компанії, яка видала страхувальникові поліс, насправді не існує, а наявний на руках страховий поліс є звичайним папірцем. Відомі й інші варіанти введення в оману страхувальників при укладенні ними договору туристичного страхування чи при вирішенні питання про отримання ними страхової виплати.

Варто відзначити також випадки шахрайства у вказаній сфері з боку самих туристів (страхувальників). Як відзначають страховики, в середньому на кожен рік на одну компанію за останні роки припадає по сотні таких шахраїв [232, с. 271; 271, с. 58–59]. Але порівняно зі способами, наведеними вище, ці є набагато простішими за особливостями їх вчинення, з огляду на що здебільшого легко виявляються самими страховими компаніями. Наприклад, прочитавши умови поліса та оцінивши доступність для себе певної вигоди, страхувальник піддається спокусі, приміром, вилікувати за рахунок страховика хворий зуб у дорогій закордонній стоматологічній клініці,

а згодом заявити страховій компанії про нестерпність зубного болю та неможливість відтермінування його лікування. Відомі також випадки, коли застраховані туристи виїжджали в туристичну поїздку нібито з метою відпочинку, а насправді робили там операції, які запланували раніше [346], або ж зверталися до страхової компанії за компенсацією у зв'язку з травмою, що її отримали багато років тому, сподіваючись при цьому на те, що справжня давність отриманих ушкоджень не буде встановлена. Іноді страхувальники укладають договір страхування вже після настання страхового випадку, надавши придбану за невеликі гроші фальшиву медичну довідку, а потім заявляють про нібито підхоплену (а насправді наявну ще до оформлення страхового поліса) під час туристичної поїздки хворобу. Нерідко страхові компанії мають справу з випадками, коли лікар із закордонної клініки дублює рахунок (виписує його у двох екземплярах): мовою країни, де здійснюється лікування, і англійською; при зверненні в страхову компанію клієнти намагаються одержати гроші за обома рахунками [223, с. 275]. Поширеним явищем є також приховування страхувальником важливої інформації при укладенні договору страхування чи в період його дії, що суттєво впливає на ймовірність настання страхового випадку, а також на можливі суми страхових виплат.

Як відзначалося вище, туристи стають жертвами шахрайських дій, що пов'язані не лише з туристичним страхуванням. Аналіз наявної емпіричної бази дозволяє стверджувати, що найпоширенішими видами шахрайства у сфері туристичного бізнесу є: фактична відсутність або ж зменшення обсягу послуг, що були включені до вартості туристичного продукту та оплачені замовниками; надання недостовірної інформації замовникам туристичного продукту або ж умисне її приховування, замовчування про обставини, що їх винний зобов'язаний був повідомити особі, але, не зробивши це, ввів її в оману; вимагання окремої оплати послуг, вартість яких була включена до програми туру; діяльність туристичних фірм-одноденок тощо.

Чи не найпоширенішими є ситуації, коли турагентства вводять в оману клієнтів про реальний рівень комфортності готелю, відстань його від моря, наявність на курорті тих чи інших мож-

ливостей, об'єктів інфраструктури тощо. При цьому туристам демонструють глянцеві журнали з привабливими картинками та яскраві фотографії, які іноді стають вирішальним аргументом при виборі конкретного курорту, готелю і т.д. Однак після прибуття до омріяного місця відпочинку з'ясовується, що реальний стан речей далекий від того, який обіцяли в туристичній агенції. Як наслідок, зіпсований відпочинок та витрачені на нього немалі кошти. Моніторинг нами спеціальних інтернет-сайтів з відгуками мандрівників засвідчив, що подібні ситуації надзвичайно поширені [92; 247; 407]. Вказують на це у своїх відповідях і опитані нами респонденти-туристи, які невідповідність між обіцяними турфірмами та реальними умовами відпочинку називають звичним явищем.

Одним із поширених способів вчинення шахрайських дій є також проста схема, що стосується так званих «гарячих турів». Зводиться вона до того, що клієнт, якого привабила начебто акційна ціна на відпочинок, може і не здогадуватись, що насправді придбав тур за ціною, яка є навіть вищою, ніж ціна «неакційного» аналогічного туру в інших туристичних агентствах.

О. Л. Мусієнко відзначає, що при шахрайстві своєрідним обманним прийомом нерідко буває розміщення рекламних оголошень без наміру виконати обіцяні послуги, зокрема й про організацію туристичних поїздок [239, с. 23]. Доступні матеріали кримінальних проваджень підтверджують це. Так, Приморський районний суд м. Одеси у жовтні 2013 р. засудив особу, яка, займаючи посаду директора ТОВ Туристична компанія «Діоніс» агентства «Маріграс», під приводом придбання туристичної путівки до Туреччини на дві особи, достеменно при цьому знаючи, що взяті на себе зобов'язання з придбання путівки вона виконувати не буде, а передані їй грошові кошти привласнить і оберне на свою користь, шахрайським шляхом заволоділа грошовими коштами потерпілого на суму 45 000 гривень. За день до від'їзду засуджена повідомила, що її нібито підвели партнери, поїздка відкладається, а гроші повернуть через два тижні. Потім на дзвінки потерпілих директорка компанії не відповідала, не можна було застати її в офісі. Подібних епізодів у діяльності директора туристичної компанії суд встановив декілька [26]. Аналогічну справу розглянув цей же суд у 2011 році [25].

Трапляються також випадки, коли після замовлення туру туристичне агентство-одноденка просто зникає із грошима клієнта. Приміром, мати з донькою заплатили турагенції 18 тисяч гривень за відпочинок на Кіпрі, в агентстві оформили відповідні документи. Перед поїздкою родині зателефонували знайомі, що також придбали тур у цій фірмі, і повідомили, що їхня подорож не відбулася, оскільки агенція не перерахувала гроші кіпрській стороні. З'ясувалося, що наявне у них підтвердження бронювання готелю є підробленим, відсутня також броня на авіаквитки. Коли жінки навідалися до турагенції, що продала їм цей тур, виявилось, що за цією адресою агентства уже немає [46].

Ще одна поширена схема – т. зв. туристичні клуби. Клієнтами таких клубів здебільшого стають заможні люди, які потрапляють туди через знайомих. Членам клубу пропонують скласти договір на рік, згідно з яким туристична фірма зобов'язується обслуговувати родину в межах членського внеску. Таким чином, клієнти платять чималу суму одноразово за можливість відпочивати впродовж року, коли забажається. За те, що клієнт приводить до клубу своїх знайомих, йому нараховуються бонуси. Так вибудовується піраміда, перші члени якої, можливо, й встигнуть відпочити, але коли кількість клієнтів зростає разом із сумою внесків, фірма зникає [84; 250, с. 296–297].

Шахрайські дії у розглядуваній нами сфері інколи пов'язані з підробкою документів, печаток, штампів та бланків. При цьому в даних випадках, як правило, використовується така шахрайська схема: туристичне агентство активно бронює для своїх клієнтів тури, але не поспішає з оплатою. Туроператору від цього агентства надходять заявки, причому оплата підтверджується копіями банківських платіжних документів. Враховуючи давні партнерські стосунки з цією компанією, оператор, не чекаючи надходження грошей на рахунок, оформляє туристам усі необхідні для туру документи. У такому разі отримати гроші від турагенції для туроператора стає проблемою і страждають в результаті вказаних дій не лише клієнти турагентств, а й туроператори. Так, мешканка Ялти, не маючи наміру виплачувати туроператору вартість замовлених у неї путівок, роздруковувала бланки платіжних

документів, що мали засвідчити факт перерахування клієнтами коштів за відпочинок, за допомогою набірною штампу ставила на них печатки від імені банку і підробляла підписи клієнта та касира. Після цього жінка електронною поштою відправляла туроператору платіжні повідомлення і, відповідно, отримувала туристичні путівки до Туреччини. Гроші, що їх отримувала від клієнтів, жінка привласнювала собі. Суд кваліфікував її дії за ч. 1 ст. 190 та ч. 1 ст. 358, ч. 4 ст. 358 КК України [303]. За аналогічні дії з обману туроператора ТОВ «Пегас Туристик» Центральний районний суд м. Миколаєва засудив директора місцевого турагентства «Симбад». Суд також кваліфікував дії винної за вказаними статтями [316].

З подібною обородкою пов'язаний резонансний скандал 2006 року з київською туристичною фірмою «Брама», яка займалася продажем сертифікатів та квитків на чемпіонат світу з футболу в Німеччині. Гроші (240 тисяч євро) від охочих поїхати на футбольний матч фірма отримала, а ось квитків та необхідних документів 250 любителів футболу так і не побачили. Офіційний туроператор чемпіонату з обородкою керівництва «Брами» прямо пов'язаний не був [18; 272]. Слід підкреслити, що внаслідок таких шахрайських дій ганебна пляма падає не лише на туристичне агентство, а й на туроператора.

Проведений нами аналіз судової практики засвідчує також, що шахрайські дії у розглядуваній сфері інколи пов'язані з використанням винним бланків неіснуючих туристичних фірм. Так, М., працюючи провідним менеджером ТОВ «Туристична компанія «Інтурист-Харків», заволодів грошовими коштами на загальну суму 61 120 грн., які отримав від двох клієнтів за організацію відпочинку на Кубі. Для того щоб переконати клієнтів у законності та правомірності отримання ним вказаної суми, М. уклав та передав їм договір про надання туристичних послуг від імені директора АТ «Інтурист-Харків», використавши при цьому застарілий бланк договору з відтиском печатки АТ «Інтурист-Харків» і підписом директора, при цьому достовірно знаючи, що туристична фірма АТ «Інтурист-Харків» незадовго до того була реорганізована у ВАТ «ТК «Інтурист-Харків» [21].

Досить частими є випадки, коли шахрайські дії представників турагентств пов'язані з працевлаштуванням клієнтів та організацією їхнього навчання за кордоном. Наприклад, чималого розголосу свого часу набув скандал, пов'язаний з діяльністю миколаївських туристичних фірм, які відправляли до США молодь за легальною програмою працевлаштування «Work and Travel USA». Студенти їхали до Америки з контрактом на роботу, але за океаном виявлялося, що їх там не чекають; миколаївська турагенція надала їм фіктивний контракт на роботу, щоб лише пройти співбесіду в консульстві. У підсумку в США студенти ставали нелегальними мігрантами [365]. Подібна ситуація повторилася нещодавно з 400 білоруськими студентами, котрі, однак, витративши гроші, так і не потрапили до США, а директор агентства «Центр молодіжних подорожей» втік за кордон, прихопивши 600 тисяч доларів [47; 255].

Матеріали кримінальних проваджень засвідчують, що в сучасних умовах шахрайські дії у сфері туристичного бізнесу іноді вчиняються із застосуванням електронно-обчислювальної техніки, а співучасниками є громадяни різних держав. Вчинення відповідних шахрайств також часто поєднується із вчиненням інших кримінально караних діянь. Для прикладу, Ужгородський міськрайонний суд Закарпатської області у 2015 році засудив групу осіб, які з метою заробити гроші створили туристичне агентство, яке зареєстрували на одну з цих осіб. Під приводом надання послуг у сфері туризму, а саме поселення у готель на території Закарпатської області, від знайомого громадянина Румунії, що проживає у цій державі, отримували через електронну пошту дані банківських карток іноземних громадян (Туреччини, Корей, Австралії, Канади тощо), з яких за допомогою POS-терміналу ПАТ КБ «Приватбанк» неодноразово незаконно знімали гроші. Половину знятих коштів віддавали знайомому з Румунії, а решту суми ділили між собою. Суд, на наш погляд, правильно кваліфікував дії вказаних осіб за сукупністю злочинів – за ч. 3 ст. 190 (шахрайство, вчинене у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки) та за ч. 2 ст. 200 (незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських

рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення, що вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб) КК України [68].

Варто відзначити, що в судовій практиці іноді трапляються випадки, коли за вчинення шахрайства, пов'язаного з організацією закордонної подорожі, до кримінальної відповідальності притягаються особи, не причетні до туристичної галузі. Так, Вижницький районний суд Чернівецької області засудив Н., який через інтернет познайомився з жителькою Кам'янця-Подільського, з якою обмінялися номерами мобільних телефонів та стали підтримувати стосунки. У квітні 2012 р. під час телефонної розмови вона повідомила Н. про те, що збирається поїхати на відпочинок в Дубай (ОАЕ), і попросила його поцікавитися в турагенціях м. Чернівці про вартість відкриття візи та оформлення путівки до цієї країни. Невдовзі Н. зателефонував жінці та повідомив, що відкриття візи та оформлення туристичної путівки буде коштувати 9 700 грн., а також сказав, що сам займеться оформленням усіх необхідних документів, для чого їй потрібно на рахунок його картки, номер якої він вказав, перерахувати гроші в сумі 9 700 грн. Будучи введеною в оману, жінка перерахувала вказану суму на банківську картку Н., який, не маючи наміру виконувати взяті на себе зобов'язання, отриманими коштами розпорядився на власний розсуд [19].

Дослідники зауважують, що від шахрайських дій іноді страждають і самі суб'єкти туристичної діяльності. Відзначається, що новим явищем для вітчизняного туристичного бізнесу стала поява особливого роду клієнтури – осіб, які, відправляючись в подорож, заздалегідь знають, що залишаться нею невдоволені. Тому з моменту посадки в автобус чи літак вони шукають, до чого можна «причепитися»; іноді ж самі фабрикують «докази» невідповідності отриманих послуг тим, які пропонувала туристична компанія. Кінцева мета таких туристів полягає в тому, щоб після приїзду на батьківщину пред'явити претензії організаторам туру і вимагати від них компенсацію. Побоюючись небажаного розголосу, що свідчив би про їхню недобросесність, в умовах жорсткої конкуренції турфірми деколи вважають за краще смиренно заплатити невдоволеним туристам, що й потрібно шахраям, які таким чином намагають-

ся і відпочити, і гроші зекономити [410, с. 204]. Разом з тим жодного випадку притягнення до кримінальної відповідальності таких осіб у проаналізованій емпіричній базі нам виявити не вдалося.

Аналіз судової практики засвідчує, що притягнення до кримінальної відповідальності представників туристичних компаній за **ухилення від сплати податків** є рідкісним явищем, що, звичайно, не означає відсутності таких діянь в об'єктивній дійсності. У 2013 р. Головне слідче управління фінансових розслідувань тодішнього Міністерства доходів і зборів України розпочало кримінальне провадження за фактом умисного ухилення від сплати податків в особливо великих розмірах туроператором ДП «А.Е.Т. Джоїн АП!». Відомий туроператор тоді відреагував на це повідомленням, в якому запевняв, що розтиражована ЗМІ інформація про нібито ухилення ним від сплати податків «є не більше, ніж спробою окремих «колег» по турбізнесу ослабити позиції компанії JoinUP! на туристичному ринку, використовуючи адміністративний ресурс та подаючи завідомо не тільки неправдиву, але й відверто смішну інформацію в податкові органи» [103]. Досудове розслідування, однак, встановило, що головний бухгалтер ДП «А.Е.Т. Джоїн АП!», усвідомлюючи, що в складених ДП «А.Е.Т. Джоїн АП!» актах приймання-передачі робіт (послуг) з компаніями-нерезидентами неможливо встановити фактичний зміст та обсяг господарської операції, тому що вони мають загальний характер, при відсутності в ДП «А.Е.Т. Джоїн АП!» документів, необхідних під час організації виїзного туризму, діючи умисно, всупереч податковому законодавству та своїм службовим обов'язкам, використовуючи своє службове становище в злочинних цілях, упродовж 2010–2013 рр. шляхом відображення в податкових деклараціях з податку на прибуток валових витрат, не підтверджених первинними документами, зокрема актами приймання-передачі робіт (послуг) за контрактами з нерезидентами та звітами до них, при визначенні прибутку підприємства, отриманого від реалізації туристичного продукту, штучно завищила за вказаний період витрати на загальну суму 981 049,0 грн., а також протиправно включила до складу податкового кредиту з ПДВ суму у розмірі 237 001,0 грн. У березні 2014 р. Оболонський районний суд м. Києва ухвалив рішення про звільнення головного бухгалтера-

ра ДП «А.Е.Т. Джоін АП!» від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 212 КК України, оскільки ця особа сплатила податки та відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою [386].

Під вивісками туристичних фірм іноді криються представники організованої злочинності, що займаються **торгівлею людьми**. При цьому такі туристичні агентства здійснюють пошук людей (здебільшого жінок), їх вербування, як правило, для заняття проституцією за кордоном, а також займаються організацією їхньої «подорожі». Як свідчать матеріали слідчих органів, кількісний склад транснаціональної групи, яка займається торгівлею жінками для використання їх у секс-бізнесі, як правило, – від 5 до 8 чоловік. Серед них: «хазяїн» (або «хазяйка»), який має за кордоном клуб, ресторан або ж утримує будинок розпусти; виконавець замовлення на поставку «секс-рабинь»; сутенери; перевізники жінок з України (інколи в їх обов'язки входить зустріч та доставка жінок до місця призначення) і вербувальник – постачальник жінок для сексуальної експлуатації за кордон. Останній здебільшого є громадянином України [171, с. 79]. Зазвичай мігранти виїжджають з України формально на законних підставах, за наявності відповідних документів [241, с. 143]. Жодного випадку засудження представників туристичного бізнесу за вчинення незаконного переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК України) нами в доступній судовій практиці не виявлено. Як відзначають К. Б. Левченко та І. М. Трубавіна, новітньою тенденцією у торгівлі людьми є те, що вербувальники беруть на себе більше роботи: вони знаходять людей, самостійно оформляють їм документи, самі перевозять їх через кордон і передають у руки закордонних покупців, одержуючи натомість гроші, тоді як раніше вербувальники займалися лише вербуванням та оформленням документів, а інші функції брали на себе інші злочинці; в такій ситуації вербувальники часто не отримували обіцяні їм гроші [344, с. 17].

Торгівля людьми – злочин, який не знає кордонів. Як відзначалося вище, для ділків, що займаються відповідними об'єктами, Україна часто є лише транзитною територією. Представники російської організованої злочинності, для прикладу, використовують досить цікавий спосіб переправлення нелегалів

з азійських країн через наш кордон. Під вивісками туристичних фірм у Росії діють опорні пункти з переправляння нелегалів на Захід. Схема, що використовується при цьому, дуже проста: людина купує туристичну путівку і потрапляє в Україну, а далі вона йде «по етапу» до місця призначення – держав ЄС. За деякими даними, таких «фірм» у РФ діє не менше тисячі [49].

Торгівля людьми, звичайно, може бути пов'язана не лише із сексуальною експлуатацією, можливе також використання особи для примусової праці або примусового надання послуг, тримання її в рабстві, підневільному стані, вона може включати також залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення над людиною дослідів без її згоди тощо. Разом з тим слід відзначити, що наявна у нашому розпорядженні емпірична база свідчить про те, що у розглядуваній сфері торгівля людьми все-таки, як правило, пов'язана із сексуальною експлуатацією людини або з використанням її в порнобізнесі. При цьому, виходячи з положень ст. 149 КК України, яка передбачає відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини, мова йде про ті випадки (за винятком, якщо вербування, переміщення, переховування, передача або одержання стосується малолітнього чи неповнолітнього), коли особа погоджується на відповідну діяльність не добровільно, а з використанням обману, шантажу чи її уразливого стану⁸. У той же час дослідники проблеми слушно відзначають, що «добровольців» серед секс-працівників, зокрема й серед тих, які потрапляють за

⁸ У цьому контексті слід відзначити, що Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами, прийнята на IV сесії Генеральної Асамблеї ООН 2 грудня 1949 р. (набрала чинності 25 липня 1951 р.), виходить з того, що проституція завжди передбачає експлуатацію жінок (ст. 1). Таким чином, усі жінки, які за гроші надають сексуальні послуги, розглядаються як жертви експлуатації [166]. Таким чином, Конвенція не робить відмінностей між примусовою та добровільною проституцією. Як справедливо зазначає О. Надьон, у багатьох випадках – це «вимушена добровільність», вибір в умовах, коли немає іншого вибору. Переважна частина жінок, що погоджуються працювати у сфері секс-послуг, – молоді люди, які не можуть знайти заробітку на батьківщині. З огляду на це принцип добровільності виїзду людей за кордон у пошуках роботи, у т.ч. у секс-сфері, перетворюється на фікцію [242, с. 31]. Вважаємо, однак, що кримінально-правовий та соціальний аспекти цієї проблеми варто розмежовувати.

кордон за посередництвом турагентств, набагато більше, ніж жертв прямого насильства [241, с. 152; 242, с. 31], і що дедалі жорсткіша імміграційна політика приймаючих країн призводить до скорочення легальних міграційних можливостей і відповідного зростання кількості нелегальних мігрантів [242, с. 32; 344, с. 8].

За оцінками експертів Міжнародної організації з міграції (далі – МОМ), у Європі працює півмільйона іноземних повій. У Німеччині та Італії три з чотирьох проститутток – приїжджі, у Нідерландах приїжджою є кожна друга. За даними МОМ, рекрутери нелегальних мігрантів щорічно заробляють від 5 до 7 мільярдів доларів США [62, с. 19; 241, с. 147; 242, с. 30]. Жінка, яку використовують в секс-індустрії, заробляє для своїх господарів орієнтовно 350 євро за день [202, с. 30]. Таким чином, можна твердити про добре налагоджений незаконний міжнародний бізнес, який приносить ділкам колосальні прибутки. За оцінками міжнародних експертів, торгівля людьми посідає третє місце за розмірами прибутків після торгівлі наркотиками і зброєю [100, с. 169; 147, с. 65; 260, с. 45; 344, с. 9–10; 347, с. 185]. Дослідники проблеми відзначають, що Україна є одним з основних джерел надходження «живого товару» на «чорні ринки» Європи та Азії [14, с. 99; 15, с. 137; 62, с. 12; 147, с. 39, 65; 184, с. 190; 202, с. 29; 217, с. 314; 241, с. 153–154; 242, с. 32; 260, с. 27; 344, с. 8]. При цьому пріоритетними країнами вивозу українських громадян є Туреччина, Греція, Росія, Боснія та Герцеговина, Кіпр, Італія, Іспанія, Чехія, Португалія, ОАЕ, Ізраїль, Німеччина, Нідерланди та ін. [100, с. 169; 147, с. 43; 260, с. 27; 340, с. 288; 344, с. 12; 398]⁹. МОМ щороку ідентифікує близько 1 тис. громадян України, які постраждали від торгівлі людьми [169]. За свідченням консульства України в Греції, лише в Афінах та Салоніках до заняття проституцією залучено близько 3 тисяч молодих українок, а в Туреччині їх понад 6 тисяч [147, с. 65; 347, с. 187]. При цьому, як зазначає М. Г. Вербенський, вербування жінок для їх використання у секс-бізнесі часто здійснюється саме через туристичні агенції [62, с. 20]. У той же час в Єдиному державному реєстрі судових

⁹ За нашими ж даними, отриманими в результаті аналізу доступної емпіричної бази, це Туреччина, Греція, Ізраїль, Кіпр, Хорватія, Ліван.

рішень вироків за ст. 149 КК України, де б фігурували представники вітчизняних туристичних операторів (турагентств), майже немає, до того ж, як правило, в них вони виступають лише свідками (відкривали візи, сприяли в оформленні закордонного паспорта тощо) [310; 314; 315 та ін.]. Втім про пряму участь турагенцій в торгівлі людьми час від часу повідомляють ЗМІ. Так, зовсім нещодавно, на початку 2016 року, в одній з туристичних фірм СБУ затримала організатора міжнародного каналу торгівлі людьми в Маріуполі. Повідомлялося, що директорка місцевої туристичної фірми вербувала безробітних жінок на роботу за кордон, обіцяючи їм належні умови праці та достойну зарплату. Жінок, які прийняли пропозицію, співучасник директорки, місцевий адвокат, особисто супроводжував до Греції, де їх зустрічала спільниця українських «бізнесменів», яка й організовувала сексуальну експлуатацію дівчат [363; 364].

Однією з особливостей торгівлі «живим товаром» останнім часом є те, що жертвами торгівлі людьми все рідше стають жінки у віці понад 35 років; для роботи у секс-індустрії здебільшого вивозяться дівчата у віці 15-19 років, що свідчить про тенденції до омолодження цього бізнесу, з'являється також інформація про поширеність фактів торгівлі дітьми [62, с. 20; 344, с. 17, 20, 36, 37]. Організовані злочинні угруповання, що займаються торгівлею дітьми та втягуванням їх у комерційну сексуальну експлуатацію, задовольняють таким чином відповідні сексуальні запити клієнтів (здебільшого чоловіків). Представники оргзлочинності при цьому користуються складністю контролю за виїздом дітей з України до Росії, звідки потім останні потрапляють до інших держав світу: як відомо, на сьогодні пропуск дітей до 16 років через державний кордон України з РФ здійснюється на підставі свідоцтва про народження (умовою при цьому є супровід батьків (усиновлювачів)¹⁰, опікунів, піклувальників або осіб, уповноважених на це батьками (усиновлювачами), опікунами, піклувальниками, однак ділки вирішують і цю проблему) [371], яке не дає можливості ідентифікувати дити-

¹⁰ Трапляється, що для сексуальної експлуатації за кордоном батьки вивозять власних малолітніх дітей [228].

ну, оскільки не містить її фотокартки і графі про належність до громадянства [408, с. 85; 409, с. 112]. Не варто також забувати, що довжелезний кордон з РФ погано контролюється українською стороною. У м. Єнакієве Донецької області, наприклад, було викрито злочинну діяльність двох жительок цього міста, які займалися підбором, вербуванням і вивозом неповнолітніх дівчат до Москви з метою їх подальшої сексуальної експлуатації. Під час досудового розслідування встановлено, що до столиці Росії ними було вивезено 15 дівчат [409, с. 111].

В Україні мають місце випадки, коли іноземні туристи, відвідуючи країну, шукають сексуальних розваг з дітьми. К. Б. Левченко та І. М. Трубавіна відзначають, що використання дітей для сексуальних стосунків з іноземними туристами (дитячий сексуальний туризм) – це сексуальна експлуатація дитини чоловіком або жінкою, які подорожують з однієї країни до іншої (як правило, з більш розвиненої до менш розвиненої), для сексуальних зносин з дитиною. Це явище поширюється через можливість заможних категорій громадян подорожувати світом. Також секс-туристи користуються тим, що в багатьох країнах відсутнє або ж недосконале законодавство, за яким можна було б притягнути за це до відповідальності на батьківщині після їх повернення [10, с. 22; 344, с. 23; 408, с. 85]. Потерпілими від комерційної сексуальної експлуатації при цьому здебільшого стають діти-сироти, «діти вулиці» та діти з проблемних сімей [55; 59; 95, с. 23; 344, с. 89]. Так, у 2009 р. в Криму затримали педофіла з Німеччини, який розбещував неповнолітніх і знімав це на відеокамеру. Слідство встановило, що громадянин Німеччини з метою розбещення дітей навідувався до Криму неодноразово, причому завжди під час шкільних канікул. Жертвами закордонного педофіла стали 9 хлопчиків віком від 10 до 15 років [252].

Таким чином, дослідивши сучасний стан та тенденції злочинності у сфері туристичного бізнесу, приходимо до висновку, що злочинність у вказаній сфері – це відносно масове, історично мінливе, соціальне явище, що являє собою сукупність кримінально каранних діянь, найпоширенішими з яких є шахрайства (понад 90%), корупційні злочини та торгівля людьми. При цьому вказані злочини у розглядуваній сфері характеризуються низкою особли-

ностей, серед яких, зокрема, такі: більшість корупційних злочинів пов'язані насамперед з процедурою оформлення віз для перетину кордону; скоювані у цій сфері шахрайства характеризуються великою кількістю форм вчинення, детермінованих специфікою діяльності з надання туристичних послуг; у механізмі вчинення торгівлі людьми туристичні компанії виступають прикриттям для здійснення відповідної злочинної діяльності, а їх представники, як правило, займаються пошуком людей (здебільшого жінок), їх вербуванням (переважно для заняття проституцією) та переміщенням за кордон.

2.2. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини у сфері туристичного бізнесу

Як відомо, в конкретних життєвих ситуаціях люди поведуться по-різному: одні є законотримачами, інші ж порушують закон. З огляду на це можна стверджувати, що особи, які обрали протиправний варіант поведінки, чинять так внаслідок певних їх особливостей, що й обумовили відповідний вибір. Тому слід погодитися з кримінологами, які наголошують на тому, що без особи злочинця неможливе й саме вчинення злочину [16, с. 102; 17, с. 8; 189, с. 71].

Серед запропонованих у кримінологічній науці дефініцій поняття «особа злочинця» найоптимальнішим видається визначення, запропоноване видатним вітчизняним вченим А. П. Закалюком, на думку якого, під особистістю злочинця слід розуміти сукупність соціально-типологічних ознак, які сформувалися в процесі неблагополучного соціального розвитку особи, відрізняються своєю суспільною неприйнятністю та крайньою формою останньої – суспільною небезпечністю, обумовлюють криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи, безпосередньо спричиняють вчинення злочину [124, с. 239].

Особи, що вчинили кримінально карані діяння, характеризуються великою кількістю притаманних їм ознак та особливостей, що стосуються їх становища в суспільстві, життєвих позицій, стереотипів поведінки, внутрішнього світу тощо. У зв'язку з цим виникає важливе теоретичне та практичне завдання виокремлення

типових, характерних властивостей, ознак особи злочинця, що їх прийнято охоплювати поняттям «кримінологічна структура особи злочинця». Найчастіше кримінологи виокремлюють (іноді з незначними відмінностями) такі її складові: соціально-демографічні, соціально-рольові, морально-психологічні, кримінально-правові ознаки [5, с. 82–86; 36, с. 241–243; 177, с. 66; 185, с. 37–40; 187, с. 34; 188, с. 87; 189, с. 74; 235, с. 100–101].

Соціально-демографічна характеристика особи злочинця включає відомості, пов'язані зі статтю, віком, освітою, родом занять, сімейним станом, рівнем матеріальної забезпеченості, приналежністю до міського чи сільського населення і т. ін. З приводу цієї групи ознак влучно висловився відомий український кримінолог В. В. Голина, який пише: «Соціально-демографічні ознаки характеризують злочинця як людину конкретної епохи, яка має соціальний статус і посідає певне місце у суспільних відносинах» [77, с. 97].

Під соціально-рольовими ознаками прийнято розуміти реальні соціальні функції конкретної особи, зумовлені її становищем у системі суспільних відносин, належністю до певної соціальної групи. Як відзначає О. Ю. Шостко, існує два моменти, які потрібно досліджувати, вивчаючи особистість конкретного злочинця: 1) яку соціальну роль виконує суб'єкт в родині, колективі, у колі друзів, у суспільстві; 2) якою є ця роль в уявленні самого злочинця [188, с. 93].

Морально-психологічна характеристика дає можливість пізнати внутрішній світ особи – її світоглядні та моральні риси, погляди, переконання, ціннісні орієнтації. Якщо соціально-демографічні та соціально-рольові ознаки характеризують особу злочинця зовнішньо, не вникаючи в її внутрішній світ, то морально-психологічні якості дозволяють з'ясувати, чому конкретна особа вчинила злочин і яке її ставлення до цього [189, с. 75].

Кримінально-правові ознаки включають відомості, пов'язані зі спрямованістю і мотивацією злочинної поведінки, ставленням винного до вчиненого, попередньою судимістю, вчиненням злочину одноособово чи в співучасті тощо. Слід погодитись з професором І. М. Даньшиним, який відзначав, що перераховані ознаки мають і кримінально-правове, і кримінологічне значення; їх вияв-

лення та аналіз дають можливість всебічно аналізувати вчинений злочин і особу злочинця [185, с. 40].

Виходячи з наведених ознак, що характеризують особу злочинця, спробуємо надати характеристику особи, яка вчиняє злочини у сфері туристичного бізнесу (на підставі насамперед проаналізованих матеріалів кримінальних проваджень).

Соціально-демографічні ознаки притаманні будь-якій особі й самі по собі не є криміногенними, однак у статистичній сукупності осіб, які вчинили злочини, ці ознаки дають цінну інформацію, без якої повна кримінологічна характеристика особи злочинців неможлива [5, с. 82; 176, с. 125; 185, с. 38; 188, с. 88; 189, с. 74]. З огляду на це, знання про соціально-демографічні характеристики осіб, що вчинили злочини у сфері туристичного бізнесу, є важливими для розроблення конкретних заходів запобігання розглядуваним злочинам.

Загальновідомо, що злочини вчиняють переважно чоловіки. В кримінологічній літературі зазначається, що частка жінок серед злочинців не перевищує 10–20% [5, с. 82; 75, с. 139; 175, с. 166; 177, с. 68; 178, с. 155; 186, с. 66; 187, с. 36; 188, с. 88; 194, с. 71; 195, с. 132; 227, с. 13; 279, с. 6]. Разом з тим відповідні дані мають загальний характер і при вчиненні окремих категорій злочинних діянь жінки демонструють порівняно більшу активність, ніж чоловіки. Численні кримінологічні дослідження засвідчують, що структура жіночої злочинності відрізняється від структури чоловічої злочинності меншою часткою насильницьких злочинів; понад 50% всіх злочинів, вчинюваних жінками, мають корисливий характер [2, с. 12; 75, с. 139; 151, с. 14; 176, с. 126; 178, с. 155–156; 180, с. 86; 185, с. 215; 187, с. 236; 188, с. 381; 279, с. 6; 390, с. 13]. Вказані особливості, вочевидь, пов'язані передовсім з професійними ролями жінок. Не є винятком і сфера туристичного бізнесу, більшість зайнятих в якій становлять особи жіночої статі [324; 327, с. 166; 358, с. 5]. За нашими даними, отриманими в результаті аналізу наявної емпіричної бази, серед осіб, які вчинили злочини у розглядуваній сфері, кількість жінок становить 84%. Таким чином, можна стверджувати, що злочинність у сфері туристичного бізнесу має «жіночий» характер. Цей висновок є особливо цікавим з огляду на

те, що в кримінологічній літературі відзначається, що шахрайство, тобто те діяння, яке, нагадаємо, є основою злочинності у сфері надання туристичних послуг, скоюють переважно чоловіки [82, с. 10; 143, с. 553; 154, с. 166; 203, с. 7; 200, с. 87–88; 239, с. 64; 256, с. 84; 326, с. 14; 342, с. 85; 350, с. 19]. Пояснити відповідні відмінності, на наш погляд, можна насамперед більшою зайнятістю жінок у сфері туристичного бізнесу. Варто також відзначити, що суттєвих відмінностей щодо статі осіб, які вчинили різні злочини, що входять до структури злочинності у розглядуваній сфері, немає.

Кримінологи наголошують, що відбиток на поведінку людей, їх потреби та життєву установку накладає вік людини. В процесі життя людина зазнає впливу соціального середовища, набуває певного досвіду, навичок, формує ціннісні орієнтації, потреби та інтереси, виробляє характер. Вік багато в чому визначає потреби, життєві цілі людей, коло їх інтересів, спосіб життя, що не може не відобразитися й на протиправній поведінці [11, с. 70; 16, с. 109; 17, с. 21]. Численні дослідження засвідчують, що кримінальна активність найбільш характерна для вікової групи 25–29 років, потім ідуть 18–24-літні; найменшу частку серед злочинців складають особи у віці понад 50 років [176, с. 126; 180, с. 86; 185, с. 38; 186, с. 66; 187, с. 36; 188, с. 88; 194, с. 71–73; 195, с. 133–139]. Відомо також, що різним віковим групам властиві різні види найчастіше вчинюваних злочинів. Особи зрілого віку, наприклад, переважають серед тих, хто вчиняє службові та економічні злочини. Аналізуючи вікові особливості осіб, що вчинили злочини у певній сфері, слід брати до уваги також вікову структуру зайнятих у ній осіб. Так, відомо, що середній вік вітчизняних менеджерів з туризму – до 30 років [324], тоді як вік директорів турагентств є вищим, однак рідко перевищує 50 років. Проведене нами дослідження засвідчує, що у процентному відношенні кількість осіб, які вчинили злочини у сфері туристичного бізнесу, у віці 25–29 років становить 28%, а у віці 30–40 років – 62%. Лише 10% осіб, які вчинили злочинні діяння в розглядуваній сфері, мали понад 40 років.

У літературі відзначається, що характеристика освітнього рівня осіб, які вчинили злочини, має кримінологічне значення, оскільки пов'язана з культурою особистості, її соціальним статусом, колом

контактів, життєвими планами та можливостями їх реалізації [176, с. 127; 178, с. 157]. Освітній рівень корелює з видами злочинів. Відомо, зокрема, що вищим є рівень освіти в осіб, що вчиняють службові та економічні злочини, найнижчим – у тих, хто вчиняє насильницькі та корисливо-насильницькі злочини. Отримані нами дані засвідчують високий освітній рівень осіб, що вчинили злочини у сфері туристичного бізнесу: 77% з них мають вищу освіту, 23% – середню спеціальну чи загальну середню освіту (при цьому наявність вищої освіти у директорів турагентств, винних у вчиненні злочинів у розглядуваній сфері, майже стовідсоткова). Узв'язку з цим варто погодитись з Н. Ф. Кузнєцовою, яка наголошує, що, попри високий рівень освіти в деяких категорій злочинців, у них констатується деформованість моральної та правової культури [176, с. 127]. Додамо також, що високий освітній рівень у вказаних осіб нерідко є формальністю, тобто часто свідчить лише про наявність диплома про вищу освіту, а не підтверджує фактичний високий рівень у них культури, світогляду, ціннісних орієнтацій і моральних принципів. Такий стан речей, на наш погляд, пояснюється загальновідомим зниженням якості освіти, що відбувається впродовж останніх десятиліть. Варто, разом з тим, мати на увазі, що частина вчинюваних у розглядуваній сфері злочинів є складними за особливостями їх вчинення, що, зрозуміло, передбачає відповідний високий інтелектуальний рівень осіб, що скоїли їх.

Відомо, що поширеність злочинної поведінки серед осіб, які мають сім'ю, є нижчою, ніж серед неодружених та самотніх. Так, Ю. М. Антонян наголошує, що коефіцієнт злочинності серед осіб, які не перебувають у шлюбі, майже вдвічі вищий, ніж серед одружених [16, с. 110; 17, с. 22; 178, с. 156]. Разом з тим отримані нами в ході аналізу емпіричної бази дані засвідчують, що більшість (близько 70%) з тих, хто вчинив злочини у сфері туристичного бізнесу, одружені. В більшості випадків сім'я, як відомо, стимулює позитивну поведінку особи, здійснює соціальний контроль. Однак так відбувається не завжди: як слушно відзначає Н. Ф. Кузнєцова, на формуванні орієнтації та життєдіяльності особи негативно позначаються такі обставини, як наявність «умовних» сімей, сімей з низьким рівнем культурних відносин та поведінки, а тим більше

зі стереотипами девіантної поведінки [176, с. 127]. Матеріали кримінальних проваджень підтверджують ці слова. Так, О., в.о. директора одного з київських туроператорів, яку Подільський районний суд м. Києва засудив за вчинення злочину, передбаченого ч. 4 ст. 191 КК України (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, вчинене у великих розмірах), в судовому засіданні пояснила, що на момент вчинення цього злочину в неї були серйозні сімейні проблеми, чоловік приохотився до азартних ігор, у знайомих брав великі суми грошей в борг і програвав їх у казино. Всю сім'ю тероризували кредитори, що вимагали повернення грошей, які у них позичив її чоловік. Щоб розрахуватись з боргами, батьки були змушені продати квартиру. Однак вирученої суми забракло для того, аби розрахуватись з усіма боргами. Жінка перебувала у постійному стресовому стані, переживала за життя рідних, бо до неї приходили різні люди і погрожували. Грошима, які отримувала від клієнтів, вона розраховувалася з кредиторами чоловіка. Коли клієнти на неї заявили до правоохоронних органів, вона обіцяла їм, що гроші поверне [67].

Злочинність у розглядуваній сфері має яскраво виражений міський характер – фактично всі такі злочини вчиняються у містах і жителями міст¹¹. Причому, як засвідчує аналіз емпіричної бази, мова йде не про малі міста, а майже завжди про великі, переважно обласні центри. Це й не дивно з огляду на більш високий рівень життя у них, а також наявність там значної кількості туристичних агентств, що пропонують свої послуги з організації відпочинку.

Аналіз судової практики дозволяє стверджувати, що визнані винними у вчиненні злочинів у розглядуваній сфері особи, як правило, були людьми далеко не бідними. Переважно це директори туристичних компаній, які самі були роботодавцями, або ж, рідше, менеджери відповідних агентств, які, вочевидь, отримували не мінімальну заробітну плату (зарплата останніх здебільшого

¹¹ У цьому контексті варто зазначити, що відомий український кримінолог О. Г. Кулик, дослідивши статистичні дані щодо стану злочинності в Україні за 2002–2011 рр., зробив висновок, що «злочинність в Україні має переважно міський характер, більш як 3/4 злочинів реєструються у містах, з них 45% – в обласних центрах» [194, с. 21].

становить певний відсоток від вартості проданих ними туристичних путівок). У матеріалах кримінальних проваджень трапляється інформація про те, що шахраї під час досудового розслідування або ж в судовому засіданні пояснювали свої вчинки тим, що через фінансово-економічну кризу в державі їхній бізнес пішов на спад, були борги перед клієнтами, які потрібно було виплачувати, тому й з'являлася ідея, використовуючи свою колишню добру репутацію, обманювати бажаючих відпочити за кордоном [20]. У цьому контексті варто погодитись з професором І. М. Даньшиним, який відзначав, що криміналізація особи відбувається поступово та індивідуально, у неї «виникає негативний погляд на світ, на сенс життя, своя власна відмінна життєва філософія, яка не збігається з поглядами і думками законотворчої більшості з приводу цього» [99, с. 120; 185, с. 36; 186, с. 64]. В підсумку, під впливом певних негативних обставин, така особа нерідко йде на порушення норм кримінального закону, перетворюючись при цьому з особи, яка становить потенційну небезпеку для суспільства, на особу злочинця.

Поведінка людей пов'язана з тим становищем, яке вони займають у суспільстві. Мова йде про суб'єктивне сприйняття особою своєї соціальної ролі та пов'язаних з нею очікувань. Тому, надаючи **соціально-рольову характеристику** осіб, що вчинили злочини у розглядуваній сфері, варто наголосити на специфіці туристичного бізнесу. Працівників указаної сфери іноді образно називають «продавцями мрій», і це не випадково, адже їхня робота пов'язана з організацією комфортного відпочинку, який повинен запам'ятися клієнтові надовго. Тому, на наш погляд, є всі підстави стверджувати, що такі особи виконують важливу соціальну роль.

Робота у сфері туристичного бізнесу має свої переваги і свої труднощі. Серед переваг – порівняно високий рівень доходу та можливість подорожувати (насамперед з професійною метою – на власному досвіді знайомитися з особливостями пропонованих фірмою турів). Водночас, ця професія пов'язана з численними труднощами: перш за все, це високий рівень відповідальності і стресу, оскільки працівник турагентства відповідає за всі етапи організації відпочинку, а кінцевий результат залежить не лише

від якості його роботи, а й від багатьох зовнішніх факторів – роботи посольств, аеропортів та адміністрацій готелів. Необхідно постійно продумувати різні важливі дрібниці, прораховувати зміну часових поясів, можливі проблеми при пересадках, враховувати побажання клієнтів щодо розміщення їх у готелях тощо. Тому чи не основними вимогами для цієї професії є стійкість до стресу та вміння спілкуватися з різними, у т.ч. вибагливими, людьми [324]. Зрозуміло, що впоратися з вказаними труднощами легше тому, хто любить цю професію, усвідомлює її соціальну значущість.

Довіряючи організацію власного відпочинку працівникам туристичного бізнесу, клієнти очікують від останніх максимального розуміння своїх потреб, розраховують на їх порядність та добросовісність. У ході дослідження нами зафіксована поширеність ситуації, за якої особи, що часто подорожують, пересвідчившись у надійності конкретного туроператора чи турагента, надалі стають його постійними клієнтами. Втім навіть це не є запорукою того, що турист не стане жертвою шахрайських дій: матеріали судової практики засвідчують, що потерпілі нерідко знали засуджених за вчинення шахрайств у сфері надання туристичних послуг тривалий час, іноді підтримували з ними дружні відносини, з огляду на що беззастережно довіряли їм. Так, Жовтневий районний суд м. Маріуполя визнав винним у вчиненні численних шахрайств С., директора туристичної фірми «Інтертревел-91», який спочатку «втирався» в довіру до клієнтів, а потім, коли склалися довірчі відносини, обманював їх, щоразу отримуючи значні грошові кошти, які не збирався повертати. Так, під час досудового розслідування один з потерпілих повідомив, що з С. знайомий ще з 1980 р., з інституту, тривалий час товаришував з ним. У період з 2000 по 2008 р. він неодноразово користувався послугами С.: разом із сім'єю відпочивав за кордоном, жодних претензій до організації відпочинку у нього не було, послуги фірми «Інтертревел-91» завжди були якісними. У вересні 2008 р. С. запропонував йому поїхати в рекламний тур по Японії. Звідки саме має відбутися виліт та які саме документи потрібні, С. не повідомив, а зосередив увагу на тому, що всю суму за поїздку необхідно сплатити відразу. Невдовзі чоловік зустрівся з С. та передав йому гроші в сумі 19500 гри-

вень за дві туристичні путівки. С. написав розписку про передачу йому вказаних коштів, на якій поставив печатку своєї фірми. Сторони домовились, що через тиждень С. приїде за паспортами для оформлення виїзних документів. Однак після того, як потерпілий передав С. гроші, останній зник, на дзвінки не відповідав. Коли ж додзвонитися вдалось, С. запевняв, що гроші поверне найближчим часом. Потерпілий наголошував, що оскільки він тривалий час знав С., то ніякої підозри в нього довго не виникало і лише тоді, коли директор турфірми «Інтертревел-91», як він зрозумів, почав переховуватись від нього, зробив висновок, що став жертвою шахрайства. Подібна схема була використана С. для обману десятків потерпілих [20].

При вчиненні шахрайських дій у сфері туристичного бізнесу працівник турагенції справляє на клієнта враження солідної людини. Цьому сприяє антураж – офіс туристичної фірми, різного роду документація, глянцеві рекламні буклети. Усе це має справити на потенційну жертву приємне враження, розвіяти будь-які сумніви в порядності реалізатора туристичного продукту. Сказане стосується і вчинення представниками туристичного бізнесу такого злочину, як торгівля людьми. Аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що вербування для заняття за кордоном проституцією здійснюється, як правило, шляхом переконування потенційних жертв у тому, що в чужій країні вони «працюватимуть» на себе, добре зароблятимуть, ні від кого не залежатимуть, що насправді не відповідає дійсності. Разом з тим, коли відповідні запевнення лунають від респектабельного директора турагентства, здається, що не вірити їм немає підстав. Важливо зазначити, що, як наголошують психологи, перше враження про людину на 38% залежить від звучання її голосу (тону, тембру, гучності, швидкості), на 55% – від невербальних компонентів поведінки, що візуально спостерігаються слухачем (рухи, поза, жести, погляд, міміка), і лише на 7% – від вербального впливу, що залежить від значення слів, які нею промовляються [270]. Таким чином, не настільки важливо те, що особа говорить, як те, як вона це робить і який при цьому має вигляд.

Оскільки туристичний бізнес так чи інакше пов'язаний з виконанням договірних зобов'язань, то працівники туристичної

галузі нерідко виправдовують свої умисні протиправні дії, що завдали клієнтам збитків, тим, що не змогли виконати умов договору через певні причини. При цьому висловлювані причини деякий час сприймаються клієнтами як правдиві, чому сприяють більша поінформованість представника турбізнесу в особливостях сфери, якою він займається, його запевнення, що труднощі є тимчасовими і найближчим часом будуть вирішені. Матеріали кримінальних проваджень засвідчують, що винні нерідко обманювали жертв протягом тривалого часу, щоразу придумуючи все нові й нові виправдання тому, чому оплачена клієнтом поїздка переноситься, а гроші не можуть бути повернуті йому негайно. Трапляються випадки, коли працівники турагентств висунуті стосовно них обвинувачення «спростовують» тим, що мова йде всього лиш про порушення цивільно-правових зобов'язань, а не про вчинення кримінально караного діяння. Більше того, такі особи щиро дивуються, коли йдеться про перспективу їх засудження та призначення їм кримінального покарання.

Свою протиправну поведінку окремі засуджені за вчинення злочинів у розглядуваній сфері виправдовують необхідністю утримувати неповнолітніх, подеколи хворих, дітей [23]. Разом з тим, зважаючи на рівень доходів указаних осіб, такі запевнення ми сприймаємо доволі скептично (відзначимо, що матеріали кримінальних проваджень містять надто скупу інформацію з цього приводу). Імовірно, частина таких випадків пов'язана з розрахунком на пом'якшення покарання при його призначенні судом.

Морально-психологічні ознаки, поряд з кримінально-правовими, на наш погляд, є найбільш значущими в характеристиці осіб, які вчинили злочини у сфері туристичного бізнесу, в сукупності визначаючи специфіку типу їх особистості. Морально-психологічні якості дають можливість дізнатися про причини виникнення в особи мотивів протиправної поведінки, здійснювати прогнозування майбутньої поведінки, а отже, впроваджувати необхідні профілактичні засоби [188, с. 91].

Аналіз наявної емпіричної бази засвідчує, що домінуючою рисою морально-психологічного портрета осіб, які вчиняють злочини у розглядуваній сфері, є їх корисливо-споживацька орієнтація

та прагнення до наживи. У системі їх ціннісних орієнтацій ключове місце посідають егоїстичні та корисливі спонування, забезпечення власного благополуччя будь-якою ціною.

Варто, однак, відзначити, що в період фінансово-економічної кризи виникають умови, які суттєво змінюють поведінку людей, їх життєві потреби та інтереси. Поведінка людей в умовах кризи набуває таких особливостей, котрі за інших обставин, можливо, і не проявилися б. Головна з них – спроба пристосуватися до обставин, що змінилися. Це нерідко докорінним чином змінює життєві плани та інтереси, в тому числі штовхає на шлях вчинення злочинів осіб, які в нормальних умовах ніколи б їх не вчинили [190, с. 73; 256, с. 92]. На наш погляд, значною мірою сказане стосується й осіб, що вчинили розглядувані нами діяння.

Як відзначалося вище, «ядро» злочинності у сфері туристичного бізнесу становлять шахрайства. Здійснене нами дослідження дозволяє зробити висновок, що шахраї, які вчиняють відповідні діяння у розглядуваній сфері, як правило, є непоганими психологами, а тому знають, які слабкі сторони людини можна використати, щоб вона добровільно розсталася з грошима: її недосвідченість, жадібність, віру в «щасливий випадок», несамостійність тощо. При цьому, як підкреслюють психологи, на специфіку ціннісних орієнтацій шахрая вказує той факт, що він ставиться до жертви як до неживого об'єкта. «Людина для нього передовсім – можливе джерело власних матеріальних благ. Внутрішній світ жертви, її переживання, страждання при заволодінні її матеріальними цінностями для злочинця не мають значення» [257, с. 103].

Особи, що вчиняють шахрайства у розглядуваній сфері, комунікабельні, здатні швидко привернути до себе увагу інших людей, зацікавити їх, вміють переконувати та входити в довіру, справити приємне враження надійної або потрібної людини, спроможні продумати все до найменших дрібниць, схильні до ризику, врівноважені, здатні до самоконтролю та терпіння, а коли необхідно, проявляють настійливість.

Шахраїв, які вчиняють злочини у розглядуваній сфері, вирізняє зневажливе ставлення до інших членів суспільства, поведінка за принципом «моральним є все, що вигідно». Проте, як слушно

відзначається в літературі, своє ставлення до оточення шахраї намагаються приховувати, уникати конфліктних ситуацій, що проявляється в їх витонченій хитрості та здатності до перевтілення [82, с. 10; 174, с. 7; 203, с. 7]. Матеріали проаналізованих нами кримінальних проваджень засвідчують, що нерідко такі особи перетворюють свою незаконну діяльність в стиль життя, за короткий час встигають ошукати десятки клієнтів, що мріяли про відпочинок. При цьому «туристичні шахраї» в судовому засіданні інколи навіть дивуються, що мова йде про вчинення ними кримінально караних діянь: мовляв, нічого такого не вчиняв, свою роботу виконував чесно, але щось цьому завадило, гроші ж поверну при першій же можливості. Вочевидь, має рацію О. М. Залетов, який зазначає: «Багато шахраїв, кажучи неправду, в цей час самі починають щиро в неї вірити» [143, с. 559].

Варто відзначити, що в окремих судових рішеннях, які стосуються «туристичних шахраїв», особливо наголошується на їхніх низьких моральних якостях. Так, Ленінський районний суд м. Запоріжжя, який за десятки вчинених шахрайств засудив жінку, що видавала себе за представницю туристичної фірми і у зв'язку з цим багато разів неправомірно заволодівала великими сумами грошей, у вирокі підкреслив, що, призначаючи їй покарання, слід врахувати цинічність цієї особи, нехтування загальнонародськими нормами моралі, оскільки підсудна нерідко використовувала такі методи переконання, коли потерпілі не могли не погодитись на її пропозиції [313].

Однією з найважливіших для розуміння специфіки особи злочинця є **кримінально-правова характеристика**. Саме вона відображає ступінь деформації особи, її особливі якості, дозволяє виокремити суттєві ознаки осіб, що вчинили злочини.

Мотивація злочинних діянь, вчинюваних у сфері туристичного бізнесу, майже завжди корислива, незалежно від того, якими причинами вона була зумовлена. В абсолютній більшості випадків ідеться про прагнення особи пожити «на широку ногу» за чужий рахунок. Окремі ж розглядають свої дії як можливість покращити стан справ у бізнесі, розрахуватися з кредиторами тощо. За даними Е. А. Царьова, який спеціально досліджував особистість стра-

хового шахрая, для останнього характерним є також ігровий тип особистості, тобто при безумовній наявності корисливої цілі в його мотивації значну роль відіграє потреба в ризику, в ігровому азарті [397, с. 209]. У цьому контексті варто погодитись із професором А. Ф. Зелінським, який зазначав, що у більшості випадків поряд з корисливими «спрацьовують» й інші мотиви, часто неусвідомлені [145, с. 61, 68].

Що стосується ставлення осіб, які вчинили злочини у розглядуваній сфері, до самого злочину та його наслідків, то воно, як показує здійснений нами аналіз матеріалів кримінальних проваджень, є різним. Здебільшого суди, призначаючи покарання таким особам, враховують їхнє щиросердечне каяття. В той же час, як правило, вказане каяття осіб, що вчинили злочини у розглядуваній сфері, судами лише констатується і стверджувати про його щирість однозначно навряд чи можна. Що стосується відшкодування завданих такими особами збитків, то в матеріалах кримінальних проваджень ідеться переважно про їх готовність відшкодувати завдані збитки, як тільки у них з'являться для цього кошти. При цьому трапляються доволі цинічні застереження таких осіб про те, що повернути клієнтам привласнені гроші вони зможуть лише в тому разі, якщо їх не буде позбавлено волі, оскільки йдеться про чималі суми, для накопичення яких потрібно продовжувати працювати. Менша частина засуджених свою вину не визнавала і не розкаювалась, вдавала, що сталось якесь непорозуміння між ними та клієнтами, яке, знову ж таки, обіцяли найближчим часом вирішити. Взагалі, обіцянки, що їх шахраї у сфері туристичного бізнесу щедро роздають довірливим особам, однак не збираються їх виконувати, є чи не найпоширенішою формою обману у вказаній сфері.

Аналіз судової практики засвідчив, що, призначаючи покарання особам, визнаним винними у вчиненні шахрайських дій у сфері туристичного бізнесу, суди нерідко враховують позитивну характеристику особи. Іноді наявність відповідної характеристики дуже дисонує з кількістю вчинених такими особами шахрайств та сумами грошових коштів, якими вказаним особам вдалося заволодіти [65; 66; 69; 312; 313; 316 та ін.]. У цьому контексті, вважаємо, правильно вчинив Апеляційний суд Дніпропетровської області, який

залишив без задоволення апеляцію особи, засудженої Жовтневим районним судом м. Дніпропетровська за вчинення понад двох десятків шахрайств, в результаті яких вона щоразу заволодівала значними коштами, що їх клієнти передавали їй для організації відпочинку в Єгипті. Суд першої інстанції призначив їй покарання у виді позбавлення волі строком на 4 роки з реальним його відбуванням. В апеляції, не оспороюючи фактичних обставин справи, засуджена та її захисник просили пом'якшити їй покарання з огляду на те, що вона позитивно характеризується, визнала свою вину та розкаялась, має на утриманні дитину [258]. Видається, що невідомо ким видана позитивна характеристика особі, яка щоразу запевняла клієнтів у своїй бездоганній (!) репутації, і те, що вона, використовуючи завідомо підроблені документи, обманювала їх і заволодівала їхніми грошима, не зовсім узгоджуються між собою. Як слушно відзначає Т. І. Нікіфорова, позитивна характеристика винного у вчиненні злочину – це сукупність всіх даних про нього, які дозволяють створити цілісне уявлення про цю особу як про добропорядну особистість, а тому дослідженню підлягає характеристика особи за місцем роботи, навчання, проживання [251, с. 148]. Тож робити висновки про добропорядність особи лише на підставі характеристики за місцем її проживання, м'яко кажучи, неправильно, тим більше, якщо ця сама «встановлена добропорядність» повністю спростовується її протиправною діяльністю за місцем роботи.

О. В. Лисодєд свого часу відзначав, що серед шахраїв питома вага осіб, які раніше були засуджені за шахрайства, становить 36,6%. За його даними, шахраями вчиняються також інші злочини проти власності, переважно крадіжки та грабежі (51,6%) [203, с. 8]. Подібні дані наводять також Р. Н. Ахметгарєєв [32, с. 142], Т. А. Малихіна [220, с. 104], В. Ю. Окружко [256, с. 91] та Т. М. Тіміна [350, с. 20]. В той же час результати проведеного нами дослідження засвідчують, що абсолютна більшість (близько 97%) засуджених за шахрайства у сфері туристичного бізнесу раніше не мала судимості. При цьому, однак, варто зауважити, що вказані особи за час своєї діяльності здебільшого «встигали» обманути багатьох клієнтів (від декількох до кількох десятків), не говорючи про можливі

латентні випадки. Таким чином, для «туристичних шахраїв» звичайним явищем є повторність тождесних злочинів, не пов'язана із засудженням їх за раніше вчинені ними діяння. Жодного випадку вчинення вказаними особами крадіжки чи грабежу нами не виявлено, що й не дивно, зважаючи на порівняну «респектабельність» осіб, які вчиняють шахрайства у вказаній сфері. Разом з тим результати проведеного нами дослідження підтверджують наведені О. В. Лисоседом дані про те, що супутнім шахрайству злочином є підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК України) [203, с. 8]. В одному випадку шахрайські дії у розглядуваній сфері були кваліфіковані за сукупністю з діянням, передбаченим ст. 200 КК України, яка передбачає відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, об'єднанням для їх виготовлення [68].

Слід також відзначити, що відсутність попередньої судимості характерна не лише для осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за вчинення шахрайських дій у сфері туристичного бізнесу. Як засвідчують проаналізовані нами матеріали кримінальних проваджень, не були раніше судимими також особи, засуджені за корупційні діяння, торгівлю людьми, ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), вчинені у розглядуваній сфері. Поза сумнівом, стверджувати напевне, що поведінка цих осіб була правомірною до якогось моменту, поки вони не зважились на вчинення злочинного діяння, за яке були затримані правоохоронними органами, навряд чи можна, зважаючи хоча б на гіперлатентність вказаних злочинів, про яку зазначалося вище. З іншого ж боку, наведений факт, на наш погляд, засвідчує ще одну особливість злочинності у сфері туристичного бізнесу.

О. В. Лисосед стверджував, що «шахрайству значною мірою властиві ознаки групового вчинення злочинів». За його даними, кваліфікуюча ознака цього посягання, вчиненого за попередньою змовою групою осіб, була застосована у 24,8% досліджених ним кримінальних справ [203, с. 8]. В той же час при вчиненні шахрайств у розглядуваній нами сфері співучасть трапляється досить

рідко (всього близько 5% випадків). Варто відзначити, що сказане стосується не лише шахрайств, а й інших вчинюваних у сфері туристичного бізнесу злочинів. Таким чином, можемо зробити висновок про те, що вказані злочини здебільшого вчиняються одноособово. Винятком є лише торгівля людьми, яка, як відзначалося вище, вчиняється представниками організованої злочинності, при цьому туристичні агентства виступають прикриттям для здійснення відповідної злочинної діяльності, а їх працівники, як правило, займаються пошуком людей, їх вербуванням (переважно для заняття проституцією) та переміщенням за кордон. У зв'язку з цим М. Г. Вербенський за соціальним статусом класифікує торговців людьми на дві групи: 1) кримінальні елементи, члени злочинних угруповань; 2) працівники комерційних структур, банків, правоохоронних органів, туристичних фірм тощо. До складу такого організованого злочинного угруповання, як правило, входять: організатор (керівник); «вербувальники», тобто особи, які підшуковують та втягують жінок у заняття проституцією для подальшого їх продажу; особи, що використовують наявні у них зв'язки з корумпованими працівниками правоохоронних органів; «кур'єри», котрі займаються переміщенням жертв через державний кордон України та перевезенням отриманих за них грошових коштів; закордонні «покупці», які займаються «працевлаштуванням» прибулих жінок [62, с. 22].

Особливістю інших злочинних діянь у розглядуваній сфері, вчинених у співучасті, є те, що співучасниками здебільшого виступають особи, які працюють в одному туристичному агентстві. Так, менеджер по туризму в ТОВ «Чорноморські екскурсії», в обов'язки якого входило складання клопотань на продовження термінів перебування іноземних громадян, які прибули в Україну за запрошенням туристичної фірми, та перевірка правильності заповнення документів для продовження туристичної візи, вирішив спільно з директором ТОВ «Чорноморські екскурсії» організувати, крім законної діяльності, виготовлення підроблених ваучерів і клопотань на продовження термінів візи для осіб, які не мали мети отримання туристичних послуг і бажали прибути на територію України в особистих потребах. Вступивши в злочинну змову, діючи з корис-

ливих мотивів, порушуючи вимоги ч. 1 ст. 21 Закону України «Про туризм», а також Інструкції про порядок продовження терміну перебування в Україні іноземців та осіб без громадянства, ці особи виготовляли підроблені клопотання про продовження термінів візи з метою перебування в Україні іноземним громадянам, тобто вчиняли діяння, передбачене ч. 2 ст. 358 КК України. При цьому менеджер складав вказані завідомо неправдиві документи, засвідчуючи їх своїм підписом, а другий співучасник засвідчував їх підписом та печаткою підприємства як директор. Після цього вказані клопотання, в які вносились завідомо неправдиві відомості, передавались невстановленій слідством особі, а надалі до відділу громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб ГУ МВС України в Одеській області, де на підставі них громадянам Сирії продовжували термін перебування на території України [387].

Проведене нами дослідження засвідчило, що 79% осіб були засуджені за вчинення розглянутих злочинів з призначенням їм покарання, інші ж звільнялися від кримінальної відповідальності (як правило, на підставі закону про амністію (така можливість існувала до внесення в червні 2011 р. змін до ст. 44 КК України, яка передбачає правові підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності) чи у зв'язку із закінченням строків давності). Лише 35% засуджених було призначено покарання з реальним його відбуванням, решта ж звільнялися від його відбування (як правило, з випробуванням). При цьому в тих випадках, коли суди призначали винним покарання у виді обмеження волі чи позбавлення волі строком до п'яти років (максимальний строк, що передбачає можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням), кількість звільнених від відбування покарання за вказаною підставою перевищувала 60%. Що ж стосується видів покарань, що їх суди призначали винним у вчиненні злочинів в розглянутій сфері, то їх співвідношення виглядає таким чином: позбавлення волі на певний строк (максимум сягав 10 років) – 94%, обмеження волі – 6%; крім того, вкрай рідко, але призначалися додаткові покарання у виді конфіскації майна та позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських та організаційно-розпорядчих функцій. Таким чи-

ном, найчастіше призначуваним покаранням за вчинення розглядуваних злочинів є позбавлення волі на певний строк; зовсім не призначалися інші, альтернативні позбавленню волі, покарання, які передбачені санкціями статей, що встановлюють відповідальність за діяння, вчинювані в розглядуваній сфері (штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт). У відповідній судовій практиці не виявлено жодного випадку призначення розглядуваним особам більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. В той же час в окремих випадках призначення судами мінімального покарання, передбаченого санкцією статті, навряд чи можна визнати обґрунтованим. Так, Жовтневий районний суд м. Маріуполя призначив винному за сукупністю вчинених ним злочинів, передбачених ч. 2 ст. 190, ч. 3 ст. 190, ч. 4 ст. 190 КК України, покарання у виді позбавлення волі строком на 5 років, звільнивши від реального його відбування з випробуванням. При цьому суд врахував те, що особа до кримінальної відповідальності притягається вперше, позитивно характеризується за місцем проживання, щиросердечно розкалася у вчиненому. Вважаємо, що призначення вказаним судом особі, яка вчинила десятки шахрайських дій, ошукавши потерпілих на чималі суми (загалом сотні тисяч гривень), настільки м'якого покарання (санкція ч. 4 ст. 190, нагадаємо, передбачає до 12 років позбавлення волі), та ще й без реального його відбування, не є обґрунтованим [312].

Отримані дані дають змогу розробити кримінологічний портрет особи, що вчиняє злочини у сфері туристичного бізнесу – це раніше не судима заміжня жінка у віці 25–40 років, що обіймає посаду директора чи менеджера туристичного агентства, з високою освітою, жителька великого міста, з порівняно високим рівнем доходів, у системі ціннісних орієнтацій якої ключове місце посідають егоїстичні та корисливі спонукання, забезпечення власного благополуччя будь-якою ціною.

Усю сукупність осіб, що вчиняють злочини у сфері туристичного бізнесу, можна поділити на певні групи (типи), що характеризуються певними типовими ознаками. При цьому, як відзначається в кримінологічній літературі, дослідження типології злочинців має суттєве значення для раннього розпізнавання криміногенної особистості, для виявлення

особистісних причин вчинення злочинного діяння, прогнозування кримінальної поведінки у майбутньому, а також для диференційованого та індивідуалізованого профілактичного впливу на особистість [16, с. 122; 175, с. 173; 188, с. 98]. Критеріями типологізації злочинців є насамперед характер антисуспільної спрямованості особи злочинців та ступінь глибини цієї антисуспільної спрямованості (тривалість і стійкість злочинної поведінки). За першим критерієм всіх злочинців зазвичай (іноді з незначними відмінностями) групують на такі типи: 1) корисливий; 2) насильницький; 3) корисливо-насильницький; 4) соціально дезорганізований; 5) тип злочинця, що вчиняє злочини з необережності [175, с. 174; 177, с. 70; 180, с. 92–93; 185, с. 40–41; 187, с. 38; 188, с. 98–99]. Зрозуміло, що злочинці, які вчиняють кримінально карані діяння у розглядуваній сфері, належать до корисливого типу злочинця. За другим критерієм, тобто залежно від ступеня глибини антисуспільної спрямованості особистості злочинців, виокремлюють: 1) випадкових злочинців; 2) ситуативних злочинців; 3) нестійких злочинців; 4) злісних злочинців; 5) особливо злісних злочинців [175, с. 175–176; 177, с. 70–71; 180, с. 93–94; 185, с. 41; 187, с. 39; 188, с. 99–100]. Результати проведеного нами дослідження свідчать, що переважну більшість осіб, які вчиняють злочинні діяння у сфері туристичного бізнесу, за вказаним вище критерієм можна віднести до типу ситуативних злочинців, які в результаті збігу певних життєвих обставин не змогли утриматись від спокуси «додаткового заробітку», але в цілому характеризуються позитивно, а також злісних та особливо злісних (професійних) злочинців, частка яких є доволі значною. Утім, окремі кримінологи визнають, що наведені вище підходи до типології злочинців є доволі умовними, оскільки життя демонструє поширеність прикладів, коли окремі злочинці не вписуються у ці шаблони [188, с. 100; 197, с. 294]. З огляду на це, науковцями пропонувалися й інші (додаткові) типології злочинців. Для прикладу, професор Ю. М. Антонян, залежно від мотивів злочинної поведінки, виокремлює такі типи: 1) «користолюбний» – його складають особи, що вчиня-

ють злочини через свою користолюбність, жадібність; 2) «престижний» – особи, які вчиняють злочини заради того, щоб зайняти в житті вище соціальне місце, завоювати авторитет, бути «на виду»; 3) «ігровий» – люди, для яких вчинення злочину – передовсім гра, азарт, можливість отримати гострі відчуття; 4) «такий, що захищається» – особи, які за допомогою вчинення злочинів захищаються від реальних чи уявних небезпек, що загрожують їх життю, здоров'ю, честі, соціальному становищу, матеріальному благополуччю; 5) «насильницький» – люди, які відчують задоволення від того, що заподіюють іншим біль та страждання, сіють смерть; 6) «сексуальний» – особи, які вчиняють злочини заради задоволення сексуальних потреб [16, с. 122–123; 17, с. 118; 178, с. 167]. Користуючись запропонованою Ю. М. Антоняном типологією, осіб, що вчинили злочини у сфері туристичного бізнесу, можемо віднести передусім до «користолюбного» типу, а окремих із них, які вчиняють шахрайства у вказаній сфері, також і до «ігрового» типу. Відомий американський кримінолог Едвін Сатерленд обґрунтував існування т.зв. «білокомірцевої» злочинності [336], що їй відповідає тип «білокомірцевого» злочинця, який займає у соціумі поважне становище та вчиняє кримінально карані діяння в процесі своєї професійної діяльності [152, с. 22; 188, с. 100–101; 204, с. 56; 205, с. 26; 412, с. 38, 44]. Осіб, які вчинили злочини у сфері, що нас цікавить, можна сміливо віднести до «білокомірцевого» типу злочинця.

Підсумовуючи викладене вище, вважаємо, що надана у цьому підрозділі кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини у сфері туристичного бізнесу, дозволяє глибше з'ясувати особливості злочинності у вказаній сфері, розкрити механізм вчинення відповідних злочинів, краще зрозуміти причини та умови розглядуваних діянь. На наше переконання, успішне запобігання вчинюваним у сфері туристичного бізнесу злочинам можливе лише в тому разі, якщо до уваги братимуться встановлені вище характеристики осіб, що їх вчиняють.

2.3. Детермінація злочинності у сфері туристичного бізнесу

У кримінологічній науці визнається, що проблема причин та умов злочинності є ключовою серед інших досліджуваних кримінологами проблем, оскільки її належне вивчення виступає необхідною передумовою успішного запобігання злочинності [191, с. 3; 192, с. 4; 245а, с. 6–9].

У механізмі причинності злочинності причина породжує злочинність як наслідок, умови ж безпосередньо не продукують це явище, однак сприяють виникненню та поширенню злочинних проявів у суспільстві. При цьому мова завжди йде про їх спільну дію, необхідний зв'язок між ними як елементів єдиної системи [41, с. 54–55; 157а, с. 206–208; 176, с. 166; 178, с. 122–123; 179, с. 232; 181, с. 192–193; 186, с. 57; 187, с. 45; 192, с. 44; 238, с. 44, 47; 420, с. 8, 19]. Комплекси причин та умов, спільна дія яких викликає наслідки – злочинність та окремі злочини, прийнято називати криміногенними детермінантами. В той же час у спеціальній літературі справедливо відзначається, що зводити детермінацію злочинності лише до причин та умов не зовсім правильно, оскільки окрім вказаних детермінант до системи криміногенної детермінації входять також корелянти, функціональна залежність, зв'язок станів тощо [41, с. 54; 157а, с. 182–183; 176, с. 166; 185, с. 32; 186, с. 56; 188, с. 72; 189, с. 61; 192, с. 45; 222, с. 238; 421, с. 19–36].

На наш погляд, слід виходити з того, що найближчою причиною злочинності є суспільно-психологічні фактори, тобто дефекти суспільної свідомості та моральності [80, с. 224; 192, с. 44; 196, с. 52]. Ідеться, отже, про суб'єктивний фактор – недосконалість людської природи. Водночас цілком зрозуміло, що дефекти суспільної свідомості не виникають самі по собі, а є наслідком тих протиріч та негативних факторів (соціально-економічних, політичних, організаційно-управлінських, правових тощо), які мають місце в суспільстві та державі. Відповідна точка зору, що обґрунтована в працях низки вчених-кримінологів, на наш погляд, є найбільш обґрунтованою і дозволяє інші фактори віднести до умов злочинності, а не її причин. Якщо ж до причин злочинності

відносити, скажімо, економічні негаразди, то складно пояснити, чому за одних і тих же умов одні особи йдуть на вчинення злочинів, інші ж не вчиняють їх навіть у найскрутніших ситуаціях.

Вважаємо, що детермінанти злочинності у сфері туристичного бізнесу можна класифікувати на соціально-економічні, морально-психологічні, правові та організаційно-управлінські. Вказані детермінанти в сукупності утворюють причинно-наслідковий комплекс вказаного різновиду злочинності і слугують передумовою для подальшого розроблення заходів, спрямованих на запобігання розглядуваним діянням.

До соціально-економічних детермінант злочинності у сфері туристичного бізнесу, що, на нашу думку, є визначальними, слід віднести: перманентну економічну кризу в Україні і пов'язане з нею збідніння значної частини населення, зростання тіньового сектору економіки, недоліки податкової політики тощо.

До морально-психологічних детермінант, на наш погляд, потрібно віднести: деформацію суспільної моралі на різних рівнях, у різних сферах суспільного життя (насамперед професійно-моральну деформацію осіб, зайнятих у сфері туристичного бізнесу), користолюбство і культ грошей у суспільстві тощо.

Правовими детермінантами розглядуваних злочинів є недосконалість та нестабільність нормативно-правової бази, що регулює сферу туризму, а також недоліки кримінального законодавства, спрямованого на протидію вчинюваним у вказаній сфері злочинам.

До організаційно-управлінських детермінант відносимо недосконалу організацію управління сферою туризму (нестабільність діяльності відомств, на які покладено відповідні функції, непрозорість кадрової політики у вказаній сфері, корумпованість чиновників) та недоліки у діяльності правоохоронних органів (корумпованість, низький рівень професіоналізму тощо).

Новітня історія нашої країни переконливо засвідчує, що суперечності та недоліки економіки формують у громадян корисливу протиправну мотивацію [42, с. 157–158, 164; 151, с. 13; 188, с. 229; 295, с. 213, 241; 296, с. 160; 297]. Псевдоринкові відносини, що склалися в Україні, невіршені проблеми у сфері податкової, монетарної та кредитно-фінансової політики призвели до знижен-

ня привабливості ведення бізнесу в сегменті легальної економіки, зростання корумпованих зв'язків підприємців та чиновників всіх рівнів, зниження рівня правової культури тощо [42, с. 155–168; 295, с. 226–241; 308, с. 144–145]. В результаті окреслених економічних проблем значна частина економіки перейшла в тінь. Оцінити справжні масштаби тіньової економіки нині доволі складно (відповідні оцінки коливаються в межах від 40 до 80% ВВП залежно від методу оцінки [404, с. 377]). Професор В. М. Попович підкреслює, що в Україні тіньова економіка відносно обсягів ВВП набула глобальних розмірів і зрівнялася з легальним економічним капіталооборотом [295, с. 10, 486], а також наголошує, що розміри тіньової економіки загрожують економічній безпеці держави [295, с. 233]. Поза сумнівом, у тіньовому секторі реалізувалась і та частина економіки, що стосується сфери надання туристичних послуг. Вище ми наголошували на тому, що фіксація в наявній судовій практиці випадків ухилення представниками туристичних компаній від сплати податків є вкрай рідкісним явищем, що, разом з тим, не заперечує реальної поширеності вказаного діяння: так, за оцінками О. А. Поліщук, приблизно дві третини туристичних підприємств приховують частину своїх прибутків, майже третина взагалі ухиляється від сплати податків [282, с. 10, 12; 283, с. 96, 104]. Сказане стосується й інших кримінально караних діянь, вчинюваних у розглядуваній сфері (наприклад, фіктивного підприємництва). При цьому, однак, з певною обережністю, але все ж можна припустити, що тіньовий сегмент економіки у сфері туристичного бізнесу за останнє десятиліття зменшився, що, на наш погляд, пояснюється передовсім позитивними змінами в законодавстві, що регулює засади здійснення туристичної діяльності (аналізуватимуться нижче). Ще не так давно туристичний бізнес був справою не лише тих, хто професійно займається розробленням та реалізацією туристичного продукту, а й абсолютно далеких від вказаної діяльності підприємств (навіть м'ясокомбінатів та бюро ритуальних послуг), які, користуючись недоліками чинного на той час законодавства, відкривали туристичні відділи для того, аби отримані від туристів кошти вкладати у розвиток свого бізнесу [33; 44]. Результатом існування окресленого химерного явища на вітчизняному

туристичному ринку було масове ухилення такими суб'єктами підприємництва від оподаткування, поширеність шахрайських дій щодо споживачів туристичних послуг.

А. М. Бойко обґрунтовано стверджує, що в структурі детермінації сучасної економічної злочинності в Україні істотним криміногенним чинником є корупція [42, с. 270]. Дослідження, наприклад, тіньової економіки засвідчують, що функціонування її у власному автономному режимі, ізольованому від офіційної частини економіки, від обміну управлінськими зв'язками з державним управлінням, є абстракцією [43, с. 80; 125, с. 202; 224, с. 85–86; 295, с. 222; 308, с. 147; 403, с. 368–370]. Як зазначає В. А. Предборський, насправді існує розвинутий механізм зв'язку між цими секторами управління національною економікою, який, власне, і забезпечує рух всього тіньового економічного простору. Одним з найсуттєвіших явищ передаткового механізму між тіньовою та офіційною економікою, державним управлінням якраз і є корупція [308, с. 147]. При цьому слід погодитися з М. І. Мельником, який підкреслює, що «корупція є явищем, яке саморозвивається і самодетермінується в межах загальної системи – суспільства в цілому, а також детермінує цілу низку інших негативних соціальних явищ» [225, с. 185]. Як відзначалося раніше, не є винятком і сфера туристичного бізнесу.

Пов'язане з перманентною економічною кризою зубожіння переважної частини населення України призвело до того, що туризм, а тим більше закордонний, став доступний небагатьом. Для більшості ж йдеться про фізіологічне виживання, оскільки рівень їх доходів дозволяє задовольняти лише найелементарніші потреби. Навіть ті, які раніше щороку подорожували, останніми роками змушені були відмовитись від закордонного відпочинку з огляду на катастрофічну девальвацію гривні. Ще частина вимушена була обрати для відпочинку більш бюджетні варіанти. Зрозуміло, що зубожіння населення потягнуло за собою його масову віктимізацію; сказане є актуальним і стосовно розглядуваних нами злочинів, передовсім шахрайства і торгівлі людьми. Аналіз наявної емпіричної бази та спеціальної літератури [62, с. 20; 100; с. 170; 105, с. 183; 147, с. 41, 57, 86–87; 149, с. 23; 218, с. 190–191;

241, с. 36, 38, 42–43, 49; 243, с. 19; 260, с. 37, 42; 340, с. 288; 405, с. 27] засвідчує, що ключовою причиною, яка штовхає жінок на пошук роботи за кордоном, де, зрештою, вони стають жертвами сексуальної експлуатації, є безробіття на батьківщині та пов'язана з ним бідність. Слід також підкреслити, що навіть наявність роботи в Україні не гарантує найманому працівникові хоча б мінімального достатку. Так, за офіційними даними, рівень бідності серед працюючих осіб за дев'ять місяців 2015 року становив 18,8% [345]. Тому варто погодитись з М. Г. Вербенським [62, с. 21] та В. І. Шакуном [404, с. 387], які відзначають, що якщо раніше головним фактором бідності було безробіття, то сьогодні йдеться про низьку оплату праці навіть за висококваліфіковану роботу.

Споживачі туристичних послуг намагаються усіляко економити гроші, віднаходити якомога дешевші пропозиції відпочинку; тим самим їм потенційно легше стати жертвою шахраїв. Наведемо показовий приклад. Біля одного з ринків Львова до подружжя підійшла дівчина, яка представилася працівницею туристичної агенції і попросила заповнити анкету, яка, мовляв, дає шанс на коштовний виграш. Чоловік з жінкою погодились, вказали в анкеті й номер мобільного. Невдовзі їм зателефонували з турагентства і повідомили, що чоловік став щасливим власником одного з призів, які надав їм спонсор. Для його отримання потрібно з'явитися за вказаною в SMS-повідомленні адресою (у ній зазначався також індивідуальний номер, який братиме участь в лотереї). У респектабельному приміщенні, куди вони завітали, очікували також інші «щасливці». Під час чотиригодинної презентації відвідувачам розповідали про т. зв. клубний відпочинок, його переваги, демонстрували відеоролик про країни, де з допомогою цього агентства можна відпочити на дуже вигідних умовах. Після презентації втомленим клієнтам повідомили, що клубний внесок вартує 12 тисяч євро. Зрозуміло, що подружжя на таких умовах до цього клубу вступати категорично відмовилось. Тоді персонал агенції нагадав про приз, який саме час отримати. Оголосили, що на їхній номер випала безплатна туристична путівка до семи країн. Втішеному подружжю, однак, повідомили, що за сертифікат необхідно заплатити комісійні в розмірі двох тисяч гривень. Довго не роздумували, бо поїздка до семи

країн за такі гроші була вигідною пропозицією. Чоловік сплатив обумовлену суму, йому віддали сертифікат і виписали квитанцію. З інтернету вдома подружжя дізналося, що за таким же сценарієм ця агенція ошукала клієнтів не лише у Львові, а й у багатьох інших великих містах. Обман полягав у тому, що ніякого подарунка «від фірми» не було: агентство обіцяло лише тиждень безплатного проживання в готелі, але за виготовлення візи, переліт, харчування, екскурсійне обслуговування потрібно було заплатити окремо (в агенції про це не було й слова). Коли чоловік зажадав повернути внесені гроші, в агентстві відповіли, що вдіяти нічого не можна, бо згідно з умовами угоди комісійні кошти не повертаються [389].

Оскільки відпочинок за кордоном, а саме він найчастіше є предметом договору про надання послуг з його організації, у будь-якому разі є недешевим задоволенням, то потерпілими внаслідок відповідних шахрайських дій є люди середнього та високого достатку. Аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчив, що суми коштів, якими в результаті однієї оборудки протиправно заволодівали шахраї, варіювалися від 400 до 12500 (за тур для кількох осіб) доларів США¹². При цьому абсолютно очевидно, що пояснювати віктимність жертв туристичних шахраїв лише їх бажанням зекономити було б неправильно. Доводиться констатувати, що дуже поширеним явищем є надто велика довірливість клієнтів туристичних фірм, їх безпечність, віра в «щасливий випадок» тощо. Ми переконані, що вже сам по собі факт звернення до туристичного агентства для організації подорожі на підсвідомому рівні налаштовує особу на те, щоб не надто вникати в тонкощі його роботи. Мовляв, якщо я плачу за туристичні послуги немалі гроші, то й перейматися зайвими проблемами не повинен. Не варто також забувати, що мова йде про відпочинок, а це вже змушує туристів розслабитись, думати лише про його яскраві сторони, не звертати увагу на дрібні, здавалось би, деталі, в результаті ігнорування яких вони і стають жертвами шахрайств. Ще більше розслабляє і змушує «відключити» мозок інтер'єр офісу турагентства: глянцеви

¹² Розміри завданої матеріальної шкоди наводимо в доларах США, оскільки за період з 2005 по 2015 рік відбулася суттєва девальвація національної валюти.

журнали на столах, яскраві фотографії та різноманітні дипломи і грамоти на стінах, привітний персонал тощо. Усі ці «прийоми» використовуються шахраями.

Трапляється, що представники туристичних агенцій «заманюють» клієнтів цінами, нібито значно нижчими від конкурентів, тільки для того, щоб шляхом різного роду обладок заволодіти їхніми грошовими коштами. Так, Шевченківський районний суд м. Києва за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 190 КК України, засудив менеджера ТОВ «УТА», який, представившись клієнтам, що бажали оформити тур до Домініканської Республіки, директором цього товариства, знаючи про те, що жоден із туроператорів, з яким у товариства укладені договори, не пропонує подібних турів, повідомив їм неправдиву інформацію про можливість надання таких послуг турагенцією, де він працює, уклав договір про надання відповідних туристичних послуг, за що отримав понад 100 000 гривень, які надалі привласнив, а взяті на себе зобов'язання не виконав. Під час досудового розслідування було встановлено, що туристи, які стали жертвою цієї афери, в Домініканській Республіці раніше відпочивали неодноразово, але до того замовляли тур в інших турагенціях. Потерпілі підкреслювали, що велику роль у виборі саме цього туристичного агентства для організації відпочинку в Домінікані відіграло те, що менеджер ТОВ «УТА» запропонував ціну на туристичну подорож нижчу, ніж в інших агентствах, що пояснив наявністю в нього особистого партнера [28]. Намагався зекономити на подорожі також зовсім не бідний клієнт шахрайки, що видавала себе за «туру туристичного бізнесу», якій для оформлення туристичної путівки на Мальдівські острови передав 3300 доларів США. Чоловіка не збентежило навіть те, що гроші представниця турфірми взяла у нього не в приміщенні офісу, якого просто не існувало, а біля житлового будинку на одній з вулиць Запоріжжя [22]. Таким чином, жертвами туристичних шахраїв стають не лише особи, що тривалий час заощаджують на омріяній відпочинку на порівняно недорогих курортах Єгипту чи Туреччини, на їхній «гачок» потрапляють також заможні люди, що віддають перевагу найдорожчим курортам світу. Однак причина, через яку вони втрачають свої кошти, однакова: надто велика довірливість, безпечність та необачність.

Слід підкреслити, що дуже часто суб'єкти туристичної діяльності, відправляючи людей на відпочинок, вибирають для клієнтів недорогу (якщо не найдешевшу) страховку з мінімальним покриттям. При цьому туристи нерідко свідомо погоджуються на це, намагаючись зекономити на такій, як їм здається, «дрібниці». Однак споживачі туристичних послуг повинні знати, що мають право самостійно укласти договір страхування із страховиком, якому довіряють (ч. 1 ст. 16 Закону України «Про туризм»); повинні вони також знати про справжнє покриття придбаної ними страховки, оскільки йдеться про їхнє життя та здоров'я. В цьому контексті покажемо є такий випадок. Під час купання в Червоному морі А. потрапив під гвинти моторного човна, в результаті чого отримав тяжкі тілесні ушкодження. Першу медичну допомогу йому надавати не поспішали. Коли через 15 хвилин після трагедії приїхала швидка допомога, виявилось, що в машині був не лікар, а фельдшер і жодних медикаментів у нього не було. Чоловік стівав кров'ю, але ніхто і не намагався зупинити кровотечу. Постраждалого привезли до міської соціальної лікарні, в якій також не було ніяких ліків і де, попри благання дружини, йому теж не квапились надавати медичну допомогу. Невдовзі А. помер. Згодом жінка дізналася про те, що до соціальної лікарні її чоловіка привезли тому, що їхня страхова компанія уклала договір саме з цією клінікою. Коли дружина А. просила перевести його до іншої лікарні, навіть за гроші, їй повідомили, що це неможливо. Виявляється, договір зі страховою компанією був укладений таким чином, що у разі хвороби страхувальнику мала виплачуватись страхова виплата в розмірі 15 тисяч доларів, а страховка при нещасному випадку, що потягнув за собою інвалідність або смерть, складала всього 200 доларів. Таким чином, всім було вигідно, щоб чоловік помер. Уже потім жінка дізналася про те, що якби вони, оформляючи поліс, доплатили страховій компанії невеликі гроші, то отримали б страховку від нещасного випадку на 4 тисячі доларів. Але про таку можливість їм тоді ніхто не повідомив [161].

Чинниками, що сприяють корупційним діям, пов'язаним з отриманням іноземцями української візи та з отриманням віз гро-

мадянами України, є консервативність нашої зовнішньої політики, «буксування» домовленостей про спрощення візових режимів, немодернізованість наших посольств та консульств, непрозорість конкурсів при прийнятті на дипломатичну та консульську службу (не секрет, що на службу до дипустанов нерідко потрапляють політичні функціонери, які мало розуміються на специфіці країни, в якій доведеться працювати, не знають відповідної мови) тощо. Якщо розвинені країни процедуру оформлення візи для громадян держав, міграційній політиці яких довіряють, максимально спростили (ідеється здебільшого про електронні візи або про оформлення її прямо на кордоні), то українська віза залишається однією з найдорожчих та найменш доступних у світі. Складність процедури її оформлення сприяє існуванню корупції у відповідній сфері. В Україні функціонують служби та офіційні особи, які на цій процедурі паразитують. Для прикладу, вище йшлося про пов'язаність з відповідними схемами чиновників Державної міграційної служби України. Ця служба, як відомо, часто перебуває в епіцентрі корупційних скандалів, пов'язаних не лише з окресленою проблемою, а й через постійні негаразди з отриманням закордонних паспортів, наявність численних схем «заробітку» за надання різного роду дозволів тощо [93; 281; 328; 337; 366; 367]. Серйозні масштаби корупції у цій структурі змушене було визнати навіть її вище керівництво [219].

Іноземцеві, який вирішив будь-що отримати українську візу, значно простіше діяти корупційним шляхом, економлячи свій час та нерви, ніж пройти всю процедуру її оформлення. Хоча повідомлення в ЗМІ про існування корупційних схем у відповідній сфері час від часу з'являються і навіть набувають резонансного характеру, реальних дій української влади, спрямованих на вирішення вказаної проблеми, немає.

Попри численні запевнення у тому, що візовий режим з країнами ЄС невдовзі буде лібералізований або ж взагалі скасований, отримання шенгенських віз громадянами України досі залишається проблематичним. Пов'язані з отриманням віз труднощі, які більшість аплікантів сприймає як ходіння по муках, спонукають їх вдаватися до незаконних методів. Тож вони воліють краще заплатити

посереднику гроші за сумнівний спосіб оформлення візи (наприклад, придбати в ділків фіктивне запрошення), аніж пройти цей шлях самостійно. Тим більше, що всюдишні нелегальні посередники, які, як раніше відзначалося, штучно створюють аплікантам перепони, обіцяють вирішити питання за кілька днів [253; 406]. У результаті маємо справу з ситуацією, з якою миряться всі, хто бажає без зайвої мороки виїхати за кордон, в той час як реальна протидія таким зловживанням на державному рівні відсутня. В іноземних же консульствах¹³ зізнаються, що «знайомі із ситуацією» з нелегальними посередниками, однак запевняють, що вдіяти нічого не можуть, оскільки черга формується за стінами консульства, а це вже територія України, за яку мають відповідати українські правоохоронні органи [253]. Варто, однак, мати на увазі, що в іноземних консульствах на технічних посадах працює чимало громадян України, які, можливо, «співпрацюють» з візовими посередниками [334]. Експерти слушно відзначають, що переважна кількість віз, «замовлених» через нелегальних посередників, оформляється у легальний спосіб – в основному через акредитовані туристичні компанії; при цьому висока вартість послуги для кінцевого споживача (заявника) пояснюється необхідністю оплачувати послуги ланцюжка посередників, тобто тих-таки акредитованих туристичних компаній, які беруть за свою діяльність певну комісійну винагороду [334]. Не можна також стверджувати, що до «візової корупції» не причетні окремі іноземні дипломатичні та консульські працівники. Так, наприклад, один з лідерів польської політичної партії «Право і справедливість» Маріуш Блашак (тепер – міністр внутрішніх справ Польщі) у 2012 році заявляв: «Патологія у процедурах видачі віз в Україні – це щось жахливе. Все вказує на те, що йдеться про корупцію, корупцію у виконанні дипломатів та працівників МЗС» [331]. Тоді ж заступник голови комісії закордонних справ польського сейму Вітольд Вашиковський (нині – міністр закордонних справ Польщі) визнавав, що в Україні «виникла ціла мережа турбюро-посередників, які беруть гроші за послуги при

¹³ Експерти відзначають, що більшість нелегальних посередників користуються послугами консульств Литви, Польщі, Угорщини та Греції [334].

оформленні віз», а також відзначав, що сигнали про масштаби корупції при видачі віз громадянам України надходили до польського парламенту давно [331]. Попри те, що відтоді минуло декілька років, якихось реальних успіхів у подоланні цього ганебного явища так і не досягнуто. Складається враження, що з проблемою візової корупції компетентні органи змирилися, акцентуючи на тому, що вона вирішиться сама собою тоді, коли ЄС запровадить з Україною безвізовий режим.

Однією з детермінант, що впливає на формування особи злочинця, є серйозне падіння рівня моральності та духовності у нашому суспільстві. Значна частина населення України втратила суспільно корисні орієнтири та прагне насамперед матеріального збагачення. У цьому контексті професор В. І. Шахун слушно відзначає, що «зміна політичного та соціально-економічного устрою в Україні сприяла певному зсуву у свідомості її громадян, коли визначальною стала наявність грошей, поступившись іншим цінностям, перш за все моральним, з якими народилось і виросло не одне покоління українців» [404, с. 376]. В результаті звичним явищем сьогодення стала нестримна жага до збагачення і отримання якомога більших прибутків з якомога меншою віддачею, витратами, навіть якщо йдеться про обман свого ближнього. Поза сумнівом, має рацію професор Б. М. Головкін, який зазначає, що свідомість людей, які мають стабільні легальні джерела доходів, не менше підвладна спокусі збагачення, примноження багатства, ніж свідомість звичайних люмпенів та декласованих елементів [80, с. 249]. Сучасні реалії такі, що для формування відповідної свідомості у суспільстві існує сприятливе підґрунтя, яке, на наш погляд, багато в чому закладене державою. Звідси – девальвація фундаментальних цінностей, падіння моралі, прогресуюча бездуховність, поширення різних соціальних патологій. У зв'язку з цим фундатор «натуралістичної» кримінології О. М. Костенко підкреслює, що існуюча в Україні злочинність, зокрема корупція та псевдопідприємництво, – це симптом поширеності в нашому суспільстві феномену соціопатизації особистості (в основі соціопатичної особистості, вважає вчений, лежить неузгодженість волі та свідомості людини з природними законами соціального життя [173, с. 149]), що, на його

думку, з якою варто погодитись, є основною перешкодою на шляху до національного відродження України [172, с. 43].

Втрата значною частиною населення морально-етичних орієнтирів, підміна їх нестримним прагненням до наживи, є важливим чинником злочинності й у розглядуваній сфері. При цьому одним відсутність вказаних орієнтирів дозволяє збагачуватися злочинним шляхом, інші ж, як справедливо зазначають О. В. Наден [241, с. 39] та А. М. Орлеан [260, с. 35], без наявності твердих моральних принципів ладні заробляти будь-яким способом, хоч би й проституцією, складаючи тим самим ті резерви «живого товару», з яких торговці людьми вибирають своїх жертв.

Варто відзначити, що сучасний ринок туристичних послуг, особливо у великих містах, доволі конкурентний. За таких умов, здавалося б, кожен з його учасників повинен усіляко дбати про свою репутацію, розуміючи, що невиконання чи неналежне виконання взятих зобов'язань призведе до негативних відгуків про нього як про організатора подорожі. Це тим більше важливо в еру інтернету, коли незадоволений клієнт поспішає поділитися своїми враженнями на туристичних інтернет-форумах, де з цими відгуками мають можливість ознайомитися потенційні клієнти туроператора чи турагента. Разом з тим, як показало наше дослідження, перспектива серйозно зіпсувати свою ділову репутацію стримує не всіх.

Важливе значення у детермінації злочинності у розглядуваній сфері мають правові детермінанти, тому вважаємо за потрібне детально зупинитися на їх аналізі. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про туризм» ще 15 вересня 1995 р. Однак після його ухвалення цей закон жорстко критикувався спеціалістами з огляду на декларативність та через наявність в його положеннях очевидних недоліків. Так, наприклад, не було законодавчо визначено різницю між туроператорською і турагентською діяльністю. Оскільки і туроператор, і турагент є посередниками між туристом і тим, хто безпосередньо надає послуги, було невідомо, хто ж у кінцевому підсумку повинен відповідати перед туристом. В той же час їх відповідальність є різною: туроператор – це юридична особа, яка формує туристичний продукт, комплектує і реалізовує

його, тоді як турагент всього лиш продає створений туроператором продукт. Тривалий час мала місце ситуація, коли всі зареєстровані в Україні туристичні підприємства могли здійснювати одночасно і туроператорську діяльність. Поширеним явищем на той час було відкриття туристичних підрозділів на підприємствах, які організацією відпочинку спеціально не займалися; практикувалося це тому, що суб'єкт господарювання, отримавши від туриста кошти, міг використовувати ці гроші не лише для надання туристичних послуг, а й вкладати їх у розвиток зовсім іншого бізнесу. Нерідко це закінчувалось тим, що ошуканий турист залишався ні з чим [33; 44]. Для отримання ліцензії про право на здійснення туристичної діяльності тоді достатньо було подати до Державної туристичної адміністрації України свідоцтво про реєстрацію, документи про утворення, копію трудової книжки керівника. Крім того, якщо у першому варіанті законопроекту був окремий розділ про гарантійний фонд, який створюється при центральному органі виконавчої влади в галузі туризму з метою захисту майнових інтересів туристів, то в другому законопроекті, який, зрештою, став законом, розділ про гарантійний фонд було повністю вилучено, а натомість з'явилася стаття, в якій вказувалось, що «порядок і механізм фінансових гарантій для суб'єктів туристичної діяльності встановлюється Кабінетом Міністрів України» [33]. Фактично ж суб'єкти туристичної діяльності, виступаючи посередниками, брали на себе ризики з обслуговування туристів за їхні ж (туристів) гроші [44]. З огляду на ці та інші причини, експерти стверджували, що вітчизняне «туристичне законодавство настільки недосконале, що не сприймається міжнародним співтовариством» [33]. Зрештою, 18 листопада 2003 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про туризм”» [132], яким закон 1995 року було викладено в новій редакції. Порівняно із законом 1995 р. цей закон є набагато прогресивнішим, по суті, вказаний акт, що з певними змінами діє й досі, встановив нові правила надання послуг у сфері туризму [44]. В новому законі з'явився поділ суб'єктів туристичної діяльності на туроператорів і турагентів (ст. 5). Лише туроператор отримав право розробляти тури, укладати договори із закордонними партнерами та пропонувати туристичний продукт

на ринку, а турагентства стали просто посередниками між туристами і туроператорами. При цьому у ст. 5 цього закону вказано, що туроператорська діяльність є виключною, тобто в установчих документах туристичного оператора повинен бути передбачений лише цей вид підприємницької діяльності. Це обмеження є дуже важливим, оскільки не дозволяє використовувати гроші туристів з іншою метою, і, як наслідок, унеможливорює вчинення їхніми представниками шахрайських дій. Законом також було запроваджено фінансове забезпечення відповідальності туроператора та турагента, мінімальний розмір якого для туроператора має становити суму, еквівалентну не менше 20000 євро, для туроператора, який надає послуги виключно з внутрішнього та в'їзного туризму, – не менше ніж 10000 євро, а для турагента – не менше ніж 2000 євро.

Закон 2003 р. спершу передбачав, що ліцензуванню підлягають як туроператорська, так і турагентська діяльність. Однак 19 жовтня 2010 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності», яким ліцензування турагентської діяльності скасовано [130]. Пункт 19 ч. 1 ст. 7 прийнятого 2 березня 2015 року Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» передбачає, що ліцензуванню підлягає лише туроператорська діяльність [136; 209]. Таким чином, для заняття турагентською діяльністю потрібно лише надати підтвердження фінансового забезпечення своєї відповідальності (гарантію банку або іншої кредитної установи) перед туристом. При цьому, погодьмося, мінімальний розмір вказаного фінансового забезпечення (2000 євро), тим паче з урахуванням вартості закордонного відпочинку, є невеликим. В той же час варто мати на увазі, що, як показало наше дослідження, абсолютна більшість проблем, з якими стикаються туристи, пов'язані з діяльністю саме туристичних агентств, а не туроператорів. Експерти відзначають, що відміна ліцензування турагентської діяльності здатна «спричинити хаос на туристичному ринку у зв'язку зі зростанням кількості турагентств, непрофесійним веденням бізнесу, проявами шахрайства» [71].

Не зайве відзначити, що позитивні сторони Закону України «Про туризм» час від часу пропонують піддати ревізії. Так, у

грудні 2006 р. група народних депутатів зареєструвала законопроект (13 квітня 2007 р. його прийнято в першому читанні), яким пропонувалося прибрати з тексту закону згадуване вище положення про виключність туроператорської діяльності [319]. Автори законопроекту обґрунтовували це тим, що відповідні зміни нібито дадуть можливість «відновити конституційне право кожного на підприємницьку діяльність (без обмежень приймати рішення і здійснювати самостійно будь-яку діяльність, що не суперечить чинному законодавству, та вільно вибирати її види). Буде також створено конкурентне середовище на ринку турпослуг, що забезпечить туристам можливість вільного вибору послуг, підвищить рівень їх якості та зменшить вартість. Внесені зміни усунуть дискримінацію туристичної діяльності та суб'єктів, що її провадять, по відношенню до інших видів підприємництва» [306]. Насправді ж, як наголошувалося нами вище, подібні зміни навпаки призведуть до хаосу на ринку туристичних послуг, до його депрофесіоналізації, а туристи не виграють внаслідок цього, а втратять.

Таким чином, є всі підстави стверджувати, що правовими детермінантами злочинності у сфері туристичного бізнесу є недосконалість законодавства, яке передбачає базові засади здійснення туристичної діяльності, а також його нестабільність. Необхідно згадати й про окремі недоліки кримінального законодавства, на які вказувалося раніше, та пов'язані з ними суперечності і хиби при його застосуванні на практиці (передовсім при призначенні покарання винним у вчиненні злочинів в розглядуваній сфері). Слід також погодитись з окремими висновками науковців про хиби вітчизняного кримінального закону в частині відповідальності за вчинювані у розглядуваній сфері злочини. Так, наприклад, мають рацію О. О. Дудоров [118, с. 462–536] та А. В. Іванов [146, с. 9], які вказують на недосконалість підстави звільнення від кримінальної відповідальності, закріпленої в ч. 4 ст. 212 КК України, чинна редакція якої не виконує запобіжної ролі, а заохочує ухилення від оподаткування. Поділяємо також іншу точку зору А. В. Іванова, який вважає, що незначні розміри штрафів, передбачені санкціями ст. 212 КК України, поряд з великою економічною вигодою від

податкових злочинів детермінують їх вчинення, навіть за умови засудження перетворюють ці діяння на прибутковий фінансовий проект [146, с. 9]. На недоліки чинної редакції ст. 149 КК України, яка передбачає відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини, у своїх працях вказували В. А. Козак [163], Я. Г. Лизогуб [201; 202, с. 46–47, 53–54, 86–87, 98–100], О. В. Наден [241, с. 113–118, 193–194], А. М. Орлеан [260, с. 149–150, 151–152, 153], В. М. Підгородинський [277] та ін. О. В. Наден, до прикладу, підкреслювала, що текст ст. 149 є надто громіздким, а це ускладнює її практичне застосування; зазначала, що мінімальний строк покарання у виді позбавлення волі за це діяння є меншим, ніж той, який рекомендований міжнародними організаціями [241, с. 193–194]. В. А. Козак [163, с. 14], Я. Г. Лизогуб [201, с. 17] та А. М. Орлеан [260, с. 149–150] вказували на недоліки диференціації кримінальної відповідальності за торгівлю людьми.

Характеризуючи організаційно-управлінські детермінанти злочинів, вчинюваних у сфері туристичного бізнесу, варто відзначити, що за роки незалежності в Україні спостерігається постійна реорганізація відомств, на які покладено функції управління сферою туризму. За період з 1991 по 2011 р. вітчизняна туристична галузь зазнала вісім основних змін органів, відповідальних за її розвиток, – від відсутності центрального органу виконавчої влади у сфері туризму до входження туристичної галузі до складу Міністерства культури і туризму [71]. З квітня 2011 р. по січень 2015 р. центральним органом виконавчої влади у сфері туризму було Державне агентство України з туризму та курортів, що підпорядковувалось Міністерству інфраструктури України [284]. Після ліквідації агентства його функції покладено на Міністерство економічного розвитку і торгівлі [301], крім здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туризму та курортів, за що відповідає новостворена Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів [285]. Передача Міністерству економічного розвитку і торгівлі України повноважень у сфері туризму вже обґрунтовано критикувалося юристами. Вказувалося, зокрема, що «передані Мінекономрозвитку повноваження не відповідають завданням та функціям, якими воно

наділене, що може у майбутньому спричинити їх дублювання з повноваженнями Міністерства інфраструктури України, як наслідок, діяльність у сфері туризму буде підпадати під регулювання та контроль двох органів. Більше того, не може вважатись ефективною ліквідація профільного агентства, оскільки Мінекономрозвитку є багатогалузевим міністерством і реалізація повноважень в окремій сфері потребуватиме створення окремих органів» [38].

Як бачимо, нестабільність стосується не лише законодавства, що регулює сферу туризму, а й діяльності відомств, на які покладено функції управління розглядуваною галуззю. Зрозуміло, що такий стан речей негативно позначається на реалізації державної політики у сфері туризму, не сприяє її прозорості та ефективності.

Серед умов, що сприяють злочинності у сфері туристичного бізнесу, слід згадати також недоліки в роботі правоохоронних органів. Мова при цьому йде не тільки про загальновідомі й належним чином проаналізовані в спеціальній літературі проблеми вітчизняної правоохоронної системи (корумпованість, недовіра населення, низький рівень професіоналізму тощо). Варто мати на увазі, що злочини, які складають структуру розглядуваної злочинності, належать до таких, суспільна небезпека яких багато в чому недооцінюється. У цьому контексті мають рацію О. В. Лисодед, який наголошує на недооцінці правоохоронними органами суспільної небезпеки шахрайств, у т.ч. тих його видів, що вчиняються професійними шахраями [203, с. 7], та О. В. Наден, яка відзначає, що значна частина правоохоронців вважає проблему торгівлі людьми другорядною, а то й надуманою [241, с. 41]. Сказане тим більше стосується тих діянь, які вчиняються представниками туристичних компаній, що їх, як відзначалося вище, можна віднести до типу «білокомірцевих» злочинців. Проведене нами опитування працівників правоохоронних органів, у т.ч. із значним стажем роботи, засвідчило, що абсолютна більшість з них (близько 97%) не стикалися у своїй роботі з кримінально караними діяннями, вчиненими працівниками туристичного бізнесу. Мабуть, з огляду на це, сама імовірність скоєння вказаними особами таких злочинів, як шахрайство чи, тим більше, торгівля людьми, оцінюється правоохоронцями як доволі низька (таку відповідь дали 54% опитаних).

Одним із чинників, що сприяють вчиненню нових злочинів у сфері туристичного бізнесу, є безкарність винних осіб. Основна причина їх безкарності, як правило, полягає не в бездіяльності правоохоронних органів. Під час вивчення емпіричної бази ми неодноразово мали справу з фактами, коли представник туристичного агентства одного за одним ошукував численних клієнтів, однак ті, як це не дивно, не поспішали повідомляти компетентні органи про вчинений щодо них злочин. Як слушно зазначає О. М. Залетов, «інтуїтивне «відчуття» особистих прагнень жертви дає змогу шахраєві уникнути відповідальності; крім того, люди не хочуть зізнаватися, що їх обманув хтось хитріший і розумніший. Багато з них взагалі намагаються приховати факт обману, жертвою якого вони стали», оскільки соромляться цього [143, с. 556]. Зволікання із повідомленням правоохоронних органів про вчинене щодо туристів діяння нерідко пов'язане також з умінням шахраїв переконувати, щоразу запевняти клієнтів, що гроші вони невдовзі повернуть – мовляв, варто тільки трохи зачекати.

Не зайве також відзначити, що розслідування окремих злочинів, вчинюваних у розглядуваній сфері, здійснювати дуже складно і воно може затягнутись на тривалий час. Сказане стосується насамперед розслідування торгівлі людьми, вчиненої за участі закордонних співучасників [171, с. 78–80; 199, с. 61; 241, с. 41; 243, с. 20; 260, с. 43]. Серед основних труднощів – відсутність міждержавних угод про співробітництво у сфері протидії торгівлі людьми між Україною і державами Близького Сходу, Латинської Америки тощо, а також дороговизна поїздок за кордон для проведення там слідчих дій. В. П. Корж підкреслює, що в підсумку це прирікає розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних з торгівлею жінками, на односторонність, неповноту досудового розслідування чи його зупинення, закриття кримінального провадження [171, с. 79]. Вивчення нами наявної емпіричної бази підтверджує це: іноді слідство не може навіть встановити імена сутенерів та інших причетних осіб з боку приймаючої «живий товар» сторони. Це призводить до того, що закордонні співучасники торгівлі людьми уникають притягнення

до кримінальної відповідальності. Через деякий час безкарні ділки підшуковують в Україні нових партнерів для ведення незаконного бізнесу.

На практиці нерідко складно довести, що у конкретному випадку має місце кримінально каране шахрайство у розглядуваній сфері, а не невиконання чи неналежне виконання зобов'язання, що тягне за собою цивільно-правову відповідальність. Аналіз судової практики засвідчує, що винні часто посилаються на існуючі договірні відносини й на те, що умислу на заволодіння чужими грошима чи майном вони не мали, а умови договору не змогли виконати з огляду на певні причини. Так, директор київського ПП «Туристична агенція «Фортуна» в судовому засіданні заперечив свою вину у вчиненні шахрайських дій і службового підроблення та заявив, що відкрите щодо нього кримінальне провадження підлягає закриттю, оскільки «його відносини з клієнтами носять цивільно-правовий характер і він ніколи не відмовлявся від зобов'язань перед клієнтами фірми та готовий їх виконувати» [388].

Результати проведеного нами опитування жертв «туристичних шахраїв» засвідчують, що абсолютна більшість з них (84%) не переймається покаранням своїх кривдників, задовольняючись цивільним позовом до туристичних компаній. Ілюстрацією до сказаного може бути така історія: громадянин Н. уклав з ужгородською турфірмою договір на туристичне обслуговування, відповідно до якого остання зобов'язувалася забезпечити відпочинок йому та його сім'ї у Таїланді. Був погоджений графік, до якого входили термін перебування у вказаній країні тривалістю 12 ночей з датою виїзду з Києва 26 квітня 2006 р. та прибуття до Києва 10 травня 2006 р. На два останні дні відпочинку 7 травня 2006 р. сім'єю були придбані екскурсії на т. зв. «Райський острів», вартість яких була оплачена на місці з розрахунку 140 у.о. за особу. Разом з тим 8 травня 2006 р. відпочивальники були попереджені про виселення з готелю до 21 год. 9 травня 2006 р., фактично на день раніше запланованого. Здивовані туристи вимушені були відмовитися від замовлених та оплачених екскурсій, кошти за які повернуті їм не були. Після приїзду до Ужгорода Н. зателефонував до турфірми та повідомив про прибуття на добу раніше від запланованої дати й

пов'язані з цим незручності, однак йому відповіли в грубій формі, мотивуючи свою непричетність наявністю підписаного договору, в якому нібито помилково було вказано дату прибуття саме 10 травня 2006 р. Цього ж дня на адресу туристичної компанії була надіслана письмова претензія щодо недоліків туристичного обслуговування та невиконання взятих на себе договірних зобов'язань. У письмовій відповіді остання визнала неправильність вказаної в договорі дати прибуття, однак у відшкодуванні завданих збитків категорично відмовила, внаслідок чого потерпілий звернувся за захистом своїх прав в судовому порядку. Рішенням суду від 26 жовтня 2006 р. заявлені позовні вимоги були задоволені і з туристичної компанії стягнуто по 3500 грн. моральної шкоди та судові витрати [246]. Подібних історій можна навести безліч. Всіх їх об'єднує те, що потерпілий, не бажаючи надавати справі кримінально-правового забарвлення, звертається не до правоохоронних органів, а в суд, намагаючись домогтися повернення втрачених коштів.

Одна з особливостей сфери надання туристичних послуг – те, що турагентства беруть 100% передоплату за організацію туру. Цим користуються шахраї, які, отримавши чималу суму грошей, надалі не виконують взяті на себе зобов'язання. Іноді трапляються випадки, коли сторони не укладають жодного договору про надання туристичних послуг. Так, директор однієї з мариупольських туристичних фірм при випадковій зустрічі на вулиці міста з колишньою клієнткою запропонував їй поїхати за «гарячою путівкою» в ОАЕ всього за 850 доларів США. Наступного дня вони зустрілися знову і біля житлового будинку жінка передала директору турагентства обумовлену суму грошей і свій закордонний паспорт. Поїздка не відбулася, а грошима шахрай розпорядився на власний розсуд. Коли жінка просила повернути кошти, він відповів, що «повернути гроші не може, оскільки у нього їх немає». Жертвами подібних схем стали десятки осіб. Відзначимо, що ніякого договору з приводу організації подорожей сторони не укладали, а про отримання грошей чоловік писав розписки. Цікаво, що написані ним боргові розписки шахрай ніяк не озаглавлював, а в тексті вказував, що гроші ним отримані не в борг, а «за поїздку в США», «для програми “літо-2009 в США”» тощо, тобто вказував, яку суму і за виконання

якої роботи він отримав. Про те, що він не збирався виконувати обіцяну роботу, свідчить той факт, що директор агентства навіть не цікавився у потерпілих, чи мають вони в наявності закордонні паспорти і взагалі не просив у потерпілих будь-яких документів, необхідних для оформлення віз для виїзду за кордон. Однак жертв шахрая це зовсім не дивувало і вони, беззастережно довіряючи чоловікові, віддавали йому гроші за організацію відпочинку [20].

Комплекс факторів, які детермінують існування злочинності у сфері туристичного бізнесу, зрозуміло, не вичерпується розглянутими вище чинниками. Ми охарактеризували насамперед ті з них, які, на наш погляд, мають найбільше значення. Вважаємо, що лише усунення негативного впливу проаналізованих вище чинників дозволить досягти вагомих результатів у справі запобігання злочинності у розглядуваній сфері.

Розділ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ

3.1. Загальносоціальні заходи запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу

У найзагальнішому вигляді запобігання злочинності, на думку професора В. В. Голіни, можна визначити як теорію і практику керованого випереджального впливу на ті явища матеріального і духовного характеру, що існують або можуть виникнути, і які формують у суспільстві криміногенний потенціал [78, с. 104].

Запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу слід розглядати як багаторівневу систему державних та громадських заходів, спрямованих на усунення або нейтралізацію причин та умов вказаної злочинності на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях. Ця система включає в себе об'єкти, суб'єкти та засоби запобіжного впливу. З огляду на складний характер детермінації розглядуваної злочинності, складними є й об'єкти запобіжного впливу, на які має бути спрямована відповідна діяльність. На думку професора А. І. Долгової, об'єкт запобіжного впливу включає: 1) зовнішні для злочинності обставини, а якщо мова йде про індивідуальну злочинну поведінку – зовнішні для її суб'єкта – злочинця; сюди слід включати й поведінку потерпілої особи, оскільки саме з нею пов'язується т.зв. віктимологічна профілактика; 2) процеси, які відбуваються в самій злочинності і призводять до все нового відтворення, нерідко розширеного, злочинної поведінки, або ж – стосовно конкретного злочину – процеси, які залежать передусім від самого злочинця; 3) процеси взаємодії злочинності та

суспільства (зокрема, зміцнення системи соціального контролю, контролюючих та правоохоронних органів) [179, с. 434–435].

Об'єктом запобіжного впливу в нашому дослідженні є детермінанти злочинності у сфері туристичного бізнесу, на які слід спрямувати запобіжні заходи. Загальносоціальне запобігання потрібно скерувати перш за все на обставини, які мають зовнішній для розглядуваної злочинності характер, зокрема серйозні суперечності в розвитку економіки і пов'язані з цим зниження привабливості ведення бізнесу в сегменті легальної економіки, складне соціально-економічне становище значної частини населення, недосконалість нормативно-правової бази, що регулює сферу туризму, недоліки візової політики, прорахунки організації управління сферою туризму тощо. Запобіжний вплив має бути спрямований також на ті процеси та тенденції, які відбуваються в розглядуваній злочинності, адже, як засвідчило проведене нами дослідження, особливості кримінально караних діянь, вчинюваних у сфері надання туристичних послуг, не є незмінними. Для прикладу, з'являються нові види шахрайських дій, що пов'язане, зокрема, із змінами у правовому регулюванні сфери туризму. Зміни у міграційній політиці держав так чи інакше позначаються на такому діянні, вчинюваному в розглядуваній галузі, як торгівля людьми. Крім того, запобіжний вплив має бути спрямований на покращення роботи контролюючих та правоохоронних органів тощо.

До об'єктів індивідуального запобігання розглядуваним злочинам варто віднести кримінологічно значущі особистісні характеристики осіб, що працюють у сфері туристичного бізнесу, які визначають деформацію їх особистості; несприятливі умови життєдіяльності особи в мікросоціальних групах (передовсім у сім'ї); елементи несприятливої життєвої ситуації тощо.

При запобіганні злочинам, вчинюваним в розглядуваній сфері (насамперед шахрайствам і торгівлі людьми), складно переоцінити роль віктимологічного чинника. З огляду на це, запобіжний вплив має бути спрямований також на ті фактори, які сприяють віктимізації як конкретних індивідів, так і цілих соціальних груп.

Суб'єкти запобігання злочинам, вчинюваним у сфері туристичного бізнесу, складають систему державних органів, служ-

бових осіб, громадських організацій, соціальних груп та окремих фізичних осіб, які спрямовують свою діяльність на виявлення, усунення та нейтралізацію причин і умов, що зумовлюють існування та відтворення злочинності у розглядуваній сфері в цілому та окремих злочинів, вчинюваних представниками туристичного бізнесу, а також профілактичний вплив на осіб, які потенційно схильні до вчинення вказаних злочинів.

Аналіз кола суб'єктів запобігання розглядуваній злочинності засвідчив їх значне різноманіття, у зв'язку з чим поставала необхідність їх класифікації. На наш погляд, відповідну класифікацію можна здійснювати за кількома критеріями. Наприклад, за критерієм належності до державних та недержавних структур суб'єкти запобігання розглядуваній злочинності можна поділити на державні (правоохоронні органи, Державна фіскальна служба України, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, судові органи та ін.) і недержавні (професійні об'єднання суб'єктів туристичної діяльності та інші громадські організації, трудові колективи, недержавні ЗМІ та ін.). Залежно від специфіки вчинюваних у розглядуваній сфері діянь суб'єкти запобігання можна класифікувати на: 1) суб'єкти загальної компетенції, які керують діяльністю щодо запобігання злочинності, організують та координують її на загальносоціальному рівні (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України та інші центральні і місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування); 2) суб'єкти запобігання корупції (Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, громадські організації, консульства та ін.); 3) суб'єкти запобігання шахрайствам (Національна поліція України, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, професійні об'єднання суб'єктів туристичної діяльності, об'єднання страховиків та ін.); 4) суб'єкти запобігання торгівлі людьми (Національна поліція України, органи охорони державного кордону, СБУ, міжнародні та національні жіночі неурядові організації, заклади допомоги особам, які постражда-

ли від торгівлі людьми та ін.); 5) суб'єкти запобігання ухиленню від сплати податків (Державна фіскальна служба України, професійні об'єднання суб'єктів туристичної діяльності та ін.). За спеціалізацією (завданнями, компетенцією і змістом запобіжної діяльності) суб'єкти запобігання злочинності класифікують на спеціалізовані та неспеціалізовані [179, с. 435–436; 189, с. 115; 204, с. 83; 205, с. 185; 232а, с. 233; 325, с. 75]. До спеціалізованих суб'єктів запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу слід віднести Національну поліцію України, органи прокуратури, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції, СБУ, Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державну фіскальну службу України, судові органи тощо.

Національна поліція України служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Національну поліцію»). Серед повноважень поліції, пов'язаних із запобіганням злочинності у сфері туристичного бізнесу: здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень; виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, вжиття у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; вжиття заходів з метою виявлення кримінальних правопорушень; припинення виявлених кримінальних правопорушень; здійснення своєчасного реагування на заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення; здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності тощо (ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію») [138].

Ще донедавна важливу роль у запобіганні злочинності, у т.ч. й у розглядуваній сфері, виконували органи прокуратури. Однак із прийняттям Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року роль прокуратури у справі запобігання злочинності істотно зменшилась, що передовсім пов'язано з ліквідацією функції нагляду за додержанням і застосуванням законів. В той же час в системі прокуратури України вказаним законом передбачено існування (на правах самостійного структурного підрозділу) Спеціалізованої

антикорупційної прокуратури, на яку покладаються такі функції (ч. 5 ст. 8 Закону України «Про прокуратуру»): 1) здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України; 2) підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях; 3) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених цим законом і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями [139].

Прийнятий 14 жовтня 2014 року Закон України «Про запобігання корупції» (ст. 1) до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, окрім органів прокуратури та Національної поліції, відносить також Національне антикорупційне бюро України та Національне агентство з питань запобігання корупції [134]. На Національне антикорупційне бюро України покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових. Завданням Національного антикорупційного бюро є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці (ст. 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України») [137]. Національне агентство з питань запобігання корупції є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, який забезпечує формування та реалізує державну антикорупційну політику. До повноважень Національного агентства, які стосуються запобігання корупції, належать, зокрема: проведення аналізу стану запобігання та протидії корупції в Україні, діяльності державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у сфері запобігання та протидії корупції; статистичних даних, результатів досліджень та іншої інформації стосовно ситуації щодо корупції; розроблення проектів Антикорупційної стратегії та державної програми з її виконання, здійснення моніторингу, координації та оцінки ефективності виконання Антикорупційної стратегії; формування та реалізація антикорупційної політики,

розроблення проектів нормативно-правових актів з цих питань; організація проведення досліджень з питань вивчення ситуації щодо корупції; здійснення моніторингу та контролю за виконанням актів законодавства з питань етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб; координація в межах компетенції, методичне забезпечення та здійснення аналізу ефективності діяльності уповноважених підрозділів (уповноважених осіб) з питань запобігання та виявлення корупції; організація підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації з питань, пов'язаних із запобіганням корупції, працівників державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, посадових осіб місцевого самоврядування; надання роз'яснень, методичної та консультаційної допомоги з питань застосування актів законодавства щодо етичної поведінки, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та прирівняних до них осіб; інформування громадськості про здійснювані Національним агентством заходи щодо запобігання корупції, реалізація заходів, спрямованих на формування у свідомості громадян негативного ставлення до корупції; інші повноваження, визначені законом (ст. 11 Закону України «Про запобігання корупції») [134].

Відповідно до ч. 2 ст. 2 Закону України «Про Службу безпеки України» до завдань СБУ входить, зокрема, попередження, виявлення, припинення і розкриття корупції та організованої злочинної діяльності у сфері управління і економіки та інших протиправних дій, які безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам України [141].

Державна фіскальна служба України є центральним органом виконавчої влади, який, зокрема, реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового, митного законодавства. Основними напрямками діяльності Державної фіскальної служби із запобігання розглядуваним злочинам є, зокрема, здійснення контролю за

своєчасністю подання платниками податків передбаченої законом звітності, своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування та сплати податків і зборів; здійснення обліку платників податків; проведення періодичного узагальнення податкових консультацій, затвердження узагальнюючих податкових консультацій; виявлення кримінальних та інших правопорушень у сфері оподаткування, встановлення місцезнаходження платників податків, опитування їх засновників, посадових осіб; провадження оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, а також вжиття заходів до відшкодування завданих державі збитків; здійснення розшуку осіб, які переховуються від слідства та суду за кримінальні правопорушення у сфері оподаткування; виявлення причин та умов, що призвели до вчинення кримінальних та інших правопорушень у сфері оподаткування, вжиття заходів до їх усунення тощо [286].

На Державну прикордонну службу України покладені, зокрема, обов'язки щодо організації запобігання кримінальним та адміністративним правопорушенням, протидію яким законодавством віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України, їх виявлення та припинення; виявлення причин та умов, що призводять до порушень законодавства про державний кордон України, вжиття в межах своєї компетенції заходів щодо їх усунення; здійснення розвідувальної, інформаційно-аналітичної та оперативно-розшукової діяльності, а також здійснення контррозвідувальних заходів в інтересах забезпечення захисту державного кордону України [133].

Серед основних завдань Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів – здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туризму та курортів. На виконання цього завдання Держпродспоживслужба узагальнює практику застосування законодавства, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх міністру, який забезпечує формування державної політики у відповідній сфері (міністру економічного розвитку і торгівлі України); погоджує проекти законів, інших актів законодавства, які надходять на по-

годження від інших центральних органів виконавчої влади, готує в межах повноважень, передбачених законом, висновки і пропозиції до проектів законів, проектів інших актів законодавства, які подаються на розгляд Кабінету Міністрів України, та проектів законів, внесених на розгляд Верховної Ради України іншими суб'єктами права законодавчої ініціативи; здійснює у межах повноважень, передбачених законом, державний нагляд (контроль) за дотриманням вимог законодавства з питань туристичної діяльності тощо [285].

Важливу роль у запобіганні розглядуваним злочинам повинні виконувати судові органи, основними напрямками запобіжної роботи яких є виявлення і усунення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину, здійснення виховно-профілактичної функції (полягає у формуванні правової і моральної свідомості населення, поваги до права та закону, переконаності у невідворотності й справедливості покарання за вчинений злочин тощо), підвищення запобіжної активності громадян (може включати правову допомогу громадським організаціям, участь громадськості у судочинстві та ін.) [188, с. 160–161]. Реальна ефективність вказаних напрямів прямо залежить від рівня професійності суддівського корпусу, добросовісності суддів тощо. Попри давно задекларовану необхідність судової реформи, реальних успіхів у її проведенні досі не досягнуто. Раніше нами відзначалося, що суди іноді призначають необгрунтовано м'які покарання особам, визнаним винними у вчиненні розглядуваних злочинів, що, зрозуміло, не сприяє досягненню мети покарання, підриває довіру до судової системи.

Вважаємо, що важливу роль у запобіганні вчинюваним у сфері туристичного бізнесу злочинам повинні відігравати недержавні організації, зокрема Асоціація лідерів турбізнесу України, інші професійні об'єднання суб'єктів туристичної діяльності, об'єднання страховиків (за рахунок, наприклад, розроблення та дотримання правил ділової етики, поширення серед всіх учасників туристичного ринку інформації про факти грубого порушення будь-яким учасником туристичного ринку взятих на себе зобов'язань тощо). При цьому, на наш погляд, вказані суб'єкти у відповідній діяльності зацікавлені чи не найбільше, адже йдеться про репутацію цілої туристичної галузі. Як відомо, в напрямі запобігання торгівлі жінками та надання допо-

моги жертвам такої торгівлі активно працює Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда-Україна» [148]. Ця організація фінансується з-за кордону, а її діяльність координується фахівцями у відповідній сфері [165, с. 116; 184, с. 195].

Вище зазначалося, що запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу слід розглядати на трьох взаємопов'язаних рівнях (загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному), критерієм розмежування яких є масштаб запобіжної діяльності.

Загальносоціальне запобігання злочинності – це комплекс соціально-економічних, правових, культурно-виховних, організаційно-управлінських та інших заходів, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин, усунення негативних явищ і процесів, що мають місце у суспільстві, та усунення або нейтралізацію разом з тим причин та умов злочинності. Проведення в країні справді соціально спрямованої політики створює економічні, організаційно-управлінські, політичні, правові та інші передумови для ефективної реалізації спеціально-кримінологічного запобігання злочинності [76, с. 21]. Широкий масштаб, комплексний і довготривалий характер заходів загальносоціального запобігання справляють профілактичний вплив на всі фактори злочинності. Слід погодитись з кримінологами, які підкреслюють, що чим досконаліше загальносоціальне запобігання, тим вужчим є «коло діяльності» спеціального запобігання [325, с. 320].

Заходи загальносоціального запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу, на наш погляд, мають стратегічне значення. Передовсім сказане стосується запобігання торгівлі людьми та корупції, пов'язаної з оформленням віз. Найважливіші заходи загальносоціального характеру, що їх першочергово необхідно здійснити, можемо класифікувати на: соціально-економічні (реальне підвищення добробуту населення, підвищення рівня оплати праці, протидія бідності та безробіттю тощо); культурно-виховні (підвищення культурного рівня, свідомості та відповідальності громадян, формування моральної позиції, орієнтованої на загальнолюдські цінності тощо); правові (вдосконалення нормативно-правових актів, розвиток правової свідомості громадян тощо);

організаційно-управлінські (лібералізація візового режиму з розвиненими країнами світу, проведення дієвої реформи судової влади, ефективна протидія корупції тощо).

Вважаємо, що найбільше значення соціально-економічні заходи матимуть для успішного запобігання такому вчинюваному у розглядуваній сфері злочину, як торгівля людьми. На пріоритетності загальносоціального запобігання вказаному діянню наголошує також О. В. Лисосед, який обґрунтовано пояснює це тим, що торгівля людьми породжується передовсім факторами економічного і соціального характеру, а тому спеціально-кримінологічні заходи спрацюють тут лише частково [218, с. 190]. Реальне поліпшення добробуту пересічних громадян позитивно вплине й на динаміку шахрайських дій, адже особа, яка не рахує кожен копійку й у зв'язку з цим не намагається зекономити, де це можливо, меншою мірою ризикує стати жертвою шахрайства.

Справою державної ваги має стати вирішення проблеми безробіття. Одним з основних факторів її загострення останнім часом, як відомо, стало погіршення стану ринку праці, особливо в регіонах з великим скупченням вимушено переміщених осіб. При цьому важливо підкреслити, що найвищий рівень безробіття традиційно характерний для наймолодших вікових груп (15–29 років) [345], тобто тих, хто становить групу ризику потенційних жертв торгівлі людьми. Очевидно, що без вливання значних бюджетних коштів, а також без залучення інвестицій в економіку створити достатню кількість нових робочих місць неможливо. Складність цієї проблеми полягає також в тому, що потрібно не просто суттєво знизити рівень безробіття, а й істотно підвищити винагороду за працю, оскільки, як відзначалося вище, наявність роботи в Україні зовсім не є запорукою безбідного існування. Заробіток працюючої людини має гарантувати їй гідний рівень життя. Крім того, слід поступово вирішувати проблему гендерних диспропорцій в оплаті праці, оскільки сьогодні заробітна плата чоловіків перевищує заробітну плату жінок на 33,5% [345].

Стратегія подолання бідності, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 р., за напрямом розширення доступу до продуктивної зайнятості, сприяння зро-

станню доходів населення від зайнятості та виплат у системі державного соціального страхування для забезпечення умов гідної праці визначає за необхідне виконати такі основні завдання:

- 1) підвищити дієвість політики зайнятості шляхом: перебудови системи державного сприяння працевлаштуванню на принципово нових засадах з урахуванням балансу інтересів роботодавців і громадян, які шукають роботу; активізації державного стимулювання впливу на зайнятість шляхом повного або часткового субсидування створення нових робочих місць на підприємствах, які наймають безробітних громадян із числа недостатньо конкурентоспроможних на ринку праці; створення загальнодержавного реєстру вакансій з вільним онлайн-доступом та актуалізацією в режимі реального часу; сприяння підвищенню конкурентоспроможності осіб на ринку праці шляхом підвищення ефективності професійного навчання зареєстрованих безробітних і представників вразливих груп працівників з низьким кваліфікаційним рівнем; проведення середньострокового прогнозування потреби у робочій силі в розрізі регіонів, видів економічної діяльності та професій; 2) запобігання довготривалому безробіттю у результаті залучення зареєстрованих безробітних до активних заходів на ринку праці, зокрема, шляхом: проведення заходів із психологічної підтримки найбільш вразливих категорій осіб для підвищення рівня інтеграції на ринку праці у результаті надання інформаційних, консультаційних, профорієнтаційних послуг та соціальної реабілітації; підтримки підприємницької ініціативи зареєстрованих безробітних шляхом надання допомоги по безробіттю одноразово для започаткування власної справи та надання послуг із фахового консультування, а також допомоги у плануванні та впровадженні підприємницької діяльності; надання компенсації витрат у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та оплати праці роботодавцям, які працевлаштовують безробітних, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню; 3) підвищити мобільність робочої сили на ринку праці шляхом: сприяння працевлаштуванню молоді; упровадження практики дистанційної та частково дистанційної зайнятості з відповідним законодавчим регулюванням; запровадження додаткових стимулів для роботодавців

щодо працевлаштування осіб, що вперше виходять на ринок праці; поліпшення економічних умов розвитку самозайнятості населення; створення на місцевому рівні мережі спеціалізованих консультаційних центрів з питань організації та ведення власної справи; 4) активно сприяти детінізації зайнятості та доходів населення шляхом: підвищення ефективності та результативності соціального діалогу між державою, профспілками та організаціями роботодавців з питань формування та реалізації соціальної політики, регулювання трудових відносин; популяризації укладення колективних договорів, удосконалення законодавства з питань соціального діалогу та колективно-договірного регулювання; забезпечення дієвого контролю за дотриманням законодавства в частині укладення трудових договорів; проведення на постійній основі інформування населення працездатного віку з метою стимулювання офіційного оформлення зайнятості; зменшення навантаження на фонд оплати праці з метою стимулювання роботодавців до поетапного висвітлення заробітної плати найманих працівників; 5) зменшити економічно необґрунтовану нерівність та сприяти утвердженню принципу соціальної справедливості в системі розподілу доходів шляхом: зміни принципу розподілу доходів у суспільстві у результаті перенесення основного податкового навантаження з груп населення з низьким і середнім доходом на заможні прошарки суспільства; запровадження нових підходів до формування мінімальних державних соціальних стандартів і гарантій, зокрема прожиткового мінімуму, відповідно до міжнародної практики, зокрема практики країн ЄС; підвищення розміру мінімальної заробітної плати у результаті удосконалення механізму його визначення та гарантій забезпечення з урахуванням міжнародної практики і положень Конвенції Міжнародної організації праці № 131 про встановлення мінімальної заробітної плати з урахуванням країн, що розвиваються; розроблення галузевих стандартів оплати праці; поетапного підвищення рівня оплати праці в галузях економіки; удосконалення умов оплати праці працівників бюджетної сфери; сприяння забезпеченню гендерної рівності оплати праці в усіх сферах економічної діяльності шляхом посилення державного та громадського контролю, поступового введення гендерних квот на державних підприємствах [345].

Загалом схвалюючи визначені Стратегією подолання бідності кроки, не можемо не відзначити певну декларативність наведених положень. В документі зазначено, що фінансування реалізації цієї Стратегії здійснюється в межах коштів державного та місцевих бюджетів, фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, інших не заборонених законодавством джерел [345]. Водночас є цілком очевидним, що станом на сьогоднішній день дохідна частина бюджету не дозволяє реалізувати зазначені вище завдання, а насамперед ті з них, які стосуються реального підвищення розміру заробітної плати та гідного прожиткового мінімуму. Видається, що досягнення справжніх результатів у подоланні бідності можливе лише за умови проведення глибоких соціально-економічних реформ. Альтернативних шляхів подолання перманентної соціально-економічної кризи, вирішення проблеми бідності в Україні немає.

Вкрай важливо усунути не лише соціально-економічні протиріччя, а й суперечності у соціокультурній та морально-психологічній сферах суспільного життя. Погоджуємось з професором Б. М. Головкіним, який зазначає, що духовне і моральне благополуччя значною мірою залежить від благополуччя матеріального, однак повністю ним не визначається. Підвищення рівня життя, матеріального добробуту не гарантує і не забезпечує подолання бездуховності, деформацій правосвідомості, викривленої системи цінностей, а лише створює для цього сприятливий ґрунт [80, с. 320]. Держава повинна сформувати чіткі орієнтири духовного розвитку суспільства, утверджувати засади соціальної справедливості та еталони моральності, створювати умови для гармонійного розвитку і самореалізації особистості. Видається, що важлива роль у цій сфері належить також релігійним та громадським організаціям, освітнім закладам. Необхідно пропагувати загальнолюдські цінності, утверджувати високу мораль, духовні ідеали, здійснювати рішучі кроки щодо боротьби з пропагандою всездозволеності, культу грошей, подвійної моралі. Для досягнення вказаної мети доцільно широко використовувати можливості ЗМІ, вуличну соціальну рекламу тощо. З огляду на те, що засоби масової комунікації сьогодні виступають пропагандистом кримінального способу життя та сумнівних цінностей [113, с. 357–358; 114, с. 502;

244, с. 289, 297–298], держава повинна захистити національний інформаційний простір від культу насильства і розпустити, пропаганди пияцтва та кримінальної «романтики», витіснити низькопробну продукцію шоу-бізнесу якісним культурно-мистецьким продуктом. Необхідно докорінно переглянути сумнозвісний принцип залишкового фінансування культури і освіти, шукати додаткові джерела їх підтримки. Зрозуміло також, що підвищення рівня моральної свідомості та відповідальності пересічних громадян навряд чи відбудеться без зупинення морального падіння вітчизняної політичної еліти, домінування серед чиновництва споживацьких настроїв, прагнення до збагачення у будь-який спосіб. Як відзначає академік О. М. Костенко, «національна еліта – це та меншість нації, яка справляє вирішальний вплив на більшість, зокрема на формування у більшості соціальної культури» [173, с. 128], а тому українська еліта повинна бути взірцем моральності і законслухняності. Відчутних успіхів у соціокультурній та морально-психологічній сфері суспільного життя навряд чи можна домогтися швидко. Суттєвої зміни ситуації доведеться, вочевидь, чекати тривалий час, усе найкраще вкладаючи в дітей, в їх моральне виховання як з боку школи, так і сім'ї, адже, як правильно зазначає професор В. С. Батиргареєва, про моральне здоров'я суспільства потрібно піклуватися починаючи з дитячого і підліткового віку [36, с. 455].

У системі загальносоціального запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу вагоме місце належить правовим заходам. Попри розглянуті вище позитивні зміни до Закону України «Про туризм», низка його положень залишаються декларативними. Так, ч. 1 ст. 6 Закону передбачає, що держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури і створює умови для туристичної діяльності. Разом з тим, як відзначалося раніше, сфера туризму в Україні досі не стала пріоритетною. Вказаний закон регулює туристичну галузь загалом, не враховуючи належним чином особливостей здійснення окремих організаційних форм (міжнародного і внутрішнього) та видів (культурно-пізнавального, лікувально-оздоровчого, спортивного тощо) туризму, не встановлює пріоритетність для держави розвитку в'їзного та внутрішнього туризму над виїзним.

Стаття 15 Закону визначає лише загальні засади можливості відшкодування заподіяних туристу збитків, а саме: виникнення обставин неплатоспроможності туроператора або турагента чи порушення процесу визнання його банкрутом. Як відзначають юристи, фактично неплатоспроможність може бути встановлена лише під час провадження у справі про банкрутство. Якщо ж туроператор чи турагент не сплатив кошти партнерам за кордон і туристи не змогли отримати оплачений ними відпочинок, як це було свого часу з компанією Karyu Tour, туристи не зможуть отримати компенсацію заподіяних їм збитків [72; 245]. Слід відзначити, що законодавство не передбачає відповідальності турагентів за відсутність фінансового забезпечення своєї відповідальності перед туристами, користуючись чим турагенти іноді взагалі не оформляють банківської гарантії [245]. У зв'язку із викладеним варто погодитись з твердженням Р. І. Яворського, який зазначає, що прийнятий у 1995 році Закон України «Про туризм» став радше певним орієнтиром, а не нормативним актом, який комплексно регулює відносини, що виникають з приводу надання туристичних послуг [416, с. 4].

Необхідним бачиться обов'язкове проведення кримінологічної експертизи положень чинного законодавства, а також, що вкрай важливо, проектів законів та інших нормативно-правових актів, які так чи інакше стосуються ведення туристичного бізнесу, на предмет їх криміногенності. Належним чином проведена кримінологічна експертиза дозволить ще на цій стадії виявити корупціогенні та інші ризики, сприятиме прозорості бізнесу з надання туристичних послуг, виведенню його з тіні тощо. Зрозуміло, що систематичне проведення відповідної експертизи можливе за умови реальної, а не формальної, зацікавленості держави у розвитку туристичного бізнесу, забезпеченні прав та інтересів споживачів туристичного продукту тощо. Відзначимо, що проблемі науково-методичного забезпечення кримінологічної експертизи нормативно-правових актів та їхніх проектів присвячені наукові праці В. В. Василевича [58], О. М. Джужи [107; 108], А. П. Закалюка [126, с. 189–257; 127; 128; 129], А. В. Кирилюка [107; 108], О. М. Литвинова [207, с. 433–445], Ю. В. Орлова [261; 262; 263; 264; 265, с. 630–652;

266] та інших українських вчених, висновки яких можуть бути взяті за основу і при проведенні кримінологічної експертизи нормативно-правових актів, що стосуються ведення туристичного бізнесу. Водночас не обійтися без законодавчого забезпечення такої діяльності, адже впровадження кримінологічної експертизи нормативно-правових актів у практику законодавчого процесу можливе лише при її належному правовому врегулюванні [339, с. 96]. На жаль, мусимо констатувати, що три спроби законодавчого врегулювання засад кримінологічної експертизи нормативно-правових актів були безрезультатними [320].

У попередньому розділі відзначалося, що існування корупції при оформленні українських віз іноземними громадянами обумовлене самим існуванням візового режиму, труднощами, пов'язаними з отриманням візи. Тому ми переконані, що скасування візового режиму – найбільш дієвий спосіб подолання корупції у цій сфері. Зрозуміло, що скасування Україною візового режиму з усіма державами світу апіорі неможливе. Тут необхідно пам'ятати про принцип, згідно з яким візовий режим встановлюється не між бідними і багатими, не між «західними» і «східними» державами, а між тими, які не довіряють міграційній службі одна одній, не мають довіри до міграційного законодавства і паспортної системи. В будь-якому візовому діалозі йдеться про проблему нелегальної міграції, ризик якої зі скасуванням віз, зрозуміло, збільшується [213]. З огляду на це вважаємо, що візова політика України повинна бути максимально прагматичною: слід повністю скасувати візи (або ж хоча б максимально лібералізувати візовий режим) для громадян розвинених держав світу, міграційній політиці яких довіряємо, і в той же час зберегти візовий режим для громадян держав, що являють собою терористичну загрозу. Необхідно також запровадити додаткові заходи безпеки на українсько-російському кордоні, оскільки Російська Федерація є країною, через яку на територію України здебільшого потрапляють нелегальні мігранти з відсталих країн Азії та Африки, що прямують до країн ЄС [330].

Слід відзначити, що вітчизняне Міністерство закордонних справ неодноразово обіцяло лібералізувати візовий режим з розвиненими країнами світу. Так, в березні 2015 року глава МЗС Павло Клімкін

повідомив, що Україна має намір найближчим часом зробити візи для іноземних громадян для в'їзду в Україну електронними [382]. Чергова обіцянка від вітчизняного МЗС пролунала через рік: в лютому 2016 р. прес-служба МЗС повідомила, що у відомстві готують нову редакцію правил оформлення віз для в'їзду в Україну іноземцям та особам без громадянства. Підкреслювалося, що проєкт правил підготовлений «з урахуванням європейських стандартів, лібералізації візового режиму з окремими іноземними державами (Перської затоки, КНР, Індією), шляхів спрощення порядку поїздок громадян України за кордон» [230]. Документом передбачається можливість оформлення електронної візи, скасування запрошень Державної міграційної служби, скорочення термінів оформлення візи, зниження її вартості, онлайн-заповнення візових анкет тощо [229].

Скасування візового режиму з ЄС, на наш погляд, є також найдієвішим способом, завдяки якому можливо подолати корупцію, пов'язану з оформленням громадянами України шенгенських віз. Запевнення в тому, що візи до країн-членів ЄС для українців будуть скасовані вже цього року, як відомо, звучать ще з 2013 року, однак щоразу цей момент відтермінується [216]. Останнім часом вітчизняні політики та чиновники МЗС України впевнено стверджують, що реальний час, з якого може бути запроваджено безвізовий режим, – друга половина 2016 року. Такі прогнози стали можливими насамперед з огляду на те, що Україна виконала більшість вимог ЄС, необхідних для скасування віз [383]. На наше переконання, допоки між Україною та ЄС не буде запроваджено безвізового режиму, очікувати на зникнення явища нелегального посередництва при оформленні віз не варто. У цьому контексті слід погодитись з Юрієм Самойловим, який відзначає, що поки візи існуватимуть, вони «відіграватимуть роль такого собі цінного та дефіцитного ресурсу, відтак завжди знайдуться ті, хто долучиться до перерозподілу цього ресурсу поміж громадянами, які цих віз потребують» [334].

Раніше нами відзначалося, що нещодавня ліквідація Державного агентства України з туризму та курортів, яке підпорядковувалося Міністерству інфраструктури України, є необґрунтованою. З од-

ного боку, держава проголосила туризм одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури і запевнила, що створюватиме умови для туристичної діяльності (ч. 1 ст. 6 Закону України «Про туризм»), а з другого, функції ліквідованого агентства поклала на багатогалузеве Міністерство економічного розвитку і торгівлі, в якому туристична галузь має всі шанси «загубитися». Вважаємо, що профільне агентство у сфері туризму необхідно відновити. Відповідний крок, на наш погляд, не лише свідчатиме про розуміння державою ролі туризму в розвитку вітчизняної економіки, а й дозволить покращити якість управління туристичною сферою, що опосередковано слугуватиме запобіганню вчинюваним у вказаній сфері правопорушенням. В той же час варто погодитись з Д. О. Гетманцевим, який наголошує, що місце колишнього Державного агентства України з туризму та курортів необхідно кардинально переглянути, оскільки за часів свого існування воно займало позицію байдужого спостерігача, «звівши державне управління ринком переважно до його статистичного обліку й звітності» [72].

Величезне значення має забезпечення реалізації принципу невідворотності відповідальності, який, на справедливе переконання О. М. Бандурки та О. М. Литвинова, має стати найважливішим завданням державних органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю [34, с. 96]. Реалізація на практиці вказаного принципу позитивно позначиться на соціальному кліматі в суспільстві, консолідує ключові структури, задіяні в боротьбі зі злочинністю, у досягненні системної, скоординованої діяльності [206, с. 225]. Для забезпечення реалізації принципу невідворотності відповідальності, зрозуміло, необхідно провести судову реформу та реформу правоохоронних органів, подолати тотальну корупцію, підвищити рівень довіри населення до правоохоронної та судової системи, сформувати у суспільстві атмосферу нетерпимого ставлення до злочинності.

Підсумовуючи викладене, слід наголосити, що без здійснення вказаних соціально-економічних, культурно-виховних, правових, організаційно-управлінських та інших заходів даремно сподіватися на ефективне запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу

спеціально-кримінологічними засобами. Зрозуміло, що окреслені заходи потребують кардинальних соціально-економічних реформ, вкладення чималих коштів, однак, на наше переконання, іншого шляху не існує.

3.2. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу

Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу полягає в цілеспрямованій діяльності державних органів, громадських організацій, соціальних груп та окремих громадян, спрямованій на усунення причин та умов вказаної злочинності, а також недопущення вчинення розглядуваних злочинів на різних стадіях протиправної поведінки.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу можна класифікувати на соціально-економічні (заохочення суспільно-корисних форм економічної поведінки, зменшення податкового навантаження, підвищення мінімального розміру фінансового забезпечення відповідальності турагентів та ін.); правові (удосконалення профільного законодавства, що регулює туристичну діяльність, та кримінального законодавства в частині протидії розглядуваним злочинам); культурно-виховні (роз'яснення норм профільного законодавства, інформування населення про небезпеку стати жертвою шахрайства чи торгівлі людьми, стимулювання законослухняної поведінки платників податків та ін.); організаційно-управлінські (поліпшення прикордонного контролю, підвищення професійного рівня працівників органів державної влади, на які покладено функції запобігання та протидії розглядуваним злочинам, посилення взаємодії між правоохоронними органами, вдосконалення взаємодії правоохоронних органів та інститутів громадянського суспільства та ін.).

Заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу різняться залежно від специфіки вчинюваних у розглядуваній сфері конкретних діянь. Так, *для запобігання*

відповідним корупційним діянням доцільно підвищувати правову грамотність та поінформованість населення; детально встановити механізми вчинення відповідних діянь, роль у них представників туристичних компаній та консульських працівників тощо. *Заходи, спрямовані на запобігання вчинюванню у розглядуваній сфері шахрайства*, повинні включати: вдосконалення профільного законодавства; підвищення мінімального розміру фінансового забезпечення відповідальності турагента; впровадження недержавної добровільної сертифікації турагентів; впровадження Кодексу усталеної ділової практики та правил професійної етики суб'єктів туристичної діяльності; широке інформування населення про цю проблему, акцентування на конкретних рекомендаціях про те, як не стати жертвою шахрайства; протидія надмірній м'якості судової репресії; призначення судами покарання у виді позбавлення права займатися певною діяльністю особам, що вчинили шахрайські дії у розглядуваній сфері, тощо. *Серед заходів, спрямованих на запобігання торгівлі людьми*: поліпшення прикордонного контролю; внесення змін до Закону України «Про протидію торгівлі людьми» та інших актів законодавства в частині удосконалення процедури виявлення і встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми; підвищення професійного рівня працівників органів державної влади, які здійснюють повноваження у сфері торгівлі людьми; впровадження Кодексу усталеної ділової практики та правил професійної етики суб'єктів туристичної діяльності; проведення активної інформаційної кампанії, спрямованої на застереження громадян від потенційної можливості стати жертвою торгівлі людьми; розвиток мережі служб з реабілітації, адаптації та допомоги жертвам торгівлі людьми тощо. *Заходи, спрямовані на запобігання податковим злочинам, повинні включати*: оптимізацію податкового тиску; роз'яснення представникам туристичного бізнесу норм податкового законодавства; стимулювання сумлінної сплати ними податків; вдосконалення чинної редакції ст. 212 КК України (зокрема, збільшення штрафів за податкові злочини, перегляд підстави спеціального звільнення від кримінальної відповідальності, передбаченої ч. 4 ст. 212 КК України) тощо.

Розглянемо перераховані заходи детальніше.

Вище ми відзначали, що подолати **корупцію, пов'язану з оформленням віз**, можливо насамперед шляхом скасування візового режиму. Однак, з огляду на те, що його скасування постійно відкладається, держава повинна вживати активних заходів, спрямованих на протидію діяльності нелегальних посередників. Передовсім слід підвищувати правову грамотність населення. Апліканти мають знати, що оформити візу можна самостійно і для цього не потрібно переплачувати сумнівним посередникам. Варто погодитись з Юрієм Самойловим, який вважає, що у співпраці з МЗС України, ЗМІ та консульствами туристично привабливих для українців країн громадські організації за відповідної фінансової підтримки могли б організувати низку заходів, наприклад інформаційну кампанію на тему: «Оформляєш візу? Не порушуй закон!». Вважаємо, що автор цієї ідеї має рацію, коли стверджує, що більшість консульств охоче підуть на таку співпрацю, оскільки зацікавлені у боротьбі з явищем, що має назву «торгівля візами» [334]. Заслугове на підтримку також ідея про необхідність всебічного поширення, у т.ч. й через ЗМІ, інформації про відмови в отриманні віз заявникам, які звернулись до «рішайлів» та інших сумнівних посередників, що також можливо реалізувати за умови співпраці із зацікавленими консульствами [334]. Протидія корупції при оформленні віз, зрозуміло, неможлива без діяльної участі правоохоронних органів, які на сьогодні слабо контролюють окреслену вище ситуацію. Як мінімум, варто було б детально встановити механізми вчинення відповідних діянь, роль у них представників туристичних компаній та консульських працівників, а вже з огляду на отриману конкретну інформацію вживати заходів, спрямованих на мінімізацію вказаного явища. Окресленими заходами проблему нелегального посередництва при оформленні віз, звичайно, повністю не подолати, однак усвідомлення цього, на наш погляд, не означає, що слід лише терпляче очікувати запровадження безвізового режиму.

Пріоритетним заходом, спрямованим на запобігання вчинюванню у розглядуваній сфері **шахрайствам**, вважаємо вдосконалення профільного законодавства. Експертами ставиться питання

про доцільність підвищення мінімального розміру фінансового забезпечення відповідальності туроператорів, який на сьогодні становить суму, еквівалентну 20000 євро. Цієї суми, отже, вистачить для того, аби гарантувати повноцінний відпочинок за кордоном лише 10 туристам. Висловлюється точка зору, згідно з якою покриття фінансової відповідальності туроператорів перед туристами необхідно встановити на рівні 10% від річного обороту кожного з них [162]. Гарантія повинна бути ліквідною, а забезпечення – гарантувати платоспроможність туроператора, але не виступати бар'єром для входження на ринок невеликих суб'єктів [72]. Вважаємо таку пропозицію цілком обґрунтованою, інакше і в майбутньому не уникнути ситуацій, коли туристи не зможуть отримати компенсацію заповдіяних їм збитків за зіпсований відпочинок. Іншим варіантом реального забезпечення прав та законних інтересів туристів може бути страхування туроператора на випадок його неплатоспроможності на велику суму залежно від обсягу реалізації туристичного продукту за рік [245]. Вочевидь, слід погодитись також з тими, які підкреслюють, що сума фінансового забезпечення відповідальності не має стояти на першому місці при визначенні туроператора і турагента. Насамперед повинен бути досвід хоча б кількох років роботи на туристичному ринку, має бути якісний турпродукт, надійна репутація. Туроператор має народитися в конкурентній боротьбі в ринковому середовищі, а не просто стати ним за гроші [33].

Видається доцільним також підвищити мінімальний розмір фінансового забезпечення відповідальності турагента, який, нагадаємо, на сьогодні становить суму, еквівалентну 2000 євро (ст. 15 Закону України «Про туризм»). Зрозуміло, що відповідна ідея турагентами навряд чи буде сприйнята позитивно. Разом з тим, ми переконані, що інтереси споживачів туристичних послуг при прийнятті відповідного рішення для держави повинні бути пріоритетними. Нехай кількість туристичних агентств стане дещо меншою, але відсіяні будуть ті з них, які не спроможні реально покрити своєю відповідальністю збитки, що можуть бути заповдіяні туристу. Нині ж мінімальний розмір фінансового забезпечення відповідальності турагента становить вартість одного відпочинку

на дорогому зарубіжному курорті, що навряд чи можна визнати прийнятним. Можливо, розмір фінансової гарантії повинен залежати не лише від виду туристичної діяльності, але й від обсягу туристичних послуг, що надаються.

Слушною видається точка зору професора Д. О. Гетманцева, який з метою забезпечення стабільності й прозорості роботи туроператорів як суб'єктів, що становлять основу туристичного ринку, пропонує запровадити обов'язковий аудит туристичних операторів аудиторськими компаніями, визначеними на підставі їхньої репутації відомством, на яке покладено функції управління сферою туризму, оприлюднення підтвердженої аудиторами фінансової звітності туроператорів. Крім того, як вважає вказаний дослідник, варто розглянути можливість запровадження для туроператорів певних фінансово-економічних нормативів (платоспроможності, ліквідності тощо), які вже давно існують на ринках, де оперують чужими грішми [72].

Д. О. Гетманцев зазначає, що за кордоном гарантії добросовісності туроператорів, у тому числі й заборона на нецільове використання грошей туристів оператором, прямо прописані в законодавстві. Такі норми, для прикладу, є в США, що дозволяє значною мірою обмежити діяльність шахраїв на ринку. При цьому, якщо туроператор, через об'єктивні обставини, не може негайно передати партнеру (готелю, авіакомпанії) отримані від клієнта кошти, він зобов'язаний зберігати їх на спеціальному трастовому рахунку в банку, не використовуючи взагалі. Наприклад, у Каліфорнії туроператор не може одержати навіть своєї комісійної винагороди доти, доки документи, які засвідчують право на тур (наприклад, авіаквитки), не будуть на руках у туриста [72]. Подібні обмеження в перспективі доцільно запровадити й в Україні.

Вище відзначалося, що в жовтні 2010 року ліцензування турагентської діяльності було скасоване; на сьогодні ліцензуванню підлягає лише туроператорська діяльність. Рішення законодавця скасувати обов'язкове ліцензування турагентської діяльності у професійному середовищі сприйнято неоднозначно. Відзначалося, що ліцензування є одним із основних регуляторів якості туристичних послуг [71; 353, с. 124]. З огляду на це, більшість споживачів

туристичного продукту, а також, що важливо, власників туристичного бізнесу, вказані нововведення сприйняли негативно, побоюючись, що «скасування ліцензійних вимог до турагентів призведе до того, що будь-яка фізична особа матиме право у будь-якому місці надавати туристичні послуги і при цьому не нести відповідальність за їх якість» [353, с. 121; 417]. Крім того, зазначалося, що поява на туристичному ринку значної кількості нових турагентів, зокрема й тих, які відверто займатимуться шахрайськими аферами, призведе до недобросовісної конкуренції (фальшивої реклами, демпінгових цін, антиреклами проти конкурентів тощо), результатом чого стане виведення з ринку значної частини чесних фірм, зниження рівня довіри туристів до туристичних компаній [353, с. 122]. При цьому наголошувалось, що ліцензування давно не виконує функцій, покладених на нього законами України «Про туризм» та «Про ліцензування видів господарської діяльності». Пов'язане це насамперед із згадуваними вище вимогами Закону України «Про туризм», згідно з якими основна відповідальність за якість туристичних послуг покладається на туроператора. Економістами відзначалося, що «фактично ліцензування діяльності турагентів не забезпечувало дієвого контролю за якістю надання туристичних послуг та не стимулювало зростання рівня обслуговування і перетворилося на перевірку відповідності певним формальним вимогам» [353, с. 121]. На цьому наголошували також експерти з туризму [44; 407]. До того ж Д. С. Машлякевич та О. М. Литвинов справедливо підкреслюють, що «чим менше ліцензій потрібно надати й чим менше дозволів потрібно одержати, тим менше залишається можливостей для вимагання й давання хабарів» [224, с. 186]. Тому скасування обов'язкового ліцензування турагентської діяльності слід розглядати радше як позитивний, а не негативний крок з боку держави. Разом з тим відповідний крок назустріч підприємцям не повинен негативно відобразитися на якості туристичних послуг.

Вважаємо, що ключову роль тут повинні відіграти закони ринкової економіки. Як відзначалося нами раніше, скасування обов'язкового ліцензування турагентської діяльності спочатку (у 2011–2012 рр.) справді потягнуло за собою зростання кількості

вчинюваних представниками турагентств злочинів, однак відповідний ефект був тимчасовим і вже у наступні роки кількість розглядуваних діянь пішла не зменшення. Причина цього, на наш погляд, полягає в тому, що недоброчесні підприємці не витримали конкуренції з тими, хто дбав про свою репутацію. Водночас очікувати, що невдовзі кількість нечесних турагентів зійде на нуль, навряд чи правильно. Очевидно, що завжди знайдуться ті, які доволі ліберальні законодавчі вимоги до здійснення відповідної діяльності намагатимуться використати в злочинних цілях. У зв'язку з цим у ситуації, що склалася, варто впроваджувати такий відомий у світовій практиці туристичної діяльності інструмент, як недержавна добровільна сертифікація, тобто створення єдиного центру контролю за якістю послуг, який призначений для того, щоб уникати махінацій у розглядуваній сфері. Для цього потрібно проводити професійну атестацію працівників туристичного бізнесу та вносити турагентів до спеціального реєстру, розміщеного в мережі Інтернет. Забажавши скористатися послугами конкретного турагента, споживач туристичних послуг зможе заздалегідь його перевірити [71; 353, с. 123].

Необхідно відзначити, що конкретні кроки в цьому напрямі вже зробила Асоціація лідерів турбізнесу України (АЛТУ) – перше професійне об'єднання суб'єктів туристичної діяльності, створене у 2007 році провідними вітчизняними туроператорами [317]. Туроператори-члени АЛТУ запровадили для турагентств недержавну програму «Знак якості АЛТУ», що спрямована на забезпечення підвищення рівня довіри споживачів до турагентств – учасників програми та збільшення обсягу наданих ними туристичних послуг. Ті агентства, які пройшли добровільну перевірку якості обслуговування та відповідають вимогам АЛТУ (здійснюється, зокрема, перевірка приміщень, призначених для обслуговування споживачів туристичного продукту, оцінка кваліфікації персоналу за допомогою тестування тощо [299]), одержують право використовувати зображення «Знак якості», що підтверджує відповідність турагентства вимогам Асоціації; отримують пріоритетні умови роботи з провідними туроператорами-членами АЛТУ; додаються до загальнодоступного реєстру на сайті Асоціації, який підтверджує

участь турагентства у програмі «Знак якості»; беруть участь у рекламно-інформаційній кампанії Асоціації з просування «Знаку якості» у друкованих та електронних ЗМІ, а також на сайтах і в друкованій продукції туроператорів-членів Асоціації; отримують доступ до постійно діючої професійної системи підтвердження кваліфікації персоналу та сприяння поліпшенню якості обслуговування [318]. Важливо також відзначити, що АЛТУ здійснює постійний моніторинг, плановий та позаплановий контроль дотримання суб'єктами туристичної діяльності, учасниками програми, вимог Асоціації. Підтвердження відповідності діє протягом 12 місяців з дня його видачі [299].

Заслуговує на схвалення також ініціатива Асоціації лідерів турбізнесу України, що стосується розробки та впровадження Кодексу ustalеної ділової практики та правил професійної етики суб'єктів туристичної діяльності. Суб'єкти туристичної діяльності, які підписали цей Кодекс, добровільно погодились дотримуватись правил добросовісного ведення бізнесу та вільної конкуренції на туристичному ринку України і добросовісно дотримуватись вимог діяльності, зокрема: сторони визнають несумісними із професійною етикою і мораллю схеми нечесного ведення бізнесу, включаючи лобіювання своїх інтересів у державних органах шляхом матеріальних заохочень, хабарів, використання адміністративного ресурсу та інших незаконних способів, та зобов'язуються всіма залежними від них законними засобами сприяти їх викоріненню із ділової практики на туристичному ринку України; сторони зобов'язуються сприяти всіма законними способами поширенню серед всіх учасників туристичного ринку інформації про факти грубого порушення будь-яким учасником туристичного ринку зобов'язань перед іншим учасником, включаючи наявність заборгованості; кожна із сторін цього Кодексу зобов'язується з метою недопущення невиконання учасником, щодо якого є така інформація, зобов'язань перед споживачами туристичних послуг, не укладати з ним жодних угод, пов'язаних з формуванням туристичного продукту та/або його реалізацією споживачам, до того, як вона не буде спростована; сторони зобов'язуються оприлюднювати будь-які випадки порушення

цього Кодексу однією зі сторін; сторони всіма законними засобами сприятимуть тому, щоб порушення положень цього Кодексу призводило до отримання порушником статусу суб'єкта з негативною діловою репутацією з метою недопущення випадків невиконання (неналежного виконання) зобов'язань перед споживачами з вини таких порушників тощо [160]. Перспективним вбачається підписання Кодексу та добровільне прийняття на себе зобов'язань виконувати його положення якомога більшою кількістю суб'єктів туристичної діяльності.

З метою запобігання шахрайствам у сфері туристичного бізнесу доцільно широко висвітлювати цю проблему в ЗМІ, силами громадськості активно вести просвітницьку роботу серед населення. Професор В. В. Голіна наголошує, що виховна та інформаційна робота серед населення є нагальною проблемою сучасності, оскільки вона стосується не лише окремої людини (легковажної, необачної, занадто довірливої, ризикової, надмірно самовпевненої та ін.), а й цілого класу громадян (бізнесменів, службовців, безробітних, узагалі бідних та ін.) [79, с. 98–99]. Слід визнати, що ЗМІ останніми роками часто інформують населення про поширеність випадків «туристичного шахрайства», однак переважно акцентують увагу на розповідях про конкретні історії. На наше переконання, ефективним було б надавати туристам конкретні рекомендації про те, як не стати жертвою шахрайства (їх, на жаль, у ЗМІ небагато). Система таких рекомендацій буде викладена нами у наступному підрозділі цієї роботи.

Необхідно вдосконалювати заходи спеціально-кримінологічного запобігання страховим шахрайствам. Як відзначає О. М. Залетов, на відміну від звичайних шахраїв, чийми жертвами є непоінформовані громадяни, страховому шахраєві доводиться вирішувати складніше завдання – ввести в оману професійних співробітників страхової компанії, інформованих про предмет шахрайства. Власне, на різниці в рівні інформованості й ґрунтується значна частина шахрайств взагалі, хоча в страхуванні це не зовсім так. Спонтанний страховий шахрай-дилетант, який ризикнув обманути страховика вперше, можливо, краще знає про обставини страхового випадку, однак погано обізнаний з порядком виплат, умовами страхування і

експертизи, іншими страховими випадками тощо [143, с. 556]. М. С. Жилкіна, виокремивши чотири психологічних типи страхових шахраїв («артист», «скандаліст», «зануда», «випадковий»), запропонувала також конкретні методи боротьби з кожним із них. Так, основний метод протидії шахраєві-«артисту» (викликає симпатію, йому справді хочеться вірити) – вести розмову в площині фактів, задавати максимально конкретні запитання й просити детально описувати подробиці, пов’язані із страховим випадком. Найкращий засіб проти «скандаліста» (поводиться агресивно, його гасло: «Ви повинні!»), може викрикувати погрози, називати високопоставлених знайомих, які допоможуть покарати страховика) – т. зв. «зрив програми», коли розмова одержує зовсім не те продовження, на яке він розраховував. Як і «артист», «скандаліст» боїться точних фактів. Для того, щоб вивести з рівноваги «зануду» (добре знає всі юридичні тонкощі і заявляє про готовність подати до суду на страховика в разі відмови страхової виплати), потрібно самому стати ще більшим «занудою», а для цього треба добре знати всі нюанси умов страхування, законодавство, спиратися на досвід інших страхових компаній. Боротися із «занудою» за допомогою звичайних фактів і деталей не варто, оскільки він все ретельно продумав і підготував, і документи у нього в порядку; акцентувати потрібно на тій частині інформації, яка перебуває поза його контролем: запити в медичні установи, показання свідків і т. ін. «Випадковий» шахрай (ще остаточно не вирішив, чи потрібно йому доводити спробу одержати кошти від страховика), що перевіряє страховика «на міцність», дізнавшись від останнього про протиправність своїх дій та пов’язану з цим відповідальність, легко відступає і більше з цим не прийде або ж якщо й прийде іншим разом, то вже з детально обміркованим новим шахрайством [122].

Для успішного запобігання страховим шахрайствам з боку страхувальників окремі вітчизняні страхові компанії створили базу даних несумлінних страхувальників. Ця база почала формуватися на основі даних про «неблагонадійних» клієнтів, зібраних кожним із учасників ринку страхування за останні роки [223, с. 271; 271, с. 58–59; 396]. Потрібно, щоб до цієї ініціативи долучилось якомога більше страховиків. Варто також погодитись з Ю. М. Биковим, який

вважає, що, окрім створення відповідних баз даних, для запобігання шахрайствам страховим компаніям слід налагодити ефективну роботу страхової експертизи, страхових агентів, підрозділів із врегулювання збитків, контрольно-ревізійної роботи; у структурі страхових компаній необхідно створювати служби безпеки, для яких запобігання шахрайським діям було б основним видом діяльності (відзначимо, що такий досвід в окремих вітчизняних страховиків уже існує [396]) [51, с. 21, 22]. У найчастіше відвідуваних вітчизняними туристами місцях є сенс укладати договори про обслуговування застрахованих безпосередньо з місцевими медичними установами, що дозволить забезпечити достовірність пред'явлених рахунків. Страховим компаніям, що співпрацюють із суб'єктами туристичної діяльності, слід краще контролювати обіг бланків суворої звітності (зокрема, необхідно здійснювати належний облік виданих, переоформлених і зіпсованих полісів). Не варто дозволяти туристичним фірмам списувати зіпсовані бланки самостійно; турфірми слід зобов'язати в обов'язковому порядку здавати їх у страхову компанію. Періодичність звітності турфірм за реалізовані поліси повинна бути по можливості частішою і встановлюватися з урахуванням туристичного сезону та кількості туристів, що відправляються в подорож [122].

Раніше ми зазначали, що шахрайства з боку страхувальників є досить «нехитримі» і пов'язані, як правило, з викривленням інформації про страховий випадок. Зовсім інша справа – шахрайства з боку страховиків. З огляду на незрівнянно кращу поінформованість страховика, запобігти можливим шахрайствам, вчинюваним з його боку, складніше. Варто також мати на увазі, що такі шахраї нерідко діють в групах, куди, окрім співробітників компанії, можуть входити юристи, лікарі тощо, які, як відзначалося вище, для обману страхувальника можуть використовувати різні, іноді досить складні, схеми. Однак це не означає, що страхувальник не може уникнути відповідного обману. Важливою є уважність страхувальника, якому варто обирати страховика з доброю репутацією, підтвердженою довгими роками роботи на страховому ринку; також слід ретельно ознайомлюватись з умовами договору страхування. Варто уникати

«копійчаних» страховок, які в реальності не покривають можливі збитки, а є лише формальністю для отримання візи та виїзду за кордон.

Розглянемо спеціально-кримінологічні заходи запобігання **торгівлі людьми**, вчинюваної під прикриттям туристичної діяльності. Слід відзначити, що група експертів з протидії торгівлі людьми Ради Європи (GRETA), за результатами моніторингу виконання Україною положень Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми [167] у 2014 році, відзначила прогрес України у розвитку правової та інституціональної бази щодо протидії торгівлі людьми. Водночас група експертів рекомендувала підвищити рівень ресурсного забезпечення протидії торгівлі людьми, посилити координацію діяльності з протидії торгівлі людьми, розвивати співпрацю з організаціями громадянського суспільства, забезпечувати регулярне навчання фахівців у сфері протидії торгівлі людьми та фактичний доступ усіх осіб, які постраждали від торгівлі людьми, особливо дітей, до отримання допомоги [169].

У звіті Європейської Комісії про виконання Україною Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України за 2015 рік зазначено, що поставлені перед Україною завдання з протидії торгівлі людьми частково виконані. Проте Україні рекомендовано ретельно проводити моніторинг наслідків поточної кризи та її впливу на масштаб торгівлі людьми, посилити виявлення осіб, які постраждали від торгівлі людьми, зокрема у межах України, поліпшити координацію та співпрацю з громадськими об'єднаннями, збільшити ресурсне забезпечення протидії торгівлі людьми, проводити регулярне навчання фахівців у відповідній сфері, а також створити прозору систему моніторингу та оцінювання зусиль із протидії торгівлі людьми [169].

Погоджуємось з А. М. Орлеаном в тому, що розгорнута останнім часом порівняно активна інформаційна кампанія, спрямована на застереження громадян від потенційної можливості стати жертвою торгівлі людьми, майже не спроможна вплинути на їх рішення працювати за кордоном з огляду на низький ступінь довіри молоді до ЗМІ та державних установ [260, с. 39]. Більше того, проведений нами аналіз емпіричної бази засвідчує, що молоді жінки,

прагнучи заробити грошей, нерідко самі погоджуються на зайняття проституцією за кордоном (однак не підозрюють, що стануть там жертвами сексуальної експлуатації), тобто свідомо йдуть на такий крок. У цьому контексті варто також навести результати проведеного професором Т. А. Денисовою опитування випускниць шкіл низки українських міст, згідно з якими 49% опитаних науковцем респондентів на запитання про ймовірність стати жертвою сексуальної експлуатації та (чи) використання в порнобізнесі у випадку, якщо їм випаде можливість отримати роботу за кордоном, відповіли, що допускають таку можливість, 6% бажали би добровільно продати себе в рабство, аби тільки життя було «багатим і ситим» [105, с. 183]. Разом з тим, вважаємо, що окреслені реалії не означають, що проводити активну інформаційну кампанію, спрямовану на застереження громадян від потенційної можливості стати жертвою торгівлі людьми, не потрібно. Переконані, що ефективність відповідної кампанії матиме належний результат тоді, коли зростатиме рівень життя пересічних людей, знижуватиметься рівень безробіття, зростатиме довіра до української влади та ЗМІ.

Законом України «Про протидію торгівлі людьми» на місцеві державні адміністрації покладений обов'язок забезпечити створення і підтримку «гарячих ліній», пунктів консультування та розповсюдження інформаційно-просвітницьких матеріалів з питань запобігання торгівлі людьми (ст. 8) [140]. В той же час наше дослідження засвідчило недостатність відповідної роботи, брак відкритої інформації про номери «гарячих ліній» та місцезнаходження пунктів консультування. Абсолютна більшість із опитаних нами респондентів про такі заходи нічого не знала.

Важливо поліпшити прикордонний контроль, удосконалити контроль паспортних та інших документів, що дають право виїзду з України та в'їзду в Україну, що в підсумку позитивно позначиться на протидії торгівлі людьми. У цьому контексті слід зазначити, що Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, вимагає від держав-учасниць, однією з яких є й Україна, вживати заходи у сфері обміну інформацією і підготовки кадрів з питань попере-

дження торгівлі людьми, а також заходи, спрямовані на захищення та надійність подорожніх документів або посвідчень особи (ст.ст. 10–13) [323].

Необхідно також внести зміни до Закону України «Про протидію торгівлі людьми» та інших актів законодавства в частині удосконалення процедури виявлення і встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми; забезпечити розроблення та затвердження критеріїв ідентифікації осіб, які постраждали від торгівлі людьми; підвищувати рівень обізнаності населення; висвітлювати питання стосовно запобігання торгівлі людьми у навчальних програмах; підвищувати професійний рівень працівників органів державної влади, які здійснюють повноваження у сфері торгівлі людьми; проводити відповідні виховні заходи для дітей та учнівської молоді; розвивати мережу служб з реабілітації, адаптації та допомоги жертвам торгівлі людьми тощо.

З огляду на те, що проблема торгівлі людьми має міжнародний характер, вирішити її на рівні однієї держави неможливо. Необхідно активізувати діяльність, спрямовану на укладення міждержавних угод про співробітництво у сфері протидії торгівлі людьми, встановлення прямих зв'язків з відповідними органами іноземних держав. Це дозволить вирішити окреслені раніше численні труднощі, пов'язані з розслідуванням фактів торгівлі людьми, сприятиме притягненню до відповідальності іноземців, причетних до організованих злочинних угруповань, що займаються такими об'єктами¹⁴.

Стосовно запобігання ухиленням представниками туристичних компаній від сплати податків перевагу слід віддавати неконфліктним методам, зокрема переконанню їх сумлінно сплачувати податки та обов'язково офіційно працевлаштовувати своїх найма-

¹⁴У ч. 3 ст. 2 Глобального етичного кодексу туризму наголошується: «Експлуатація людини у всіх її формах, особливо, сексуальній, і особливо по відношенню до дітей, суперечить основним цілям туризму та є запереченням туризму і у зв'язку з цим, відповідно до міжнародного права, повинна енергійно переслідуватися при співробітництві всіх зацікавлених держав без будь-яких поступок відповідно до національного законодавства як відвідуваних країн, так і країн походження авторів цих діянь, навіть коли вони вчиняються за кордоном» [73].

них працівників. Фахівці Державної фіскальної служби України повинні надавати методичну допомогу з питань оформлення дозвільних документів на здійснення підприємницької діяльності у сфері туристичних послуг, готельного бізнесу, громадського харчування, надавати необхідні роз'яснення та консультації новачкам туристичного бізнесу [278]. В той же час абсолютно зрозуміло, що реального результату у справі запобігання податковим злочинам можна домогтися насамперед завдяки оптимізації податкового тиску.

Важливою складовою спеціально-кримінологічного запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу повинні стати **кримінально-правові засоби**.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчує, що особи, засуджені за вчинені ними злочини у сфері туристичного бізнесу, здебільшого звільняються від реального відбування ними покарання (переважно у зв'язку з випробуванням). Вважаємо, що таку практику в окремих випадках навряд чи можна визнати обґрунтованою. На наш погляд, більш правильно було б, якби суд все ж призначав таким особам покарання, не пов'язане з позбавленням волі, але з реальним його відбуванням. Засуджені в такому випадку більшою мірою відчували б каральний вплив, замислювались би над вчиненим та робили відповідні висновки. В окремих випадках, слід визнати, не обійтися без застосування покарання у виді позбавлення волі з реальним його відбуванням. У цьому контексті варто відзначити, що у державах ЄС суди за вчинення злочинних діянь, пов'язаних з туристичним бізнесом, призначають винним тривалі строки позбавлення волі. Так, у квітні 2007 р. суд грецького міста Салоніки засудив до 21(!) року в'язниці колишнього главу консульського відділу посольства Греції в Україні Костаса Бібікаса. Суд визнав його винним у хабарництві, шахрайстві та відмиванні грошей при оформленні туристичних віз. Із січня по квітень 2002 р. дипломат видав за неправомірну вигоду близько двох з половиною тисяч грецьких туристичних віз. Ним використовувались наперед проштамповані чисті бланки запрошень до Греції, в які вписувались імена отримувачів віз та вигадані дані про громадян Греції, що фігурували як приймаюча сторона. Ще

один службовець диппредставництва був визнаний співучасником вказаних злочинів та засуджений до 19 років позбавлення волі [83, с. 23].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень засвідчує, що суди не призначають засудженим за вчинення шахрайських дій у розглядуваній сфері покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Справді, санкції ст. 190 КК України не передбачають такого покарання. У той же час слід мати на увазі, що в ч. 2 ст. 55 КК України вказано, що «позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання може бути призначене й у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу за умови, що з урахуванням характеру злочину, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю». На наш погляд, призначення покарання у виді позбавлення права займатися певною діяльністю особам, що вчинили шахрайські дії у сфері туристичного бізнесу, є цілком виправданим та обґрунтованим, оскільки мова йде про осіб, які грубо порушили правила професійної доброчесності, заради грошей свідомо пішли на обман клієнтів. Навряд чи можна визнати нормальною практику, коли особа, що її визнали винуватою у вчиненні шахрайських дій у розглядуваній сфері, але звільнили від відбування покарання з випробуванням, невдовзі повертається до звичної для неї діяльності і тим самим потенційно продовжує становити загрозу для споживачів туристичного продукту.

Необхідно вдосконалювати чинні редакції статей КК України, які передбачають відповідальність за злочини, вчинювані у сфері туристичного бізнесу. Так, наприклад, у вітчизняній науці кримінального права запропоновано низку обґрунтованих змін до ст. 149 КК України, яка встановлює відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини. В. А. Козаком, Я. Г. Лизогубом, А. М. Орлеаном та В. М. Підгородинським у виконаних ними дисертаційних дослідженнях пропонувалися нові

редакції вказаної статті, що враховують її нинішні недоліки, однак більшість із цих пропозицій законодавцем досі не враховані. Слушними і такими, що заслуговують на увагу законодавця, є пропозиції А. В. Іванова, який наголошує на необхідності збільшення штрафів за податкові злочини, що не відповідають їх суспільній небезпеці, підкреслює доцільність викладення повному ч. 4 ст. 212 КК України, яка встановлює підстави звільнення від кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), оскільки чинна її редакція не виконує запобіжної ролі, а заохочує ухилення від оподаткування [146, с. 10, 15–16].

Не можна оминати увагою проблему кримінальної відповідальності юридичних осіб, що стосується й туристичних компаній. Якщо ще донедавна дане питання розглядалося лише в межах теорії кримінального права, то на сьогодні воно вирішене законодавчо у формі т. зв. квазікримінальної (коли юридична особа не визнається суб'єктом злочину, але визнається суб'єктом, до якого можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру) відповідальності юридичних осіб (Законом № 314-VII від 23 травня 2013 р. Загальну частину КК України доповнено розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» [131]) [117, с. 388]. Разом з тим доцільність запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб досі залишається дискусійною, тим більше, що чинний кримінальний закон передбачив можливість застосування вказаних заходів за вужче коло діянь, ніж пропонувалося науковцями (ішлося про злочини у сфері господарської діяльності, проти довікілья та проти безпеки виробництва)¹⁵. У вітчизняній кримінально-правовій науці проблематикою кримінальної відповідальності юридичних осіб цікавилися, зокрема, П. П. Андрушко [13], В. С. Батиргарєєва [45], П. С. Берзін [39, с. 149–152], В. І. Борисов [45], Л. П. Брич [48], Р. В. Вереша [63], В. О. Гацелюк [39, с. 149–152], В. К. Грищук [88; 89; 90; 91], Н. О. Гуторова [97; 98, с. 277–285], О. О. Дудоров

¹⁵ Відзначимо, що положення розділу XIV-1 Загальної частини КК України не стосуються злочинів, вчинюваних у розглядуваній нами сфері.

[116; 182, с. 339–359], Д. В. Каменський [116; 153], І. В. Красницький [89], В. М. Куц [198], С. Я. Лихова [208], І. І. Митрофанов [233; 234], О. О. Михайлов [236], В. О. Навроцький [384, с. 232–235], В. І. Осадчий [267], О. Ф. Пасека [88; 90; 269], В. М. Попович [294, с. 140–155], А. В. Савченко [332, с. 174–177; 333], В. С. Сотніченко [343], П. Л. Фріс [391; 392, с. 158–159], М. І. Хавронюк [117, с. 388–394; 393, с. 450–470], С. С. Яценко [422, с. 60–62] та ін. Вказані та інші дослідники висловлювали різні аргументи на користь та проти встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб, котрі, як справедливо відзначає професор В. О. Навроцький, заслуговують на увагу, і жоден із них не може бути категорично відкинтий [384, с. 235]. Разом з тим аналіз аргументів, висловлених у спеціальній літературі, схиляє нас до думки про недоцільність існування кримінальної відповідальності юридичних осіб. Ідеться не лише про переконливі доводи, згідно з якими встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб суперечить усталеним традиціям вітчизняного кримінального права, його методологічним підвалинам та фундаментальним принципам, призведе до негативних наслідків, що їх відчуватимуть передовсім рядові працівники юридичної особи, які не мають жодного відношення до вчинених посягань (насамперед у разі ліквідації юридичної особи). У літературі слушно відзначається, що міжнародно-правові документи не зобов'язують Україну встановлювати саме кримінальну відповідальність юридичних осіб, а лише рекомендують установити найбільш ефективний вид відповідальності юридичних осіб, відносячи це питання на розсуд нашої держави [45, с. 249; 101, с. 17–18; 384, с. 233]. Слід також погодитись з дослідниками, які вказують, що мети посилення відповідальності юридичних осіб можна досягти засобами адміністративного, цивільного, господарського та фінансового законодавства [97, с. 161; 121, с. 117; 294, с. 142; 384, с. 233; 393, с. 469; 395, с. 410–411; 402, с. 11; 413, с. 351]. Не варто забувати, що кримінальна відповідальність юридичних осіб передбачена в законодавстві лише окремих держав і, що важливо, вони не досягли завдяки цьому реальних позитивних результатів у сфері протидії злочинності [384, с. 233]. Відзначається також, що практика застосування норм щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб

в усіх зарубіжних державах є незначною [117, с. 390; 269, с. 12], а тамтешні правозастосовні органи стикаються з матеріальними та процесуальними труднощами в реалізації кримінального закону щодо юридичних осіб [101, с. 18; 116, с. 103; 121, с. 118; 294, с. 142]. Крім того, вочевидь, мають рацію ті науковці, які зазначають, що встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб сприятиме зростанню корупції, рейдерства та криміногенного потенціалу у сфері суспільних відносин [102, с. 15; 182, с. 358; 248, с. 157; 294, с. 149, 151]. У зв'язку з цим американські дослідники визнають, що інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб є потужною правозастосовною зброєю, здатною викликати катастрофічні наслідки, а тому при його запровадженні в кримінальне законодавство тієї чи іншої держави потрібно одночасно ухвалити жорсткі директиви для прокурорів і суддів з тим, щоб забезпечити відповідальне і належне застосування цієї зброї – вона має бути задіяна для покарання і стримування корпоративних правопорушень, а не для вимагання [116, с. 139–140]. Навряд чи варто сумніватися в тому, що станом на сьогодні гарантоване забезпечення належного і відповідального застосування цієї «зброї» в Україні є малоімовірним. А якщо так, то, як підкреслюють О. О. Дудоров та Д. В. Каменський, «відповідна законодавча матерія, навіть виписана з теоретичної точки зору максимально якісно і виважено, спроможна перетворитись у зручний засіб перерозподілу власності і ведення недобросовісної конкуренції, черговий корупціогенний чинник» [116, с. 140]. З огляду на викладене, вважаємо, що встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб у вітчизняному кримінальному законодавстві не є виправданим. Зазначимо, що до відповідної ідеї скептично ставляться 77% опитаних нами працівників правоохоронних органів.

Поширеність шахрайських дій з боку туроператорів і турагентів спонукає окремих експертів шукати шляхи виходу із ситуації у вдосконаленні законодавства, спрямованого на кримінально-правову протидію вказаним шахрайствам. Так, у 2014 році Міністерство культури Російської Федерації запропонувало тамтешньому законодавцеві доповнити КК РФ новою спеціальною статтею, яка б передбачала відповідальність за шахрайство у сфері

туристичного бізнесу. ЗМІ повідомляли, що відповідний законопроект був екстрено розроблений Міністерства культури після банкрутства численних російських туроператорів, в результаті чого постраждали десятки тисяч туристів. Тоді ж заклик до закріплення відповідної статті в КК пролунав з боку Російського союзу туристичної індустрії. За умисне невиконання зобов'язань перед туристами пропонувалося встановити максимальне покарання у виді позбавлення волі на строк до 10 років. Кримінальну відповідальність за дане діяння пропонувалося диференціювати залежно від майнової шкоди, завданої потерпілому [411]. Разом з тим уже тоді юристи висловлювали сумнів у доцільності такої новації, оскільки, на їх думку, яку ми поділяємо, туристичних шахраїв цілком можливо притягти до відповідальності за статтею, яка передбачає відповідальність за шахрайство загалом [411]. Конструювання нової статті, яка передбачає відповідальність за шахрайство у сфері туристичного бізнесу, не виправдане, оскільки породить зайве дублювання кримінально-правових норм і навряд чи покращить практику кримінально-правової протидії вказаним діянням. У цьому контексті варто погодитись з професором М. І. Хавронюком, який наголошує, що Особлива частина КК України за своїм обсягом і так є занадто великою через включення до неї десятків статей, за якими протягом багатьох років не засуджено жодної або, як виняток, засуджена одна чи дві особи, а тому подальше збільшення кількості статей є тупиковим шляхом [394, с. 74, 76]. Не підтримують ідею конструювання нової статті КК України, яка б передбачала відповідальність за шахрайство у сфері туристичного бізнесу, також 97% опитаних нами працівників правоохоронних органів.

Слід відзначити, що кримінальне законодавство деяких держав світу передбачає самостійну відповідальність за страхове шахрайство. Як самостійний склад злочину страхове шахрайство включене, наприклад, до кримінальних кодексів Австрії (ст. 151) [373, с. 196–197], Болгарії (ст. 213) [377, с. 153], Голландії (ст.ст. 327–328) [374, с. 404], Китаю (ст. 183, ст. 198) [375, с. 118, 132], Латвії (ст. 178) [376, с. 186–187], Німеччини (§ 265) [380, с. 419–420], Норвегії (§ 272) [372, с. 230–231], Польщі (ст. 298) [378, с. 196], Росії (ст. 159.5) [379], Швеції (ст. 9 гл. 8) [381, с. 81].

Чи не найцікавішим є відповідний досвід КНР, яка передбачає окрему відповідальність і за злочини, вчинювані працівниками страхової компанії, пов'язані з організацією ними страхового випадку та привласненням страхової виплати (за таке діяння винним загрожує позбавлення волі строком до 5 років), і за страхове шахрайство з боку страхувальника, за яке при наявності особливо обтяжуючих обставин суд може призначити покарання у виді позбавлення волі на строк понад 10 років. Законодавство інших вказаних вище держав є ліберальнішим (для прикладу, КК Болгарії передбачає за страхове шахрайство позбавлення волі на строк до 3 років, а КК Польщі – від 3 місяців до 5 років). На думку Ю. М. Бикова, відсутність у кримінальному законі спеціальних кримінально-правових норм, які б передбачали відповідальність за страхове шахрайство, негативно позначається на взаємодії страхових компаній та органів внутрішніх справ. У зв'язку з цим науковець вважає, що включення відповідної норми до КК дозволить активізувати боротьбу з шахрайством у сфері страхування [51, с. 23]. Аналогічну позицію займає С. В. Прометов [321, с. 11–12, 30]. На нашу думку, зарубіжний досвід, що стосується виокремлення страхового шахрайства як самостійного складу злочину, навряд чи заслуговує на запозичення вітчизняним законодавцем. Вважаємо, що ст. 190 чинного КК України цілком дозволяє кваліфікувати і випадки страхового шахрайства, а зайва казуальність у кримінальному законодавстві не є доцільною. Додамо, що 97% опитаних нами працівників правоохоронних органів також переконані, що окрема стаття про відповідальність за страхове шахрайство в КК України була б зайвою.

На наш погляд, впровадження та реалізація окреслених у цьому підрозділі спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу може принести відчутні позитивні результати, однак для цього необхідною є цілеспрямована діяльність органів державної влади, інститутів громадянського суспільства та окремих громадян.

3.3. Віктимологічний напрям запобігання злочинам, вчинюваним у сфері туристичного бізнесу

Важливим напрямом запобігання злочинам є напрям віктимологічний. Стосується це й окремих злочинів, вчинюваних у розглядуваній сфері, а передовсім шахрайства, адже однією з основних ознак цього злочину є те, що він вчиняється при безпосередній участі жертви у незаконному одержанні майнових благ злочинцем.

За останні роки в Україні захищено дві дисертації, присвячені віктимологічній профілактиці шахрайства [30; 290], однак, як було раніше обґрунтовано, шахрайство у сфері туристичного бізнесу характеризується своїми особливостями; свою специфіку повинні мати й заходи його віктимологічної профілактики.

Насамперед необхідно відзначити, що виявити потенційних жертв¹⁶ «туристичних шахраїв» надзвичайно складно, якщо взагалі можливо. Доводиться констатувати той факт, що в матеріалах

¹⁶Надалі у цьому дослідженні ми переважно оперуватимемо віктимологічним поняттям «жертва злочину», під яким розуміємо людину (або ж спільноту людей), що їй злочином заподіяно фізичну, майнову чи моральну шкоду, незалежно від того, визнано її потерпілою у встановленому законом порядку чи такою вона сама себе вважає. У кримінологічній віктимології можливість визнання юридичної особи жертвою злочину обґрунтовано, на наш погляд, критикується. Так, наприклад, Н. Є. Шинкевич відзначає, що шкода, завдана діловій репутації певної юридичної особи, означатиме, що кожен з її співробітників також постраждав, оскільки в такому випадку може погіршитись матеріальне становище компанії і, як наслідок, знизиться заробіток працівників; вплине це також на особистий авторитет її працівників [410a]. Т. В. Варчук і К. В. Вишневецький відзначають, що «жертвою в кримінальній віктимології доцільно визнавати виключно фізичну особу. Решту понять жертв можна віднести до віктимології загалом, але не до кримінальної, оскільки кримінальна віктимологія вивчає лише жертву злочинного посягання» [52a, с. 38]. Зауважимо, що не визнають юридичну особу жертвою злочину більшість сучасних віктимологів [52a, с. 38; 184, с. 37; 188, с. 124; 189, с. 130–131; 327a, с. 38–39; 355, с. 11; 410a], точку зору яких ми поділяємо. Відзначимо також, що результати нашого дослідження засвідчили, що в абсолютній більшості (орієнтовно 95%) в результаті розглядуваних злочинів майнова шкода була завдана лише фізичним особам – споживачам туристичних послуг.

проаналізованих нами кримінальних проваджень існує дефіцит доступної інформації про потерпілих¹⁷ від злочинів, вчинюваних у

¹⁷ Варто мати на увазі, що між кримінально-правовим, кримінальним процесуальним та кримінологічним поняттям потерпілого є відмінності. У кримінальному праві потерпілий від злочину, на обґрунтовану думку А. А. Музики та Є. В. Лашука, – це «винятково та людина, з приводу якої вчиняється злочинне діяння та (або) якій, відповідно до кримінально-правової норми, злочином завдається істотна шкода (чи створюється загроза її заподіяння)» [237а, с. 77, 82], в той час як потерпілим у кримінальному провадженні визнається не тільки фізична, а й юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (ч. 1 ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України). Кримінальне процесуальне поняття потерпілого передбачає отримання ним відповідного процесуального статусу, тоді як у кримінальному праві особа стає потерпілим від злочину з моменту його вчинення. У кримінальному провадженні потерпілим може бути визнана не тільки фізична особа, що передбачена певною кримінально-правовою нормою як потерпілий від злочину, а й інші фізичні особи (наприклад, у разі вбивства, відповідно до ч. 6 ст. 55 КПК України, потерпілим визнаватиметься близький родич убитого чи член його сім'ї). Кримінологічне поняття «жертва злочину» є ширшим, аніж кримінально-правове поняття «потерпілий від злочину». А. А. Музика та Є. В. Лашук слушно зазначають, що «потерпілий від злочину – це завжди жертва злочину (з точки зору віктимології), проте не всяку жертву злочину можна назвати потерпілим від злочину в кримінальному праві. Наприклад, близькі родичі вбитого є жертвами відповідного злочину, однак їх не можна називати потерпілими від злочину (у кримінально-правовому розумінні)» [237а, с. 68]. Крім того, у віктимології людина може розглядатися в контексті потенційної жертви злочину, в той час як у кримінальному праві – це ознака конкретного складу злочину (тобто потерпілий від злочину існує лише з моменту вчинення певного злочину) [237а, с. 77].

Слід відзначити, що значна частина розглядуваних нами діянь характеризується наявністю такої обов'язкової ознаки, як потерпілий від злочину. Водночас, з огляду на те, що наше дослідження має кримінологічне спрямування, вважаємо за можливе оминати аналіз численних проблемних питань, пов'язаних з потерпілим від злочину в кримінальному праві (вони розглядалися, зокрема, в монографічних дослідженнях А. А. Музики та Є. В. Лашука [237а, с. 63–88], М. В. Сенаторова [338а], Т. І. Присяжнюк [316а], колективній монографії за редакцією Ю. В. Бауліна та В. І. Борисова [303а]). Поділяємо точку зору професора А. А. Музики, який підкреслює нагальність розширення ролі потерпілого від злочину в кримінально-правових відносинах [237а, с. 87], наголошує на тому, що фігуру потерпілого слід вивести «на вищий рівень в структурі охоронних відносин» [238а, с. 609]. Вчений слушно відзначає необхідність закріплення принципу обов'язкового врахування прав та інтересів потерпілого, що відображався б у всіх кримінально-правових інститутах; в кримінальному законі, підкреслює А. А. Музика, «слід дати чітку відповідь на питання: якою мірою і наскільки ефективно він здатен забезпечити охорону гарантованих Конституцією України прав і свобод законослухняної людини та громадянина? Наразі ж ми розмірковуємо про гуманістичний підхід того чи іншого кримінального закону виключно в аспекті інтересів винного» [238а, с. 610].

сфері туристичного бізнесу. На жаль, в абсолютній більшості з них відомості про потерпілих вкрай обмежені. Найбільше інформації маємо про стать потерпілих, яка, зрозуміло, впливає з наведених у досліджуваних матеріалах імен та прізвищ, а також про місце їх проживання (вище відзначалося, що фактично всі аналізовані діяння вчинені у великих містах (переважно обласних центрах), жителями яких і є жертви розглядуваних злочинів) та про їх порівняну матеріальну забезпеченість. Певну інформацію пощастило отримати також в результаті проведеного опитування жертв злочинів у сфері туристичного бізнесу. В той же час мусимо визнати, що сукупність одержаної інформації про жертв злочинів, вчинюваних у вказаній сфері, значно поступається за обсягом інформації про осіб, що вчинили відповідні діяння. Загалом же здійснене нами дослідження засвідчило, що потерпілими від туристичних афер ставали люди (57% чоловіки та 43% жінки) різного віку (але переважно у віці 25–45 (84%) років) та професій, жителі великих міст, як правило, непогано обізнані, середнього або ж високого рівня достатку. Тому є підстави стверджувати, що в «тенета» таких шахраїв потрапити може практично будь-яка людина, яка планує подорож і звертається для її організації до суб'єктів туристичної діяльності.

Проведене нами опитування жертв розглядуваного виду шахрайства засвідчило цікавий факт: понад 80% з них ніколи раніше не були ошукані не тільки «туристичними», а й іншими шахраями. Таким чином, є підстави стверджувати, що мова не йде про наївних та надто довірливих осіб, які легко піддаються чужому впливу (хоча, поза сумнівом, у момент вчинення злочину вони не проявили достатню пильність та критичність, не були уважними та обачними, а тому й не оцінили адекватно дійсний зміст віктимогенної ситуації). Пояснити цей момент, на наш погляд, можна тим, що, як відзначалося раніше, вже сам по собі факт звернення до туроператора (турагента) налаштовує особу не надто перейматися «зайвими» деталями, що стосуються організації омріяного відпочинку (К. Л. Попов серед соціально-психологічних факторів підвищення віктимності при шахрайстві обґрунтовано називає «перевагу у механізмі мотивації «приємності» очікувань над «реальністю» за-

гроз» [290, с. 6]). У зв'язку з цим науковці слушно зауважують, що у віктимогенній ситуації віктимологічно значущими можуть виявитись будь-які, у тому числі психологічні, властивості жертви злочину [35, с. 6; 184, с. 135].

Варто відзначити, що останнім часом з'являється дедалі більше осіб, які віддають перевагу самостійним подорожам. Цьому, поза сумнівом, сприяють сучасні можливості інтернету, за допомогою якого можна розробити детальний маршрут мандрівки, швидко забронювати готель, прочитати відгуки інших туристів на численних форумах і після цього бути готовим до різного роду несподіванок. Самостійні туристи уникають послуг туристичних агентств, оскільки фактично все, що вони можуть запропонувати, роблять самотужки. Такі подорожі, як правило, обходяться значно дешевше, оскільки не включають вартості посередницьких послуг. Самостійний туризм, однак, передбачає ініціативність, прагнення до прийняття самостійних рішень і готовність до несподіванок, що для значної частини туристів (зокрема, осіб старшого віку та тих, хто не бажає під час відпочинку перейматися якимись додатковими проблемами) є малоприйнятним. З огляду на це, поза сумнівом, більшість туристів і надалі віддаватимуть перевагу організованому туризму.

Від «туристичного шахрайства», на жаль, ніхто не застрахований – це визнають навіть спеціалісти, які в туристичному бізнесі працюють не один рік [162]. На жаль, завжди будуть ті, що прагнуть заволодіти немалими коштами громадян, котрі мріють про відпочинок. Однак чимало залежить від самих туристів, їхньої пильності та критичності мислення. Віктимологи слушно підкреслюють, що чим вищою є «віктимологічна кваліфікація» потенційної жертви, тим професійнішим має бути злочинець, щоб досягти успіху [290, с. 13]. У питаннях віктимологічної профілактики шахрайства (у т.ч. й розглядуваного виду) доцільно орієнтуватись на досягнення стану, за якого людина, критично оцінюючи власну поведінку, буде здатною передбачати такі оптимальні кроки, які зводитимуть ризик постраждати від шахрайства до мінімуму [291, с. 160]. Тож, як зауважують Б. М. Головкін [81, с. 93] та О. М. Литвинов [207, с. 309], віктимізація – це не фатальна безвихідь, а мінливий процес.

У спеціальній літературі справедливо відзначається, що профілактична робота з особами, котрі не мають яскраво виражених віктимних характеристик щодо шахрайства, зводиться переважно до інформування про можливість виникнення певних небезпечних для них ситуацій та про застережні заходи, способи забезпечення власної віктимологічної безпеки [291, с. 161]. «Озброєна» віктимологічними знаннями особа, поза сумнівом, має менше шансів постраждати від шахрайства, ніж особа непоінформована, яка навіть гіпотетично не передбачає можливих загроз [29, с. 144; 31, с. 22; 292, с. 98–99].

На підставі аналізу емпіричної бази, а також наявних у ЗМІ та спеціальній літературі порад, наданих експертами [84; 150; 162; 410, с. 198–204; 418; 419], сформулюємо низку рекомендацій, які дозволять мінімізувати ймовірність потрапляння туристів у «пастку» недобросовісних турфірм.

При виборі туроператора чи турагента туристові краще орієнтуватися на великі та відомі турфірми. Ймовірність бути ошуканим в такому випадку значно менша, ніж коли йдеться про невелику агенцію, що працює недовгий період часу. Проведене нами дослідження засвідчує, що відвертим шахрайством, як правило, займаються «фірми-одноденки», які зникають після того, як їх представники отримали кошти від клієнта.

Однією з основних ознак, що свідчить про солідність суб'єкта туристичної діяльності, є тривалість його роботи на туристичному ринку. Чим довше він функціонує, тим менше перспектив у його клієнта бути ошуканим чи наразитись на певні неприємності. Зрозуміло, що недовгий строк існування туроператора чи турагента апріорі не означає його ненадійність, однак у будь-якому разі більшою є ймовірність, що в нього добре не налагоджена взаємодія із закордонними партнерами. Тому, плануючи відпочинок, варто поцікавитись відповідною інформацією.

Туристові варто пам'ятати, що повну відповідальність за зміст і якість туру, за невиконання або неналежне виконання умов договору несе туроператор, турагенти ж лише здійснюють посередницьку діяльність з реалізації туристичного продукту туроператорів і їх відповідальність обмежується обов'язком надати клієнтові

інформацію про тур, його умови. Внести якісь корективи, виправити недоліки і задовольнити претензії туриста може лише туроператор. Не варто також забувати, що туроператор може виконувати і функції турагента, тоді як турагент виконувати функції туроператора права не має. З огляду на сказане, путівку надійніше купувати саме у туроператора, а не в турагента. Завдяки цьому кількість посередників між продавцем туристичного продукту і його споживачем буде меншою.

Перевагу варто віддавати туроператору, який спеціалізується на організації подорожей лише до декількох країн. Вузька спеціалізація, як правило, означає краще знання туроператором конкретного напрямку, добре відпрацювання схеми роботи з тамтешніми готелями, перевізниками, гідами та супутніми організаціями, з огляду на що турист меншою мірою ризикує потрапити в неприємну ситуацію.

Важливе значення має візуальне враження від приміщення офісу туроператора (турагента). Нескладно визначити, де перебуває клієнт – у приміщенні солідної контори чи «фірми-одноденки». Варто дізнатися, чи має турфірма власну нерухомість, орендує приміщення чи є його власником. У випадку порушення компанією своїх зобов'язань, відшкодувати збитки, ясна річ, швидше зможе фірма, в якій є власність.

Аналіз наявної судової практики засвідчує, що жертви «туристичних шахраїв» іноді навіть не пересвідчуються у реальному існуванні офісу туроператора (турагента). Так, Фрунзенський районний суд м. Харкова засудив жінку, яка, видаючи себе за працівника туристичного агентства, обіцяла клієнтам надати туристичну путівку за ціною, нижчою від ринкової, однак взяті на себе зобов'язання завідомо виконувати не збиралась, а отриманими від них грошовими коштами розпоряджалась на власний розсуд. Під час досудового розслідування було встановлено, що жертви вказаних діянь зустрічалися з шахрайкою у звичайному кафе, а не в приміщенні турфірми, в якій начебто вона працювала. При цьому, судячи з матеріалів кримінального провадження, той факт, що для обумовлення істотних умов договору про надання туристичних послуг «працівницею туристичного агентства» обиралося кафе, а не офіс турфірми, клієнтів зовсім не дивував. Шахрайці достатньо

було запевнити потенційних туристів у тому, що вона порядна та чесна людина, показати журнал туроператора «Тез-тур» із зображеннями готелів Туреччини та наголосити на тому, що вартість путівок, які вона пропонує, є дуже низькою, значно нижчою від ринкової [27]. Маємо всі підстави стверджувати, що в цьому та в інших подібних випадках жертвам туристичних шахраїв вдалося б уникнути обману, якби вони були хоч трохи пильнішими, не довіряли чималі кошти людям, котрих зовсім не знають.

«Обличчям» будь-якої туристичної фірми є її інтернет-сайт. Його відсутність – пряме свідчення ненадійності суб'єкта туристичної діяльності, ознака того, що фірма може бути «одноденкою», яка зникне одразу після того, як турист віддасть їй кошти за організацію відпочинку. Крім того, варто уважно поставитись до змістового наповнення сайту. Солідний туроператор чи турагент не може обмежитись сайтом-візиткою, на якому наявні хіба що яскраві фото із закордонних курортів. Поважні компанії розміщують на власному сайті детальний опис послуг, що надаються, інформацію про готелі та авіакомпанії, з якими працюють, тощо.

Якщо турист звернувся до туроператора, йому слід поцікавитися наявністю в нього ліцензії з актуальним терміном дії. Кожна туристична компанія, яка працює законно, вивішує в офісі матеріали для споживачів: копію ліцензії, відомості про керівника, його заступника, головного бухгалтера та їх контакти тощо. Наявність в туроператора ліцензії можна перевірити також в Ліцензійному реєстрі туроператорської діяльності на офіційному веб-сайті Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. Дуже добре також, якщо туроператор офіційно акредитований в посольстві іноземної держави, куди організовує подорожі. Якщо ж турист звертається до турагента, варто дізнатися, чи він пройшов добровільну перевірку якості обслуговування та відповідає вимогам Асоціації лідерів турбізнесу України, чи має він підтвердження (лист-гарантію з банку або іншої кредитної установи) наявності коштів, необхідних для покриття можливих збитків, заподіяних клієнтові.

Слід насторожено ставитися до пропонованих окремими суб'єктами туристичної діяльності неправдоподібно дешевих путівок, ціна яких значно відрізняється від середньої, пропонованої

іншими туристичними фірмами. Певні підозри має викликати навіть десятивідсоткове зниження вартості туру порівняно із середньою пропозицією від інших компаній [150]. Експерти наголошують: якщо туроператор чи турагент пропонує придбати тур за набагато нижчою ціною, ніж він коштує на туристичному ринку, то такий підприємець або працює собі у збиток, або ж просто обманює довірливих клієнтів [419]. Потрібно розуміти особливості т.зв. «гарячих» путівок, які такими стають з огляду на певні причини: фахівці відзначають, що зниження вартості туру найчастіше відбувається за рахунок авіаперельоту; коли туроператор бачить, що не заповнюється чартерний рейс, він може знизити ціну авіаперельоту, щоб компенсувати вартість готелю [193]. Разом з тим дешевизна путівки може бути пов'язана з низьким попитом на конкретний готель, зважаючи на відсутність в ньому нормальних умов відпочинку, тощо. Скептично слід ставитись також до пропозицій придбати дешеvu путівку «лише сьогодні і тільки до конкретної години».

Якщо туроператор (турагент) пропонує знижку на свої послуги, варто конкретизувати, на яку саме частину послуги вона буде поширюватись, оскільки пільгова ціна може стосуватись лише певного виду послуг (наприклад, трансферу до готелю). Трапляється також, що значна знижка суб'єктами туристичної діяльності пропонується для заманювання довірливих клієнтів, однак насправді вона є наслідком штучно завищених цін, які відтак знижені до ринкового рівня [150].

Відповідально слід поставитись до підрахунку кількості ночей та днів перебування на відпочинку. Представники турфірм здебільшого оперують днями; приїзд та від'їзд рахуються як два дні. Іншими словами, повноцінний календарний тиждень за туристичним «календарем» дорівнює семи ночам і восьми дням. Однак деякі туристичні компанії при продажі клієнтові тижневої путівки мають на увазі сім днів та шість ночей, тобто на добу менше; звідси й приваблива ціна пропозиції [150].

При виборі конкретного туроператора чи турагента варто ознайомитись з відгуками клієнтів про його роботу. Такі відгуки можна знайти як на сайті суб'єкта туристичної діяльності, так і

на нейтральних спеціалізованих форумах, сайтах, спільнотах, до яких туроператор чи турагент безпосереднього відношення не мають. До позитивних відгуків, залишених на сайті турфірми, слід ставитись доволі скептично (тим паче, якщо негативних відгуків на ньому немає взагалі), оскільки здебільшого їхніми справжніми авторами є працівники компанії. Потрібно пам'ятати, що відгуки реальних клієнтів (вдоволених чи не дуже), як правило, не схожі на шаблонні хвалебні оди, залишені на сайті підставними особами. Довіру має викликати суб'єкт туристичної діяльності, який на власному сайті не видаляє неприємні відгуки, швидко відповідає на коментарі відвідувачів [419]. Більш об'єктивними, зрозуміло, є відгуки на нейтральних форумах, що їх чимало з'явилося останнім часом. За об'єктивною інформацією варто звертатись також до друзів та знайомих, які користувались послугами конкретного туроператора чи турагента.

Сучасні можливості, які надає інтернет, дозволяють особі пересвідчитись у тому, що готель, пляж та інші умови, за які вона платить чималі кошти, справді відповідають тому рівневі, який заявляє туристична фірма. Практично кожен готель має власний сайт; ще результативнішим є моніторинг відгуків про конкретні курорти, готелі тощо. Тому клієнт, який не довіряє голосливим твердженням туристичної фірми та картинкам, які демонструються йому перед придбанням путівки, а самостійно перевіряє відповідність почутої інформації реальному станові речей, менше ризикує стати жертвою шахраїв і зіпсувати власний відпочинок, за який заплатив немалі гроші.

Стосується це також і вибору страховика. Кожен бажаний зможе знайти в мережі відгуки про діяльність того чи іншого страховика, про проблеми, що виникають при страхових виплатах у разі настання страхових випадків, тощо. Тому перед кожною туристичною поїздкою варто приділити час відповідним пошукам. Експерти справедливо відзначають, що надійні страховики розміщують на своєму офіційному сайті фінансові показники компанії, власників, клієнтів тощо. Особливу увагу доцільно звернути на активи страховика, розмір гарантійного фонду, дані про страхові виплати та ін. [3]. Не варто легковажно віддавати пере-

вагу найдешевшій страховці, яка й близько не покриває реальних збитків. Якщо турфірма пропонує страховку за кілька доларів, є привід задуматись, чи варто мати з нею справу взагалі.

Слід прискіпливо обумовлювати умови договору на туристичне обслуговування і ретельно його вичитувати. Увагу варто звернути на форму і тип договору (це має бути договір саме на туристичне обслуговування, а не, скажімо, договір на надання консультаційних послуг), його істотні умови. Для роз'яснення тих чи інших його положень слід звертатися до менеджерів турфірми; за їх реакцією та змістом відповідей, до речі, також можна зробити висновок і про компетентність, і про надійність суб'єкта туристичної діяльності. Закон України «Про туризм» (ст. 19-1) зобов'язує туроператора (турагента) надавати клієнтові достовірні відомості про умови договору на туристичне обслуговування. Інформація про умови надання туристичних послуг, яку туроператор (турагент) поширює до укладення договору на туристичне обслуговування, має доводитися у доступній, наочній формі, бути розбірливою, зрозумілою та містити відомості про: 1) місце надання туристичних послуг, програму туристичного обслуговування; 2) характеристику транспортних засобів, що здійснюють перевезення, зокрема їх вид і категорію; 3) характеристику готелів та інших об'єктів, призначених для надання послуг з тимчасового розміщення, у т.ч. місце їх розташування, категорію, строки і порядок оплати готельного обслуговування; 4) види і способи забезпечення харчування під час туристичної подорожі; 5) мінімальну кількість туристів у групі, а також інформування туриста про те, що туристична подорож не відбудеться через недобір групи, не пізніше ніж за три дні до початку туристичної подорожі; 6) ціну туристичних послуг. Туроператор (турагент) зобов'язаний дотримуватися умов надання комплексу туристичних послуг, про які був поінформований споживач до укладення договору на туристичне обслуговування, крім випадків, коли про зміну таких умов повідомлено споживача до укладення договору або якщо зміни внесені на підставі угоди, укладеної між сторонами договору.

У договорі на туристичне обслуговування повинні бути зазначені істотні умови договору: 1) строк перебування у місці надання тури-

стичних послуг із зазначенням дат початку та закінчення туристичного обслуговування; 2) характеристика транспортних засобів, що здійснюють перевезення, зокрема їх вид і категорія, а також дата, час і місце відправлення та повернення (якщо перевезення входить до складу туристичного продукту); 3) готелі та інші аналогічні засоби розміщення, їх місце розташування, категорія, а також строк і порядок оплати готельного обслуговування; 4) види і способи забезпечення харчування; 5) мінімальна кількість туристів у групі (у разі потреби) та у зв'язку з цим триденний строк інформування туриста про те, що туристична подорож не відбудеться через недобір групи; 6) програма туристичного обслуговування; 7) види екскурсійного обслуговування та інші послуги, включені до вартості туристичного продукту; 8) інші суб'єкти туристичної діяльності (їх місцезнаходження та реквізити), які надають туристичні послуги, включені до туристичного продукту; 9) страховик, що здійснює обов'язкове та/або добровільне страхування туристів за бажанням туриста, інших ризиків, пов'язаних з наданням туристичних послуг; 10) правила в'їзду до країни (місця) тимчасового перебування та перебування там; 11) вартість туристичного обслуговування і порядок оплати; 12) форма розрахунку.

Якщо під час виконання договору на туристичне обслуговування туроператор не в змозі надати значну частину туристичного продукту, щодо якого відповідно до договору на туристичне обслуговування сторони досягли згоди, туроператор повинен з метою продовження туристичного обслуговування вжити альтернативних заходів без покладення додаткових витрат на туриста, а в разі потреби відшкодувати йому різницю між запропонованими послугами і тими, які були надані. В разі неможливості здійснення таких заходів або відмови туриста від них туроператор зобов'язаний надати йому без додаткової оплати еквівалентний транспорт для повернення до місця відправлення або іншого місця, на яке погодився турист, а також відшкодувати вартість ненаданих туроператором туристичних послуг і виплатити компенсацію у розмірі, визначеному в договорі за домовленістю сторін (ст. 20 Закону України «Про туризм») [142]. Про все це споживачеві туристичного продукту варто знати.

У договорі варто обумовити умови та порядок відмови туриста від поїздки (якщо таке станеться). Потрібно знати, що включення до тексту договору умови про 100% утримання вартості путівки, що трапляється на практиці, є неправомірним. Чинне законодавство (ст. 20 Закону України «Про туризм») передбачає, що турист має право відмовитися від виконання договору на туристичне обслуговування до початку туристичної подорожі за умови відшкодування туроператору (турагенту) фактично здійснених ним документальних підтверджених витрат, пов'язаних із відмовою.

Умови відповідальності сторін доцільно виписати не загальними фразами, а конкретно і детально, визначивши, хто саме і за що відповідає.

У солідній турфірмі гроші за організацію подорожі повинен приймати лише головний бухгалтер або касир, а не менеджер, який щойно розповідав клієнтові про переваги того чи іншого курорту або маршруту. При цьому турист повинен отримати квитанцію про прийом грошей, завірену підписом та печаткою фірми.

Ще до внесення оплати за туристичні послуги варто з'ясувати момент отримання пакета документів (окрім договору, йдеться про квитки на літак, підтвердження броні готелю тощо) на руки. Якщо документи обіцяють передати, наприклад, в аеропорту, перед посадкою на літак, це недобрий знак; чим швидше пакет документів буде переданий туристові – тим краще (винятком є лише віза, на оформлення якої, зрозуміло, потрібно більше часу).

У разі, якщо турист вважає, що його права порушені, йому варто якнайшвидше звертатися зі скаргою до контролюючого органу – Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. При цьому варто подбати про докази, які підтверджуватимуть претензії (наприклад, фото, які засвідчують явну невідповідність реального рівня комфортності готелю обіцяному турфірмою). Якщо з боку цієї служби немає належного реагування, слід подавати позов до суду на туристичну компанію з вимогою відшкодувати заподіяні збитки. Коли ж йдеться про причетність представників турфірми до шахрайських дій, потрібно негайно звертатися до правоохоронних органів. Серед громадян слід пропагувати знання про передбачені законо-

давством способи захисту їх прав та законних інтересів, адже, як засвідчило проведене нами опитування, більшість (59%) жертв «туристичних шахраїв» не знали, куди звертатися після вчиненого щодо них злочину.

Важливе значення повинна мати посткримінальна віктимологічна профілактика, яка здійснюється після того, як особа стала жертвою злочину. Відомо чимало випадків, коли після прибуття туристів за кордон до місця відпочинку виявлялось, що в готелі їх не чекають, оскільки туроператор не перерахував гроші закордонним партнерам. Збагнувши, що їх ошукали, туристи опинялися наодинці зі своїми проблемами: далеко від батьківщини, без грошей, а часто і без зворотного транспорту. Після чергового гучного скандалу у 2014 році, коли збанкрутілий туроператор «Льтур» залишив напризволяще близько тисячі українських туристів у Туреччині та Болгарії, Асоціація лідерів турбізнесу України виступила з ініціативою створення Координаційного центру екстреної допомоги українським туристам за кордоном для надання їм реальної допомоги та створила спеціальну телефонну лінію для постраждалих. До центру увійшли представники МЗС, відомства, на яке покладено функції управління сферою туризму, провідні туроператори та страхові компанії [7; 8; 329].

Необхідно також якомога швидше вирішити питання механізму відшкодування шкоди жертвам «туристичних шахраїв». На наш погляд, це можна зробити шляхом підвищення мінімального розміру фінансового забезпечення відповідальності туроператорів (турагентів) або ж страхування суб'єкта туристичної діяльності на випадок його неплатоспроможності на велику суму залежно від обсягу реалізації туристичного продукту за рік, про що йшлося раніше. Науковцями давно обґрунтовувалась також слушна пропозиція створення фонду відшкодування шкоди жертвам злочинів [29, с. 150; 200; 290, с. 6, 14; 338; 355, с. 19].

Наведені рекомендації, зрозуміло, не гарантують стовідсоткового захисту від шахрайства, однак їх дотримання, на наш погляд, суттєво зменшує ризик стати жертвою нечесних суб'єктів туристичного бізнесу. Вважаємо, що рекомендації про те, як не стати жертвою шахраїв, необхідно частіше поширювати через ЗМІ, особливо

в літній період, коли більшість громадян збирається у відпустки. Погоджуємось з віктимологами, які слушно зазначають, що ефективність запобігання шахрайству залежатиме від того, наскільки віктимологічне інформування сприйматиметься населенням, проникатиме у свідомість потенційних жертв [290, с. 15; 291, с. 161]. При цьому відповідне інформування громадян має бути максимально конкретним; опис реальних життєвих ситуацій слід підкріплювати лаконічними, але інформативними рекомендаціями про те, як не стати жертвою шахраїв. З профілактичною метою доцільно також видавати та поширювати серед населення спеціальні друковані «пам'ятки туристам», листівки, практичні посібники.

Вважаємо, що має рацію К. Л. Попов, який наголошує, що «лише особиста зацікавленість громадян у вирішенні проблем власної кримінологічної безпеки, заснована на притаманному усім людям інстинкті самозбереження і прагненні до самозахисту, у поєднанні з раціональним плануванням віктимологічної превенції злочинності може стати істотною перешкодою поширенню шахрайства в Україні» [290, с. 16]. Переконані, що самовпевнена і байдужа до будь-яких порад особа, яка переймається лишень бажанням будь-що зекономити на організації подорожі, завжди буде зручною мішенню для шахраїв, попри всі можливі заходи, вжиті суб'єктами віктимологічної профілактики.

Сказане, як видається, стосується не лише шахрайств, вчинюваних у розглядуваній сфері. Раніше нами відзначалося, що попри порівняно активну інформаційну кампанію, спрямовану на застереження громадян від потенційної можливості стати жертвою торгівлі людьми, її ефективність залишає бажати кращого, що пояснюється, зокрема, тим, що потенційні жертви вказаного діяння свідомо йдуть на такий крок. Разом з тим, варто зауважити, що віктимність жертв «туристичного шахрайства» та жертв торгівлі людьми, вчиненої суб'єктами туристичної діяльності, має різну природу: перші, як правило, є людьми небідними, які готові витратитися на дорогий відпочинок, і в «тенета» шахраїв потрапляють через власну жадібність та необачність, другі ж стають жертвами через бажання заробити на власне прожиття і у зв'язку

з цим погоджуються на будь-яку роботу за кордоном, у тому числі й на заняття проституцією. Тому, поза сумнівом, не вирішивши елементарні соціально-економічні проблеми останніх, домогтися суттєвого зниження рівня їх віктимності шляхом інформування вказаних осіб про потенційну можливість стати жертвою торгівлі людьми неможливо. У цьому контексті мусимо погодитись із професором В. В. Голіною, який пише: «Держава не вживає майже ніяких радикальних заходів, щоб припинити масову віктимізацію. Складається таке враження, що це явище взагалі другорядне або навіть невідоме владі» [74, с. 192].

З огляду на викладене, можна зробити загальний висновок про те, що ефективне запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу можливе лише за умови гармонійного поєднання загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів, з урахуванням детермінантів розглядуваної злочинності, за умови належної координації всіх суб'єктів запобіжного впливу.

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження дозволило прийти до таких висновків:

1. Туристичний бізнес – це самостійна, ініціативна, систематична діяльність, спрямована на одержання суб'єктами туристичної діяльності прибутку від реалізації туристичного продукту споживачам туристичних послуг.
2. Якщо в економіці розвинутих країн світу туристична галузь займає провідні позиції і приносить багатомільярдні доходи, то в Україні, яка має об'єктивні передумови для інтенсивного розвитку як внутрішнього, так і міжнародного туризму, туристичний потенціал використовується неефективно. Авторитет вітчизняного туристичного бізнесу протягом останніх років зазнав серйозного удару через банкрутство цілого ряду туроператорів та пов'язане з цим невиконання взятих ними на себе зобов'язань перед численними туристами.
3. Поняття «злочинність у сфері туристичного бізнесу» невід'ємно пов'язане з наданням комплексу туристичних послуг суб'єктами туристичної діяльності, тоді як вживане в спеціальній літературі поняття «злочинність у сфері туризму» значно ширше за значенням і включає в себе будь-які кримінально-карані діяння, вчинені під час подорожі як туристами, так і щодо них.
4. «Ціною» злочинності у сфері туристичного бізнесу є: 1) заподіяння майнової та моральної шкоди потерпілим; 2) підрив довіри до вітчизняної туристичної галузі загалом, що, своєю чергою, негативно позначається на туристичних потоках, надходженнях до бюджетів усіх рівнів тощо; 3) негативний вплив на міжнародну репутацію України.
5. Специфіка злочинності у сфері туристичного бізнесу пов'язана з особливостями самої туристичної галузі, з наявністю специфічних суб'єктів туристичної діяльності – туроператорів і тур-агентів. Крім того, суттєвою особливістю є те, що туристичні

компанії акумулюють кошти, на які роблять замовлення, тобто по суті є фінансовими структурами. Саме звідси – основні ризики для споживачів туристичних послуг, джерело різного роду зловживань та махінацій.

6. Злочинність у сфері туристичного бізнесу включає діяння, вчинені як суб'єктами підприємництва, так і іншими учасниками туристичного ринку (найманими працівниками, споживачами туристичних послуг). При цьому мова йде не про будь-які діяння, вчинені вказаними суб'єктами, а про злочини, пов'язані з наданням туристичних послуг та з порядком ведення туристичного бізнесу. Зроблено висновок, що розглядувана злочинність включає в себе кримінально карані діяння, вчинювані на різних етапах – від підготовки до подорожі (оформлення візи, страховки, бронювання квитків, готелів тощо) до моменту повернення туриста до місця постійного проживання.
7. Злочинність у сфері туристичного бізнесу – це негативне соціальне явище, що являє собою сукупність суспільно небезпечних кримінально караних діянь, як правило, корисливої спрямованості, які посягають на відносини, пов'язані з наданням туристичних послуг та з порядком ведення туристичного бізнесу.
8. На підставі аналізу наявної емпіричної бази встановлено, що структуру злочинності у сфері туристичного бізнесу складають діяння, передбачені ст.ст. 149 (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини), 190 (шахрайство), 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), 200 (незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення), 212 (ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)), 358 (підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів), 366 (службове підроблення), 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою) КК України. На підставі аналізу матеріалів кримінальних проваджень та повідомлень у ЗМІ з'ясовано процентне співвідношення зло-

чинів, учинюваних у сфері туристичного бізнесу: шахрайства – 92,34%; підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів, яке завжди виступає формою обману при шахрайських діях, – 3,51%; корупційні злочини (діяння, передбачені ст.ст. 191 та 368 КК) – 1,43% і 0,48% відповідно; службове підроблення – 0,96%; торгівля людьми – 0,96%; ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) – 0,16%; незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення – 0,16%. Встановлено, що більшість корупційних злочинів (здебільшого латентних) пов'язані з процедурою оформлення віз для перетину кордону; скоювані у цій сфері шахрайства характеризуються великою кількістю форм вчинення, пов'язаних зі специфікою діяльності з надання туристичних послуг (у роботі шахрайства у сфері туристичного бізнесу класифіковано на шахрайства у сфері туристичного страхування та шахрайства, пов'язані з обманом туристів при замовленні туристичного продукту чи його споживанні); в механізмі вчинення торгівлі людьми туристичні компанії виступають прикриттям для здійснення відповідної злочинної діяльності, а їх представники, як правило, займаються пошуком людей (здебільшого жінок), їх вербуванням (переважно для заняття проституцією) та переміщенням за кордон.

9. Окрім діянь, передбачених указаними статтями Особливої частини КК України, у сфері туристичного бізнесу можуть бути вчинені злочини, відповідальність за які встановлена в ст. 192 (заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою), ст. 197-1 (самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво), ст. 205 (фіктивне підприємництво), ст. 205-1 (підроблення документів, які подаються для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб-підприємців), ст. 206 (протидія законній господарській діяльності), ст. 206-2 (протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації), ст. 209 (легалізація

- (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом), ст. 219 (доведення до банкрутства), ст. 229 (незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару), ст. 231 (незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю), ст. 232 (розголошення комерційної або банківської таємниці), ст. 332 (незаконне переправлення осіб через державний кордон України), ст. 364-1 (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми).
10. У результаті аналізу емпіричної бази розроблено кримінологічний портрет особи, що вчиняє злочини у розглядуваній сфері, – це раніше не судима (97%) заміжня (70%) жінка (84%) у віці 25–40 років, що обіймає посаду директора чи менеджера туристичного агентства, з вищою освітою (77%), жителька великого міста (100%), з порівняно високим рівнем доходів, у системі ціннісних орієнтацій якої ключове місце посідають егоїстичні та корисливі спонукання, забезпечення власного благополуччя будь-якою ціною. Зроблено висновок, що злочинці, які вчиняють кримінально карані діяння у розглядуваній сфері, належать до корисливого, а також «білокомірцевого» типу злочинця. За критерієм ступеня глибини антисуспільної спрямованості особистості злочинців, переважну більшість осіб, які вчиняють злочинні діяння у сфері туристичного бізнесу, можна віднести до типу ситуативних злочинців, які в результаті збігу певних життєвих обставин не змогли утриматись від спокуси «додаткового заробітку», але в цілому характеризуються позитивно, а також злісних та особливо злісних (професійних) злочинців, частка яких є доволі значною.
 11. Встановлено та проаналізовано детермінанти злочинів, учинюваних у сфері туристичного бізнесу, які класифіковано на соціально-економічні, морально-психологічні, правові та організаційно-управлінські. До соціально-економічних детермінант злочинності у вказаній сфері віднесено: перманентну економічну кризу в Україні і пов'язане з нею збідніння значної частини

населення, зростання тіньового сектору економіки, недоліки податкової політики тощо. До морально-психологічних детермінант віднесено: деформацію суспільної моралі на різних рівнях, у різних сферах суспільного життя (насамперед професійно-моральну деформацію осіб, зайнятих у сфері туристичного бізнесу), користолюбство і культ грошей у суспільстві тощо. Правовими детермінантами розглядуваних злочинів є недосконалість та нестабільність нормативно-правової бази, що регулює сферу туризму, а також недоліки кримінального законодавства, спрямованого на протидію вчинюваним у вказаній сфері злочинам. До організаційно-управлінських детермінант віднесено недосконалу організацію управління сферою туризму (нестабільність діяльності відомств, на які покладено відповідні функції, непрозорість кадрової політики у вказаній сфері, корумпованість чиновників) та недоліки у діяльності правоохоронних органів (корумпованість, низький рівень професіоналізму тощо).

12. Запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу необхідно розглядати як багаторівневу систему державних та громадських заходів, спрямованих на усунення або нейтралізацію причин та умов вказаної злочинності на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях.
13. Заходи загальносоціального запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу мають стратегічне значення. Сказане наперед стосується запобігання торгівлі людьми та корупції, пов'язаної з оформленням віз. Найважливіші заходи загальносоціального характеру, що їх першочергово необхідно здійснити, класифіковано на: соціально-економічні (реальне підвищення добробуту населення, підвищення рівня оплати праці, протидія бідності та безробіттю тощо); культурно-виховні (підвищення культурного рівня, свідомості та відповідальності громадян, формування моральної позиції, орієнтованої на загальнолюдські цінності тощо); правові (вдосконалення нормативно-правових актів, розвиток правової свідомості громадян тощо); організаційно-управлінські (лібералізація візового режиму з розвиненими країнами світу, проведення дієвої реформи судової влади, ефективна протидія корупції тощо).

14. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу полягає в цілеспрямованій діяльності державних органів, громадських організацій, соціальних груп та окремих громадян, спрямованій на усунення причин та умов указаної злочинності, а також недопущення вчинення розглядуваних злочинів на різних стадіях протиправної поведінки. Обґрунтовано, що заходи спеціально-кримінологічного запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу різняться залежно від специфіки вчинюваних у розглядуваній сфері конкретних діянь (шахрайств, торгівлі людьми, корупційних злочинів, ухилення від сплати податків тощо). Для запобігання корупційним діянням, вчинюваним у розглядуваній сфері, доцільно підвищувати правову грамотність та поінформованість населення; детально встановити механізми вчинення відповідних діянь, роль у них представників туристичних компаній та консульських працівників тощо. Заходи, спрямовані на запобігання вчинюваним у розглядуваній сфері шахрайствам, повинні включати: вдосконалення профільного законодавства; підвищення мінімального розміру фінансового забезпечення відповідальності туроператора і турагента; впровадження недержавної добровільної сертифікації турагентів; впровадження Кодексу усталеної ділової практики та правил професійної етики суб'єктів туристичної діяльності; широке інформування населення про цю проблему, акцентування на конкретних рекомендаціях про те, як не стати жертвою шахрайства; протидія надмірній м'якості судової репресії; призначення судами покарання у виді позбавлення права займатися певною діяльністю особам, що вчинили шахрайські дії у розглядуваній сфері, тощо. З-поміж заходів, спрямованих на запобігання торгівлі людьми: поліпшення прикордонного контролю; внесення змін до Закону України «Про протидію торгівлі людьми» та інших актів законодавства в частині удосконалення процедури виявлення і встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми; підвищення професійного рівня працівників органів державної влади, які здійснюють повноваження у сфері торгівлі людьми; впровадження Кодексу усталеної ді-

- лової практики та правил професійної етики суб'єктів туристичної діяльності; проведення активної інформаційної кампанії, спрямованої на застереження громадян від потенційної можливості стати жертвою торгівлі людьми; розвиток мережі служб з реабілітації, адаптації та допомоги жертвам торгівлі людьми тощо. Заходи, спрямовані на запобігання податковим злочинам, повинні включати: оптимізацію податкового тиску; роз'яснення представникам туристичного бізнесу норм податкового законодавства; стимулювання сумлінної сплати ними податків; вдосконалення чинної редакції ст. 212 КК України тощо.
15. Обґрунтовано недоцільність встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб у вітчизняному законодавстві. Підкреслюється, що існування кримінальної відповідальності юридичних осіб сприятиме зростанню корупції, рейдерства та криміногенного потенціалу у сфері суспільних відносин. Доведено недоцільність виокремлення у кримінальному законодавстві спеціальних норм про відповідальність за туристичне та страхове шахрайства, оскільки конструювання нових відповідних статей породить зайве дублювання кримінально-правових норм і навряд чи покращить практику кримінально-правової протидії вказаним діям.
 16. Встановлено, що віктимність жертв «туристичного шахрайства» та жертв торгівлі людьми, вчиненої суб'єктами туристичної діяльності, має різну природу: перші, як правило, є людьми небідними, які готові витратитися на дорогий відпочинок, і в «тенета» шахраїв потрапляють через власну жадібність та необачність, другі ж стають жертвами через бажання заробити на власне прожиття і у зв'язку з цим погоджуються на будь-яку роботу за кордоном, у тому числі й на заняття проституцією. Жертви «туристичного шахрайства» не мають яскраво виражених віктимних характеристик, а тому профілактична робота стосовно них має полягати насамперед в інформуванні про застережні заходи, способи забезпечення власної віктимологічної безпеки. Рекомендації про те, як не стати жертвою «туристичних шахраїв», варто частіше поши-

рювати через ЗМІ, особливо в літній період, коли більшість громадян збирається у відпустки. З профілактичною метою доцільно також видавати та поширювати серед населення спеціальні друковані «пам'ятки туристам», листівки, практичні посібники. З огляду на те, що жертвами торгівлі людьми здебільшого є жінки, які, прагнучи заробити на власне прожиття, погоджуються на будь-яку роботу за кордоном, у тому числі й на заняття проституцією, зроблено висновок, що без вирішення елементарних соціально-економічних проблем домогтися суттєвого зниження рівня їхньої віктимності шляхом інформування про потенційну можливість стати жертвою торгівлі людьми неможливо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Абакумова О. А.* Криминологические аспекты налоговой преступности: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / О. А. Абакумова. – Тюмень, 2010. – 24 с.
2. *Абызова Е. Р.* Криминологическое исследование личности женщин, совершающих преступления, и предупреждение их преступного поведения: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право» / Е. Р. Абызова. – М., 2007. – 21 с.
3. *Авдеев С.* Як вибрати надійного страховика? За якими ознаками варто оцінювати страхову компанію, бажаючи співпрацювати з нею? / С. Авдеев // Forbes Україна. – 7 грудня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://forbes.net.ua/ua/explain/accounting_and_law/1407040-yak-vibrati-nadijnogo-strahovika
4. Активіст зібрав шокуючі докази корупції у сфері туризму та дипломатії // Інтернет-видання «UAinfo» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uainfo.org/blognews/1456433300-aktivist-zibrav-shokuyuchi-dokazi-koruptsiyi-u-sferi-turizmu.html>
5. *Алексеев А. И.* Криминология. Курс лекций / А. И. Алексеев. – М.: Издательство «Шит-М», 2005. – 342 с.
6. *Алоян Р. Т.* Адміністративно-правове забезпечення безпеки туризму в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Рустам Темурі Алоян. – К., 2015. – 214 с.
7. АЛТУ иницирует создание коордцентра экстренной помощи украинским туристам за рубежом // Информационное агентство «Интерфакс-Украина». – 27 июня 2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://interfax.com.ua/news/general/211308.html>
8. АЛТУ создала горячую линию // Turprofi.com.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://turprofi.com.ua/novosti/283-altu-sozdala-goryachuyu-liniyu-044-495-10-70>
9. Алфьоров С. М. Діяльність органів внутрішніх справ по протидії злочинності у курортних регіонах (кримінологічне дослідження

- на матеріалах Запорізької області): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. М. Алфьоров. – Х., 2003. – 20 с.
10. Альберт Д. Опыт США в борьбе с торговлей детьми с целью их сексуальной эксплуатации и использования в порнобизнесе / Джанет Альберт // Злочини проти особистої волі людини: збірник матеріалів науково-практичного семінару (Харків, 19-20 вересня 2000 р.) / під ред. В. В. Сташиса. – Х.: Книжкове видавництво «Лествиця Марії», 2002. – С. 19–22.
 11. Андрушко А. В. Геронтологічна злочинність: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання: монографія / А. В. Андрушко. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2011. – 248 с.
 12. Андрушко А. В. Кримінологічна характеристика осіб, які вчинили злочини у сфері туристичного бізнесу / А. В. Андрушко, І. А. Нестерова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2016. – Вип. 19. – С. 96–102.
 13. Андрушко П. П. Щодо відповідальності юридичних осіб за корупційні правопорушення у вигляді застосування до них заходів кримінально-правового характеру / П. П. Андрушко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 3. – С. 104–115.
 14. Аніщук Н. До проблеми работоргівлі жінками / Н. Аніщук // Право України. – 2002. – № 9. – С. 99–100.
 15. Аніщук Н. В. До проблеми нелегальної міграції жінок з України / Н. В. Аніщук // Актуальні проблеми держави і права. – 2004. – Вип. 22. – С. 135–140.
 16. Антонян Ю. М. Криминология: учебник для бакалавров / Ю. М. Антонян. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Юрайт, 2012. – 523 с.
 17. Антонян Ю. М. Личность преступника. Криминологическое исследование / Ю. М. Антонян, В. Е. Эминов. – М.: Норма: Инфра-М, 2010. – 368 с.
 18. Арбузов О. Депутати пропонують нові схеми обману туристів / Олександр Арбузов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mail.harmony.com.ua/text_ua.php?id=724
 19. Архів Вишницького районного суду Чернівецької області за 2012 рік. Кримінальна справа № 1-167/12.
 20. Архів Жовтневого районного суду м. Маріуполя за 2012 р. Кримінальна справа № 1/0519/531/2012.

21. Архів Київського районного суду м. Харкова за 2011 р. Кримінальна справа № 2018/1-923/11.
22. Архів Ленінського районного суду м. Запоріжжя за 2011 р. Кримінальна справа № 1-370/11.
23. Архів Місцевого Приморського районного суду м. Одеси за 2013 рік. Кримінальна справа № 1522/29641/12.
24. Архів Подільського районного суду м. Києва за 2013 рік. Кримінальна справа № 1-881/11.
25. Архів Приморського районного суду м. Одеси за 2011 рік. Кримінальна справа № 1-649/2011.
26. Архів Приморського районного суду м. Одеси за 2013 рік. Кримінальна справа № 1522/29641/12.
27. Архів Фрунзенського районного суду м. Харкова за 2012 р. Кримінальна справа № 2033/1652/2012.
28. Архів Шевченківського районного суду м. Києва за 2012 р. Кримінальна справа № 1-104/11.
29. *Астафьев К. В.* Виктимологический аспект мошенничества (уголовно-правовое и криминологическое исследование): дисс. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Астафьев Кирилл Владимирович. – Казань, 2007. – 267 с.
30. *Афанасенко С. І.* Віктимологічна профілактика шахрайства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / С. І. Афанасенко. – К., 2013. – 18 с.
31. *Афанасенко С. І.* Індивідуальна віктимологічна профілактика / С. І. Афанасенко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – № 2. – С. 21–23.
32. *Ахметгареев Р. Н.* Сравнительное исследование данных о личности мошенника / Р. Н. Ахметгареев // Актуальные проблемы экономики и права. – 2010. – № 2. – С. 138–144.
33. *Бажал І.* Туризм у законі / Ірина Бажал // Дзеркало тижня. – 20 грудня 2002 р. – № 49 (424) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/turizm_u_zakoni.html
34. *Бандурка О. М.* Принцип невідворотності відповідальності як основа системи протидії злочинності / Олександр Маркович Бандурка, Олексій Миколайович Литвинов // Актуальні проблеми кримінального права та криминології у світлі реформування кримінальної юстиції: збірник матеріалів Міжнародної науково-

- практичної конференції (22 травня 2015 р., м. Харків). – Х.: ХНУВС, 2015. – С. 96–97.
35. *Бандурка О. М.* Психологічні аспекти віктимізації / Олександр Маркович Бандурка, Олексій Миколайович Литвинов // Вісник Кримінологічної асоціації України № 4: збірник наукових праць [редкол. Л. М. Давиденко, Т. А. Денисова, О. М. Джужа та ін.]. – Х.: Золота миля, 2013. – С. 6–13.
 36. *Батиргареева В. С.* Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія / В. С. Батиргареева. – Х.: Право, 2009. – 576 с.
 37. *Беднарська О. Р.* Ризики у міжнародній туристичній діяльності та їх страхування / О. Р. Беднарська, Л. В. Цубов // Репозитарій Національного університету «Львівська політехніка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/15752/1/48-Bednarska-107-108.pdf>
 38. *Безнощенко К.* Ліквідація Державного агентства України з туризму та курортів. Теоретична та практична доцільність / Катерина Безнощенко // Взгляд юриста. Юридический блог компании Jurimex [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurblog.com.ua/2014/10/likvidatsiya-derzhavnogo-agentstva-ukrayini-z-turizmu-ta-kurortiv-teoretichna-ta-praktichna-dotsilnist/>
 39. *Берзін П. С.* Суб'єкт злочину / П. С. Берзін, В. О. Гацелюк // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 144–159 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_9.pdf
 40. *Богатирьов І. Г.* Кримінальна політика як наукова течія у сфері протидії злочинності / І. Г. Богатирьов, О. М. Литвинов // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2013. – № 3. – С. 6–11.
 41. *Богатирьов І. Г.* Кримінологія: навчальний посібник / І. Г. Богатирьов. – К.: Дакор, 2016. – 140 с.
 42. *Бойко А. М.* Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження): монографія / А. М. Бойко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 380 с.
 43. *Бойко А. М.* Соціально-психологічні чинники корупції в Україні / А. М. Бойко // Шлях до кримінології. Пам'яті Анатолія Петровича Закалюка: збірник матеріалів. – К.; Запоріжжя: КПУ, 2010. – С. 79–87.

44. *Бондаренко В.* Туризм узяли на гарантію / Валерія Бондаренко // Дзеркало тижня. – 28 листопада 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/turizm_uzyali_na_garantiyu.html
45. *Борисов В. І.* Інші кримінально-правові наслідки вчинення суспільно небезпечного діяння / В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 228–251 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_14.pdf
46. *Борисполець М.* Як вберегтися від непорядних турагенцій / Марина Борисполець, Олексій Соловей, Андрій Мартищенко // Сайт телеканалу «НТН». Новини каналу. – 19 серпня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ntn.ua/uk/products/programs/svidok/news/2014/08/19/14375>
47. *Боровой А.* В отношении директора фирмы, который обманул сотни студентов и удрал за рубеж с \$600 тысячами, возбуждено уголовное дело / Артур Боровой // Интернет-издание «Onliner». – 27 января 2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://people.onliner.by/2015/01/27/dir-6>
48. *Брич Л.* Проблема кримінальної відповідальності юридичних осіб за господарські злочини / Л. Брич // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2001. – Вип. 36. – С. 497–501.
49. *Буткевич Б.* Незаконний рай. Сотні мільйонів доларів на рік заробляють злочинні синдикати на транзиті мігрантів через нашу країну. Шлях десятків тисяч шукачів щастя закінчується тут. Слідом за своїми співвітчизниками крокують етнічні злочинні клани / Богдан Буткевич // Український тиждень. – 21 грудня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Publication/2763>
50. *Быков Ю. М.* Криминологический анализ мошенничества в сфере страхования / Ю. М. Быков // Российский следователь. – 2006. – № 9. – С. 26–29.
51. *Быков Ю. М.* Мошенничество в сфере страхования (криминологические и уголовно-правовые проблемы): автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Ю. М. Быков. – М., 2006. – 24 с.
52. В 2013 г. количество туристов, посетивших Болгарию, вырастет до 7 млн. // Интернет-сайт «Mir estates» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mirestates.ru/news/post/353/>

- 52а. *Варчук Т. В.* Виктимология: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / Т. В. Варчук, К. В. Вишневецкий; под ред. С. Я. Лебедева. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2009. – 191 с.
53. В Венгрии отдых дешевле, чем в странах с евро // Ассоциация туроператоров. – 24 марта 2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.atorus.ru/news/press-centre/new/30216.html>
54. В прошлом году Чехию посетило рекордное число туристов // Radio Praha. – 7 марта 2016 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.radio.cz/ru/rubrika/ekonomika/v-proshlom-godu-v-chexiyu-posetilo-rekordnoe-chislo-turistov>
55. В США судят туроператора, который организовывал туры для педофилов в Бразилию под видом рыбалки // Интернет-издание «NEWSru.com». – 15 июля 2011 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.newsru.com/crime/15jul2011/amazonpedotourus.html>
56. В Україні доходи від туризму зросли на 41% // Економічна правда. – 16 квітня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2013/04/16/371282/>
57. В Україні розорився туроператор News Travel // Банкрутство & Ліквідація. – 20 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bankruptcy-ua.com/news/68>
58. *Василевич В. В.* Експертиза нормативно-правових актів у сфері запобігання злочинам: поняття та об'єкти / Віталій Вацлавович Василевич // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 138–144.
59. *Васютин В.* Україна перетворюється на місце паломництва педофілів? / Василь Васютин // Українська правда. Життя. – 8 серпня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lifepravda.com.ua/technology/2008/08/8/6963/>
60. *Ващишин І.* Український туроператор обікрав клієнтів і збанкрутував / Ірина Ващишин // Інтернет-видання «Zaxid.net». – 27 червня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?ukrayinskiy_turoperator_obikrav_kliyentiv_i_zbankrutuvav&objectId=1313001
61. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

62. *Вербенський М. Г.* Транснаціональна злочинність: кримінологічна характеристика та шляхи запобігання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. Г. Вербенський. – Дніпропетровськ, 2010. – 40 с.
63. *Вереша Р. В.* Суб'єкт злочинного діяння за кримінальним законодавством зарубіжних держав / Р. В. Вереша // Кримінальне право України. – 2006. – № 3. – С. 40–49.
64. Виза в Україну одна из самых дорогих в мире // Интернет-издание «Аргумент» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://argumentua.com/stati/viza-v-ukrainu-odna-iz-samykh-dorogikh-v-mire>
65. Вирок Вишницького районного суду Чернівецької області від 15 квітня 2013 р. (справа № 1-167/12) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35140057>
66. Вирок Місцевого Приморського районного суду м. Одеси від 7 жовтня 2013 р. (справа № 1522/29641/12) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/34012427>
67. Вирок Подільського районного суду м. Києва від 22 квітня 2013 р. (справа № 1-881/11) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31408731>
68. Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 15 травня 2015 р. (справа № 308/13410/14-к) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44171558>
69. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 3 серпня 2012 р. (справа № 1-104/11) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26057660>
70. *Височан О. С.* Системний підхід до формулювання та узагальнення проблем туристичної галузі України / О. С. Височан, О. В. Глушко // Вісник Донецького університету економіки та права. – 2011. – № 1. – С. 165–171.
- 70а. *Вознюк А. А.* Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: монографія / А. А. Вознюк. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 192 с.

71. Герасименко В. Ліцензування туристичної діяльності в Україні у контексті міжнародного досвіду / Віктор Герасименко, Світлана Галасюк // Журнал європейської економіки. – 2011. – Том 10 (№ 4). – С. 405–417 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/310>
72. Гетманцев Д. Фінансово-туристичні піраміди / Данило Гетманцев // Дзеркало тижня. – 21 червня 2013 р. – № 22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.dt.ua/business/finansovo-turistichni-piramidi-na-turistichnomu-rinku-pri-poturanni-derzhavi-sklalisyayumovi-spriyatlivi-dlya-zlovzhivan-.html>
73. Глобальний етичний кодекс туризму от 1 октября 1999 г. // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/983_001
74. Голіна В. Соціальні та психологічні чинники кримінологічної віктимізації в Україні / В. Голіна // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 3 (50). – С. 185–193.
75. Голіна В. В. Жіноча злочинність в Україні: характеристика і попередження / В. В. Голіна // Проблеми законності: респ. міжвідом. наук. зб. – Х., 1998. – Вип. 33. – С. 138–145.
76. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. / В. В. Голіна. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.
77. Голіна В. В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове і кримінологічне дослідження: монографія / В. В. Голіна. – Х.: Регіон-інформ, 2004. – 212 с.
78. Голіна В. В. Об'єкт запобіжного впливу: поняття, ознаки, значення / Володимир Васильович Голіна // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (22 травня 2015 р., м. Харків). – Х.: ХНУВС, 2015. – С. 104–105.
79. Голіна В. В. Роль громадськості у здійсненні кримінологічної політики в Україні / В. В. Голіна // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. / редкол.: В. І. Борисов та ін. – Х.: Право, 2014. – Вип. 27. – С. 91–100.
80. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання: монографія / Б. М. Головкін. – Х.: Право, 2011. – 432 с.

81. *Головкін Б. М.* Кримінологічне поняття віктимізації / Б. М. Головкін // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2015. – № 15. Том 2. – С. 93–96.
82. *Головкін С. В.* Криміналістична характеристика шахрайства відносно власності особи та її використання на початковому етапі розслідування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / С. В. Головкін. – Х., 2008. – 18 с.
83. *Голотюк И.* «Некоторые соискатели визы «прокальвались» прямо на собеседовании в консульстве США – забывали свою легенду». В Украине ликвидирована группа из пяти человек, которые за 15 тысяч долларов обеспечивали нашим согражданам получение настоящей пятилетней визы и последующую легализацию в Америке. Против дельцов возбуждено уголовное дело по статьям «Мошенничество» и «Подделка документов группой лиц» / Ирина Голотюк, Александр Лещенко // Факты и комментарии. – 20 ноября 2009 г. – С. 23.
84. *Городецька О.* Туристичні афери / Олеся Городецька // Інформаційний портал «Сириус» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sirius.kiev.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=79&Itemid=0&lang=ru
85. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page2>
86. *Гостюк В. І.* Проблеми правового регулювання безпеки туризму / Василь Іванович Гостюк // Європейські перспективи. – 2014. – № 6. – С. 162–167.
87. *Грабовенська С. П.* Сучасний стан і тенденції розвитку туристичної сфери в Україні / Софія Петрівна Грабовенська // Інтернет-сайт «Newbiznet» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newbiznet.com.ua/index.php/uk/articles/80-market/335-2013-07-31-07-08->
88. *Гришук В. К.* Встановлення кримінальної відповідальності колективних суб'єктів у зарубіжних державах: до історії проблеми / В. К. Гришук, О. Ф. Пасєка // Право України. – 2011. – № 9. – С. 50–61.
89. *Гришук В. К.* Загальні засади відповідальності юридичних осіб за кримінальним законодавством Франції / В. К. Гришук, І. В. Крас-

- Вып. 6. – Х.: Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1980. – С. 117–126.
100. *Даньшин И. Н.* Торговля людьми: уголовно-правовой и криминологический аспекты / И. Н. Даньшин // Злочини проти особистої волі людини: збірник матеріалів науково-практичного семінару (Харків, 19-20 вересня 2000 р.) / під ред. В. В. Сташиса. – Х.: Книжкове видавництво «Лествиця Марії», 2002. – С. 167–172.
101. *Дацюк В.* Реанимация идей уголовной ответственности юридических лиц в Украине: шаг вперед или путь в никуда? / Виталий Дацюк // *Legea și Viața*. – 2013. – № 11/4 (263). – С. 15–19.
102. *Дацюк В. Б.* Криміногенні процеси у сфері корпоративних відносин: криминологічна характеристика, детермінація та запобігання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В. Б. Дацюк. – К., 2015. – 21 с.
103. Дело против JoinUP! возбуждено по жалобе подставного лица – туроператор // Информационное агентство «Интерфакс-Украина». – 15 августа 2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://interfax.com.ua/news/economic/164294.html>
104. *Денисов С. Ф.* Злочинність кримінально активної частини молоді та її запобігання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / С. Ф. Денисов. – Запоріжжя, 2011. – 36 с.
105. *Денисова Т. А.* Торговля женщинами и детьми с целью их сексуальной эксплуатации: исследования в Украине / Т. А. Денисова // Злочини проти особистої волі людини: збірник матеріалів науково-практичного семінару (Харків, 19-20 вересня 2000 р.) / під ред. В. В. Сташиса. – Х.: Книжкове вид-во «Лествиця Марії», 2002. – С. 179–184.
106. Державна міграційна служба України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dmsu.gov.ua/>
107. *Джужа О.* Криминологічна експертиза як засіб удосконалення законотворчого процесу / О. Джужа, А. Кирилюк // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією. – 2003. – № 8. – С. 125–137.
108. *Джужа О.* Криминологічна експертиза як один з напрямів криминологічної практики / О. Джужа, А. Кирилюк // Право України. – 2003. – № 10. – С. 95–100.

109. Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми: навч. посіб. / за заг. ред. акад. О. М. Бандурки. – Х.: ТОВ «Прометей-Прес», 2004. – 268 с.
110. Доход от международного туризма в 2014 году составил \$1,5 трл. // Интернет-сайт «УИТТ». – 23 апреля 2015 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uitt-kiev.com/ru/news?n_id=566#.Vu86H-QkKSo
111. Доходи туристичної сфери України за рік упали на 2,4% // Інформаційне агентство «УНІАН». – 29 квітня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.ua/soc/912759-dohodi-turistichnoji-sferi-ukrajini-za-rik-upali-na-24.html>
112. Доходы от международного туризма в 2014 году составили рекордные \$1,5 триллиона // Интерфакс. – 16 апреля 2015 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tourism.interfax.ru/ru/news/articles/26737/>
113. Дрёмин В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества: монография / В. Н. Дрёмин. – Одесса: Юридична література, 2009. – 616 с.
114. Дрьомін В. М. Особливості формування кримінальної субкультури / В. М. Дрьомін // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. 25. – С. 498–503.
115. Дубенюк Я. А. Розвиток світового ринку туристичних послуг: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Я. А. Дубенюк. – Донецьк, 2008. – 20 с.
116. Дудоров О. О. Кримінальна відповідальність американських корпорацій за економічні злочини: від витоків до сьогодення / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський // Право і громадянське суспільство. – 2015. – № 2. – С. 103–146 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lcslaw.knu.ua/images/2112015/2.pdf>
117. Дудоров О. О. Кримінальне право: навчальний посібник / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк; за заг. ред. Хавронюка М. І. – К.: Ваіте, 2014. – 944 с.
118. Дудоров О. О. Ухилення від сплати податків: кримінально-правові аспекти: монографія / О. О. Дудоров. – К.: Істина, 2006. – 648 с.
119. Дядечко Л. П. Економіка туристичного бізнесу. Навчальний посібник / Л. П. Дядечко. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 224 с.

120. Економіка регіонів у 2015 році: нові реалії і можливості в умовах започаткованих реформ / за ред. Д. І. Олійника. – К.: Національний інститут стратегічних досліджень, 2015. – 92 с.
121. *Ємельянов М. В.* Кримінальна відповідальність за шахрайство: монографія / М. В. Ємельянов. – Х.: Право, 2014. – 176 с.
122. *Жилкина М. С.* Страхование мошенничества: правовая оценка, практика выявления и методы пресечения / М. С. Жилкина. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 192 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.twirpx.com/file/201084/>
123. За 20 лет независимости Украины количество туристических компаний выросло в 4 тысячи раз // Интернет-издание «Delo.ua». – 26 августа 2011 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://delo.ua/ukraine/za-20-let-nezavisimosti-ukrainy-kolichestvo-turisticheskikh-kompani-163298/>
124. *Закалюк А. П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / А. П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 424 с.
125. *Закалюк А. П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів / А. П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 712 с.
126. *Закалюк А. П.* Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3-х кн. Кн. 3: Практична кримінологія / А. П. Закалюк. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2008. – 320 с.
127. *Закалюк А. П.* Методологічні проблеми підвищення якості законотворення в Україні засобами науково-кримінологічної експертизи / А. П. Закалюк // Вісник Академії правових наук України. – 1996. – № 7. – С. 68–77.
128. *Закалюк А. П.* Про правове регулювання та порядок проведення кримінологічної експертизи проектів законодавчих актів / А. П. Закалюк // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць. – Х., 1998. – Вип. 2. – С. 96–124.
129. *Закалюк А.* Про запровадження в Україні кримінологічної експертизи / А. Закалюк // Право України. – 1999. – № 7. – С. 100–104.
130. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмеження державного регулювання господарської діяльності» від 19 жовтня 2010 р. № 2608-VI // Офіційний сайт

- Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2608-17>
131. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» від 23 травня 2013 р. № 314-VII // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/314-18>
 132. Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про туризм”» від 18 листопада 2003 р. № 1282-IV // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1282-15>
 133. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» від 3 квітня 2003 р. № 661-IV // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/661-15>
 134. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>
 135. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р. №1023-XII // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>
 136. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 р. № 222-VIII // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/222-19>
 137. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>
 138. Закон України «Про національну поліцію» від 2 липня 2015 р. № 580-VIII // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
 139. Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ре-

- супр]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/page>
140. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 р. № 3739-VI // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>
141. Закон України «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 р. № 2229-XII // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>
142. Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80/page>
143. *Залетов О. М. Убезпечення життя: монографія / О. М. Залетов.* – К.: Міжнародна агенція «БІЗОН», 2006. – 688 с. – (Серія «Бібліотека страхування»).
144. *Замьцких В. П. Туристская деятельность: криминологические аспекты / В. П. Замьцких, Е. С. Сахарчук // Сервис в России и за рубежом.* – 2010. – № 4. – С. 37–44.
145. *Зелинский А. Ф. Криминальная психология. Научно-практическое издание / А. Ф. Зелинский.* – К.: Юринком Интер, 1999. – 240 с.
146. *Іванов А. В. Податкова злочинність: криминологічна характеристика, детермінація та запобігання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / А. В. Іванов.* – Х., 2015. – 20 с.
147. *Іващенко В. О. Торгівля жінками та дітьми (криминологічні та кримінально-правові аспекти боротьби). Монографія / В. О. Іващенко.* – К.: Атіка, 2004. – 112 с.
148. Інтернет-сайт громадської організації «Ла Страда-Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.la-strada.org.ua/>
149. *Кадников Ф. Н. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений, связанных с торговлей людьми: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Ф. Н. Кадников.* – М., 2007. – 27 с.

150. Как не попасться на уловки туристических фирм-мошенников [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://finansplay.com/article/kak_ne_porastsya_na_ulovki_turisticheskikh_firm_moshennikov.html
151. *Кальман О. Г.* Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. Г. Кальман. – Х., 2003. – 40 с.
152. *Каменський Д. В.* Білокомірцева злочинність у США: поняття, системні ознаки та види / Дмитро Васильович Каменський // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2013. – № 3. – С. 21–30.
153. *Каменський Д. В.* Корпорація як суб'єкт федеральних податкових злочинів у США / Д. В. Каменський // Кримінальне право України. – 2006. – № 4. – С. 39–49.
154. *Кара М. В.* Характеристика осіб, які вчиняють шахрайство / М. В. Кара // Право і безпека. – 2012. – № 5 (47). – С. 165–169.
155. «Карія-Тур» признана банкрутом // Зеркало недели. – 14 январа 2011 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zn.ua/ARCHIVE/kariya-tur_priznana_bankrotom_.html
156. *Карпенко Т.* Україна – ЄС: знову про реадмісію / Тетяна Карпенко // Інтернет-видання «Deutsche Welle». – 27 лютого 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ji-magazine.lviv.ua/kordon/migration/2005/dw27-02.htm>
157. Карта поляка. Польське походження // Інтернет-видання «VseTut.pl». – 20 лютого 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vsetutpl.com/karta-polyaka-polske-pokhodzhennya>
- 157а. *Кваша О. О.* Співучасть у злочині: структура та відповідальність: монограф. / О. О. Кваша; НАН України; Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. – 560 с.
158. *Кифяк В. Ф.* Організація туристичної діяльності в Україні. Навчальний посібник / В. Ф. Кифяк. – Чернівці: Книги-XXI, 2003. – 300 с.
159. Кількість туристів у світі зросла до рекордних 1,2 млрд. // ВВС-Україна. – 18 січня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/society/2016/01/160118_dk_world_tourism_growth

160. Кодекс усталеної ділової практики та правил професійної етики суб'єктів туристичної діяльності // Інтернет-сайт Асоціації лідерів турбізнесу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://en.altu.com.ua/Project/Kodeks_ustanovlenoyi_praktiki_i/
161. *Кожедубова Г.* «В больнице моего истекающего кровью мужа и не пытались спасать. В этой лечебнице не было никаких лекарств, даже йода и зеленки. Совсем ничего». Вдова погибшего в Египте харьковчанина Андрея Перегинца, который попал под винты моторной лодки, обвиняет в халатности туристическую фирму и собирается подать на нее в суд / Галина Кожедубова // Факты и комментарии. – 23 марта 2012 г. – С. 25.
162. *Кожухарь И.* Советы туристам: как не «прогореть» на покупке тура / Инна Кожухарь // Аргументы и факты. – 7 июля 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.aif.ua/society/advice/1202291>
163. *Козак В. А.* Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми (аналіз складу злочину): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. А. Козак. – Х., 2003. – 20 с.
164. Количество иностранных туристов в Болгарии увеличилось // Интернет-сайт «Prjan.ru». – 2 августа 2013 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://prjan.ru/news/25558.html>
165. *Колодяжний М. Г.* Сучасні форми участі громадськості у запобіганні злочинності в Україні / Максим Геннадійович Колодяжний // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (22 травня 2015 р., м. Харків). – Х.: ХНУВС, 2015. – С. 115–116.
166. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 02.12.1949 р. // Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_162
167. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16 травня 2005 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_858

168. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254/96-ВР // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
169. Концепція Державної соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2015 р. № 1053-р // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1053-2015-%D1%80>
170. Концепція Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 638-р // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/638-2013-%D1%80>
171. *Корж В.* Окремі проблеми розслідування злочинів про торгівлю жінками, вчинених організованими транснаціональними групами / В. Корж // *Право України*. – 2001. – № 4. – С. 78–80.
172. *Костенко А. Н.* Социопатизация личности – главная угроза для национальной безопасности / А. Н. Костенко // *Шлях до кримінології. Пам'яті Анатолія Петровича Закалюка: збірник матеріалів*. – К.; Запоріжжя: КПУ, 2010. – С. 37–43.
173. *Костенко О. М.* Культура і закон – у протидії злу: монографія / О. М. Костенко. – К.: Атіка, 2008. – 352 с.
174. *Кравченко О. В.* Психологічні особливості шахрайства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / О. В. Кравченко. – Х., 2005. – 21 с.
175. *Кримінологія. Учебник для юридических вузов / под ред. В. Н. Бурлакова, В. П. Сальникова, С. В. Степашина*. – СПб.: Санкт-Петербургский университет МВД России, 1999. – 608 с.
176. *Кримінологія: учеб. для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / науч. редакторы – Н. Ф. Кузнецова, В. В. Лунеев*. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 640 с.
177. *Кримінологія: учеб. пособие / [Г. И. Богуш, О. Н. Ведерникова, М. Н. Голоднюк и др.]; науч. ред. Н. Ф. Кузнецова*. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Проспект, 2010. – 496 с.

178. Криминологія: учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Е. Эминова. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Юристъ, 2007. – 734 с.
179. Криминологія: учебник для вузов / под общ. ред. д.ю.н., проф. А. И. Долговой. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Издательство НОРМА, 2003. – 848 с.
180. Криминологія: учебник для вузов / под ред. проф. В. Д. Малкова. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: ЗАО «Юстицинформ», 2008. – 528 с.
181. Криминологія: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности 021100 «Юриспруденция» / под ред. Г. А. Аванесова. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007. – 495 с.
182. Кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К.: Істина, 2011. – 1112 с.
183. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
184. Криминологічна віктимологія: навчальний посібник / [Є. М. Моїсеєв, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін.]; за заг. ред. проф. О. М. Джужі. – К.: Атіка, 2006. – 352 с.
185. Криминологія: Загальна та Особлива частини: підручник / [І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.]; за заг. ред. В. В. Голіни. – [2-ге вид. перероб. і доп.]. – Х.: Право, 2009. – 288 с.
186. Криминологія: Загальна та Особлива частини: підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / [І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодєд]; за ред. проф. І. М. Даньшина. – Х.: Право, 2003. – 352 с.
187. Криминологія: навчальний посібник / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Колб та ін.]; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужі. – К.: Атіка, 2010. – 312 с.
188. Криминологія: підручник / [В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.]; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. – Х.: Право, 2014. – 440 с.
189. Криминологія: підручник для студентів вищих навч. закладів / [О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.

190. *Кудрявцев В. Н.* Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования: учебное пособие / В. Н. Кудрявцев. – М.: Изд. группа «Форум-Инфра-М», 1998. – 216 с.
191. *Кудрявцев В. Н.* Причинность в криминологии (О структуре индивидуального преступного поведения): монография / В. Н. Кудрявцев. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – 176 с.
192. *Кузнецова Н. Ф.* Проблемы криминологической детерминации / Н. Ф. Кузнецова; под ред. В. Н. Кудрявцева. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 208 с.
193. *Кукліна Т. С.* Сучасний стан розвитку туризму в Україні / Т. С. Кукліна, В. М. Зайцева // Економіка. Управління. Інновації. – 2014. – Випуск 2 (12) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LIN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=eui_2014_2_36
194. *Кулик О. Г.* Злочинність в Україні на початку XXI століття: монографія / О. Г. Кулик. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 272 с.
195. *Кулик О. Г.* Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання: монографія / О. Г. Кулик. – К.: Юрінком Інтер, 2011. – 288 с.
196. Курс лекцій по криминології / под ред. проф. И. Н. Даньшина (Общая часть) и проф. В. В. Голины (Особенная часть). – Х.: Одиссей, 2006. – 280 с.
197. Курс советской криминологии. Предмет. Методология. Преступность и ее причины. Преступник / под ред. В. Н. Кудрявцева, И. И. Карпеца, Б. В. Коробейникова. – М.: Юридическая литература, 1985. – 416 с.
198. *Куц В. М.* Впровадження кримінального проступку та кримінальної відповідальності юридичних осіб – важливі напрями розвитку кримінального права України / В. М. Куц // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2012. – С. 192–195.
199. *Куц В. М.* Прокурорські засоби протидії торгівлі людьми: наук.-практ. посіб. / В. М. Куц, А. М. Орлеан; за ред. Г. П. Середи. – К.: Варта, 2007. – 168 с.

200. *Кучинська О. П.* Проблеми реалізації прав потерпілих в кримінальному судочинстві / О. П. Кучинська // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – Том 3. – № 4 (9) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/538>
201. *Лизогуб Я. Г.* Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Я. Г. Лизогуб. – К., 2003. – 20 с.
202. *Лизогуб Я. Г.* Протидія торгівлі людьми: аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства: навчальний посібник / Я. Г. Лизогуб, С. С. Яценко; наук. ред. д-р юрид. наук, проф. С. С. Яценко. – К.: Атіка, 2005. – 240 с.
203. *Лисодєд О. В.* Криминологічні проблеми шахрайства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Лисодєд. – Х., 1999. – 17 с.
204. *Литвак О. М.* Держава і злочинність: монографія / О. М. Литвак. – К.: Атіка, 2004. – 304 с.
205. *Литвак О. М.* Державний вплив на злочинність: Криминолог.-правове дослідження / О. М. Литвак. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 280 с.
206. *Литвинов О. М.* Протидія злочинності як соціальний феномен / Олексій Миколайович Литвинов // Актуальні сучасні проблеми кримінального права та криминології у світлі реформування кримінальної юстиції: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (23 травня 2014 р., м. Харків). Том I. – Х.: ХНУВС, 2014. – С. 221–226.
207. *Литвинов О. М.* Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні: монографія / О. М. Литвинов. – Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – 446 с.
208. *Лихова С. Я.* Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності за КК України / С. Я. Лихова // Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». – 2014. – № 4 (33). – С. 128–132.
209. Ліцензійні умови провадження туropераторської діяльності, затверджені наказом Міністерства інфраструктури України 10 липня 2013 р. № 465 // Офіційний сайт Верховної Ради України

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1275-13>
210. *Логвина Є. В.* Сутність, функції і значення страхування у сфері туризму / Є. В. Логвина // *Культура народів Причорномор'я*. – 2011. – № 218. – С. 119–123 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://infotour.in.ua/logvina2.htm>
 211. *Логвиненко Б.* \$100 в паспорт. Как иностранцу получить украинскую визу / Богдан Логвиненко // Интернет-издание «Новое время» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nv.ua/opinion/logvinenko/100-v-pasport-kak-inostrantsu-poluchit-ukrainskuju-vizu-99321.html>
 212. *Логвиненко Б.* Врятуємо Україну від сорому! No Viza To Ukraine / Богдан Логвиненко // Интернет-сайт Богдана Логвиненка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://logvynenko.com/vryatujemo-ukrajinu-vid-soromu/>
 213. *Логвиненко Б.* Україна завізована / Богдан Логвиненко // Интернет-видання «Insider» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theinsider.ua/politics/53df69f650918/>
 214. *Логвиненко Б.* Факти зловживань. No Viza To Ukraine / Богдан Логвиненко // Интернет-сайт Богдана Логвиненка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://logvynenko.com/fakty-zlovzhyvanovisatoukraine/>
 215. *Логвиненко Б.* Шокуюча Азія: чому нашим дипломатам плювати і на туристів, і на українців / Богдан Логвиненко // Интернет-видання «Platfor.ma» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://opinion.platfor.ma/shokuyucha-aziya/>
 216. *Логінов Я.* Польські 5-річні візи: обіцяне стало реальним, але проблеми залишилися / Якуб Логінов // *Дзеркало тижня*. – 16 жовтня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/international/polski-5-richni-vizi-obicyane-stalo-realnim-ale-problemi-zalishilisy_a_.html
 217. *Лунеев В. В.* Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции / В. В. Лунеев; предисловие В. Н. Кудрявцева. – М.: Изд-во НОРМА, 1999. – 516 с.
 218. *Лысодед А. В.* Общесоциальное предупреждение как перспективное направление в борьбе с торговлей людьми / А. В. Лысодед // Злочини проти особистої волі людини: збірник матеріалів науково-практичного семінару (Харків, 19-20 вересня 2000 р.) / під ред.

- В. В. Сташиса. – Х.: Книжкове видавництво «Лествиця Марії», 2002. – С. 188–194.
219. *Максим Соколюк*: корупція у підрозділах ДМС створює негативний імідж не лише міграційної служби, але й української держави у світі // Всеукраїнська інформаційно-аналітична щомісячна газета «Міграція». – 16 грудня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://migraciya.com.ua/news/the-state-migration-service-of-ukraine/ua-maxim-sokolyuk-corruption-in-lca-units-creates-a-negative-image-not-only-of-the-migration-service-but-the-ukrainian-state-in-t/>
220. *Малыхина Т. А.* Виктимологическая характеристика и предупреждение мошенничества: дисс. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Малыхина Татьяна Анатольевна. – Иркутск, 2007. – 212 с.
221. *Мальська М. П.* Туристичний бізнес: теорія та практика. Навч. посіб. / М. П. Мальська, В. В. Худо. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 424 с.
222. *Мартыненко О. А.* Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины: монография / О. А. Мартыненко. – Х.: Изд-во ХНУВС, 2005. – 496 с.
223. *Машина Н. І.* Страхування для туристичних підприємств: навчальний посібник / Н. І. Машина. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 368 с.
224. *Машлякевич Д. С.* Стратегії запобігання і протидії корупції в Україні: монографія / Д. С. Машлякевич, О. М. Литвинов; за загальною редакцією д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова. – Х.: ТОВ «В деле», 2016. – 260 с.
225. *Мельник М. І.* Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). Монографія / М. І. Мельник. – К.: Юридична думка, 2004. – 400 с.
226. *Мельник М. І.* Хабарництво: загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства / М. І. Мельник. – К.: Парламентське вид., 2000. – 256 с.
227. *Меркулова В. О.* Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В. О. Меркулова. – К., 2003. – 33 с.
228. Мешканка Донецької області відправляла неповнолітніх дівчаток на секс-екскурсії до Москви // Сайт телеканалу НТН. – 23 березня

- 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ntn.ua/uk/video/news/2011/03/23/3815>
229. МЗС видаватиме візи іноземцям онлайн // Інтернет-видання «Корреспондент.net». – 1 березня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/ukraine/3636530-mzs-vydavatyme-vizy-inozemtsiam-onlain>
230. МЗС готує нові правила оформлення віз для іноземців // Інтернет-видання «Українська правда». – 22 лютого 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2016/02/22/7099828/>
231. Мировой рынок турслуг преодолел отметку в \$1 трлн. // Корреспондент. – 10 мая 2012 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/business/economics/1348204-mirovoj-gynok-turslug-preodolel-otmetku-v-1-trln>
232. Мировые тенденции развития туризма // Интернет-сайт «Articlekz.com» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://articlekz.com/article/5964>
- 232a. *Мисливий В. А.* Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту: монографія / В. А. Мисливий. – Д.: Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, 2004. – 380 с.
233. *Митрофанов І. І.* Засоби кримінально-правового впливу на юридичних осіб / І. І. Митрофанов // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2014. – № 2. – С. 126–134.
234. *Митрофанов І. І.* Проблеми визнання юридичної особи суб'єктом кримінальної відповідальності / І. І. Митрофанов // Право і суспільство. – 2010. – № 1. – С. 89–94.
235. *Михайлов О. Є.* Кримінологія: навч. посіб. / О. Є. Михайлов, А. В. Горбань, В. В. Міщук. – К.: Знання, 2012. – 565 с.
236. *Михайлов О. О.* Юридична особа як суб'єкт злочину: іноземний досвід та перспективи його застосування в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. О. Михайлов. – К., 2008. – 16 с.
237. *Михайлова Н. В.* Особливості страхування відповідальності в туристичному бізнесі / Н. В. Михайлова, В. В. Карцева // Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського. Економічні науки. – 2014. – Вип. 5.2 (101). – С. 57–60.

- 237а. *Музыка А. А.* Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія / А. А. Музыка, Є. В. Лащук. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2011. – 192 с.
238. *Музыка А. А.* Причинная связь: уголовно-правовой очерк / А. А. Музыка, С. Р. Багиров. – Хмельницкий: Изд-во Хмельницкого университета управления и права, 2009. – 112 с.
- 238а. *Музыка А. А.* Украина-2013: объективная необходимость новой кодификации уголовного законодательства / А. А. Музыка // Проблемы кодификации уголовного закона: история, современность, будущее (посвящается 200-летию проекта Уголовного уложения 1813 года). Материалы VIII Российского конгресса уголовного права, состоявшегося 30-31 мая 2013 г. / ответ. ред. докт. юрид. наук, проф. В.С. Комиссаров. – М.: Юрлитинформ, 2013. – С. 607–610.
239. *Мусієнко О. Л.* Теоретичні засади розслідування шахрайства в сучасних умовах: монографія / О. Л. Мусієнко; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – Х.: Право, 2009. – 168 с.
240. *Набока В. М.* Торгівля жінками в Україні як вид латентних соціальних відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соціолог. наук: спец. 22.00.03 «Соціальні структури та соціальні відносини» / В. М. Набока. – Х., 2003. – 18 с.
241. *Наден О. В.* Торгівля жінками як кримінально-правова та соціальна проблема сучасності. Монографія / О. В. Наден. – К.: Атіка, 2004. – 288 с.
242. *Надьон О.* Міжнародна жіноча міграція: соціальний та правовий аспекти / О. Надьон // Право України. – 2004. – № 3. – С. 29–33.
243. *Надьон О.* Торгівля жінками: чинники, складові та шляхи подолання / О. Надьон // Право України. – 2003. – № 6. – С. 16–22.
244. *Назаренко Д. О.* Кримінологічний аналіз та протидія фоновим для злочинності явищам: монографія / Д. О. Назаренко. – Х.: Діса плюс, 2013. – 524 с.
245. *Недїбалуєк В.* Банківська гарантія – забезпечення законних прав туриста чи «замилування очей»? / Вікторія Недїбалуєк // Взгляд юриста. Юридический блог компании Jurimex [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurblog.com.ua/2012/06/bankivska-garantiya-zabezpechennya-zakonnih-prav-turista-chi-zamilyuvannya-ochey/>
- 245а. *Нежурбіда С.* Етіологія злочину: Теорії, аналіз, результат: монографія / Сергій Нежурбіда. – Чернівці: Друк Арт, 2013. – 432 с.

246. *Немеш П. Ф.* Як вберегтися від туристичних шахраїв / П. Ф. Немеш // РІО. Закарпатська народна газета. – 14 липня 2007 р. – № 27 (482). – С. 2.
247. *Ненадежные турфирмы Украины* // Туристический форум [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://forum.ittour.com.ua/forum52/topic630.html>
248. *Нерсесян А. С.* Кримінально-правові заходи щодо юридичної особи: кримінологічний аспект / А. С. Нерсесян // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2013. – № 4. – С. 152–158.
249. *Нестерова И.* О проявлениях мошенничества в сфере туристического страхования / Ирина Нестерова // *Leges și Viața*. – 2014. – № 4. – С. 56–59.
250. *Нестерова І. А.* Способи шахрайства в сфері туристичного бізнесу України / І. А. Нестерова // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 1. – С. 295–298.
251. *Нікіфорова Т. І.* Обставини, які пом'якшують покарання, за кримінальним правом України / Т. І. Нікіфорова. – Х.: Харків юридичний, 2009. – 208 с.
252. Німець розбещував українських неповнолітніх і знімав це на камеру // Сайт телеканалу «НТН». – 8 вересня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://ntn.ua/uk/products/programs/svidok/news/2009/09/08/1929>
253. *Новицька В.* Бізнес-віза, або бізнес на візах / Валентина Новицька // Інтернет-видання «Ні корупції!» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://nikorupciji.org/2014/05/22/biznes-viza-abo-biznes-na-vizah/>
254. *Оболенцев В. Ф.* Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження / В. Ф. Оболенцев. – Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2005. – 128 с.
255. Около 400 студентов, оплативших поездку в США по программе Work and Travel, оказались у разбитого корыта // Интернет-издание «Tut.by». – 17 апреля 2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.tut.by/reporter/395613.html>
256. *Окружко В. Ю.* Современное мошенничество: криминологическая характеристика и предупреждение: дисс. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Окружко Виктория Юрьевна. – Ростов-на-Дону, 2009. – 182 с.

257. *Онищенко О. Р.* Манипулирование сознанием и поведением жертв при мошенничестве: дисс. ... кандидата психолог. наук: 19.00.06 / Онищенко Ольга Романовна. – М., 2005. – 212 с.
258. Определение Апелляционного суда Днепропетровской области от 25 мая 2011 г. (дело № 11-911/11) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/16320745>
259. *Оратовська А.* Сезон відпусток: що відбувається з українським туризмом? / Анастасія Оратовська // Інтернет-сайт «Слово і діло». – 23 червня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slovoidilo.ua/2015/06/23/stattja/suspilstvo/sezon-vidpustok-shho-vidbuvaetsya-z-ukrayinskym-turyzmoz>
260. *Орлеан А. М.* Кримінально-правова характеристика торгівлі людьми. Монографія / А. М. Орлеан. – Х.: СІМ, 2005. – 180 с.
261. *Орлов Ю.* Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів / Юрій Орлов // Публічне право. – 2011. – № 2. – С. 78–84.
262. *Орлов Ю.* Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів як засіб протидії злочинності / Ю. Орлов // Право України. – 2008. – № 2. – С. 101–104.
263. *Орлов Ю. В.* Кримінологічна експертиза нормативно-правових актів і їх проектів: науково-методичне забезпечення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ю. В. Орлов. – К., 2010. – 21 с.
264. *Орлов Ю. В.* Методологічні засади кримінологічної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів / Ю. В. Орлов // Право і безпека. – 2009. – № 1. – С. 60–66.
265. *Орлов Ю. В.* Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності: монографія / Ю. В. Орлов. – Х.: Діса плюс, 2016. – 656 с.
266. *Орлов Ю. В.* Прогнозування кримінологічної ефективності проектів нормативно-правових актів: науково-методичні засади / Юрій Володимирович Орлов // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2013. – № 3. – С. 132–144.
267. *Осадчий В. І.* Проблеми встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб / В. І. Осадчий, Е. М. Кісілюк // Теоретико-прикладні проблеми протидії організованій злочинності та злочинам терористичної спрямованості: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 8-9 квітня 2005 р.). Ч. 1. – Львів: Львів. юрид. ін-т МВС України, 2005. – С. 64–71.

- 267а. *Панов М. І.* Вибрані наукові праці з проблем правознавства / М. І. Панов; передм. В. П. Тихого. – К.: Ін Юре, 2010. – 812 с.
268. *Папп В. В.* Розвиток сфери туризму в контексті євроінтеграційних процесів в Україні / В. В. Папп // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2015. – Том 20. Вип. 3. – С. 179–184.
269. *Пасека О. Ф.* Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. Ф. Пасека. – Львів, 2010. – 20 с.
270. Первое впечатление // Интернет-сайт «Практическая психология» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://psycholog-praktik.ru/commonication/pervoe-vpechatlenie>
271. *Перепечасенко Ю.* Бачили очі, що купували / Юлія Перепечасенко // Бізнес. – 27 жовтня 2003 р. – № 43 (562). – С. 58–59.
272. *Петик М.* Большая футбольная афера. 250 украинских болельщиков не смогут поехать на чемпионат мира, если не заплатят по второму разу / Марина Петик // Интернет-издание «Business Information Network». – 5 июня 2006 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bin.ua/55008-.html>
273. *Пивоваров В. В.* Податкова і кредитно-фінансова злочинність: кримінологічна характеристика та попередження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Пивоваров. – Х., 2003. – 20 с.
274. *Пиоро Г.* Как минимум 40 стран мира живут за счет туризма / Геннадий Пиоро // Факты и комментарии. – 13 сентября 2002 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fakty.ua/83834-kak-minimum-40-stran-mira-zhivut-za-schet-turizma>
275. *Писаревский Е. Л.* Административно-правовое обеспечение безопасности туризма в Российской Федерации: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.14 / Евгений Леонидович Писаревский. – М., 2011. – 496 с.
276. *Писаревский Е. Л.* Преступность в сфере туризма (криминологическая характеристика и меры предупреждения) / Е. Л. Писаревский // Российский следователь. – 2011. – № 6. – С. 27–31 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.center-bereg.ru/h800.html>

277. *Підгородинський В. М.* Відповідальність за торгівлю людьми за кримінальним законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. М. Підгородинський. – Одеса, 2005. – 19 с.
278. Податківці Волині зацікавилися прибутками турфірм // Інтернет-видання «Волинські новини». – 25 червня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volynnews.com/news/economics/volynski-podatktivtsi-zatsikavylysia-prybutkamyturfirml/>
279. *Подільчак О. М.* Мотиви та мотивація злочинів, учинених жінками: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. М. Подільчак. – Х., 2005. – 20 с.
280. *Покровська А.* Туризм під час війни: чому українці вибирають закордонний відпочинок? / Анна Покровська // Молодіжне інтернет-радіо «Universe» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://universe.zp.ua/?p=8066>
281. *Поліковська Ю.* На хабарі затримали двох високопосадовців Державної міграційної служби / Юлія Поліковська // Інтернет-видання «Zaxid.net». – 9 вересня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?na_habari_zatrimali_dvoh_visokoposadovtsiv_derzhavnoyi_migratsiynoyi_sluzhbi&objectId=1364890
282. *Поліщук О. А.* Державне регулювання детінізації туристичного бізнесу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. А. Поліщук. – Запоріжжя, 2009. – 21 с.
283. *Поліщук О. А.* Державне регулювання детінізації туристичного бізнесу: дисертація ... канд. економ. наук: 08.00.03 / Олена Анатоліївна Поліщук. – Запоріжжя, 2009. – 211 с.
284. Положення про Державне агентство України з туризму та курортів, затверджене указом Президента України 8 квітня 2011 р. № 444/2011 // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/444/2011>
285. Положення про Державну службу України з питань безпеки харчових продуктів та захисту споживачів, затверджене постано-

- вою Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667 // Урядовий портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248464285>
286. Положення про Державну фіскальну службу України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 року № 236 // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>
287. Польський візовий центр у Івано-Франківську. Реалії роботи // Інтернет-видання «Правда» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravda.if.ua/news-41384.html>
288. Польщу посещают все больше туристов // Радио Польша. – 23 сентября 2015 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiopolsha.pl/6/136/Artykul/222213>
289. Польша звільнила все консульство в Луцьку через скандал // Інтернет-видання «Українська правда». – 13 серпня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2012/08/13/6970717/>
290. *Попов К. Л.* Жертва шахрайства: віктимологічне дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / К. Л. Попов. – К., 2007. – 20 с.
291. *Попов К. Л.* Напрями віктимологічної профілактики шахрайства / К. Л. Попов // Юридичний науковий електронний журнал. – 2015. – № 3. – С. 159–163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lsei.org.ua/3_2015/46.pdf
292. *Попов К. Л.* Некритичність і ризик як фактори підвищення віктимності при шахрайстві / К. Л. Попов // Вісник Академії адвокатури України. – 2015. – Том 12. – Число 1 (32). – С. 95–104.
293. *Попович В.* Теоретико-методологічний рівень розробки проблеми латентності злочинів / В. Попович // Право України. – 1999. – № 11. – С. 106–111.
294. *Попович В. М.* Актуальні проблеми кримінального права: навч. посіб. / В. М. Попович, П. А. Трачук, А. В. Андрушко, С. В. Логін. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 256 с.
295. *Попович В. М.* Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: монографія / В. М. Попович. – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2001. – 524 с.

296. *Попович В. М.* Загальнотеоретичне значення кримінології для формування запобіжного потенціалу кримінально-правового циклу наук / В. М. Попович // Шлях до кримінології. Пам'яті Анатолія Петровича Закалюка: збірник матеріалів. – К.; Запоріжжя: КПУ, 2010. – С. 156–168.
297. *Попович В. М.* Протиправний менталітет українця чи організаційно-правова модель девіантної поведінки громадян України / В. М. Попович, Т. О. Проценко // Держава і право: збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 29. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – С. 258–264.
298. *Попович В. М.* Тіньова економіка як предмет економічної кримінології / В. М. Попович. – К.: Правові джерела, 1998. – 448 с.
299. Порядок добровільної перевірки відповідності суб'єктів туристичної діяльності вимогам програми «Знак якості Асоціації лідерів турбізнесу України» // Інтернет-сайт Асоціації лідерів турбізнесу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.altu.com.ua/uk/programa-znak-yakosti-altu/zatverdzenij-poryadok-perevirki.html>
300. Порядок оформлення запрошень іноземцям та особам без громадянства на отримання візи для в'їзду в Україну, затверджений наказом Міністерства внутрішніх справ України від 15 листопада 2013 р. № 1104 // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2060-13>
301. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF>
302. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 березня 2014 р. № 71 «Деякі питання оптимізації державних цільових програм і національних проєктів, економії бюджетних коштів та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України» // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/71-2014-%D0%BF>
303. Постановление Дзержинского районного суда г. Харькова по делу № 1-956/11 от 3 марта 2012 г. // Єдиний державний реєстр судо-

- вих рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/22069653>
- 303а. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / [Баулін Ю. В., Батиргарєєва В. С., Борисов В. І. та ін.]; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. – Х.: Вид-во Кроссрууд, 2008. – 364 с.
304. Потік нелегалів в Україну виріс на третину // Інтернет-видання «KarpatNews». – 8 жовтня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://karpatnews.in.ua/news/107972-potik-nelehaliv-v-ukrainu-vyris-na-tretynu.htm>
305. Почала діяти угода про реадмісію. Україна стане відстійником для нелегалів? // Українська правда. – 1 січня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2010/01/1/4581257/>
306. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про туризм”» (zareєстрований 4 грудня 2006 р.) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2662&skl=6
307. Правила оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2011 р. № 567 // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/567-2011-%D0%BF>
308. *Предборський В. А.* Детінізація економіки у контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: монографія / В. А. Предборський. – К.: Кондор, 2005. – 614 с.
309. Приговор Бабушкинского районного суда г. Днепропетровска от 31 января 2011 г. (дело № 1-156/2011) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/13990395>
310. Приговор Ворошиловского районного суда г. Донецка от 30 января 2012 г. (дело № 1-29/11) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31875951>
311. Приговор Жовтневого районного суда г. Запорожья от 11 сентября 2012 г. (дело № 1/0808/670/2012) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25924465>

312. Приговор Жовтневого районного суда г. Мариуполя от 28 августа 2012 г. (дело № 1/0519/531/2012) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26661752>
313. Приговор Ленинского районного суда г. Запорожья от 25 июля 2011 г. (дело № 1-370/11) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/17609540>
314. Приговор Приморского районного суда г. Одессы от 17 мая 2011 г. (дело № 1-124/11) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/17699030>
315. Приговор Центрального районного суда г. Николаева от 14 сентября 2011 г. (дело № 1-223/11) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35909366>
316. Приговор Центрального районного суда г. Николаева от 19 июля 2012 г. (дело № 1423/13066/2012) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38356744>
- 316а. *Присяжнюк Т. І.* Потерпілий від злочину: проблеми правового захисту / Т. І. Присяжнюк. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 240 с.
317. Про АЛТУ // Інтернет-сайт Асоціації лідерів турбізнесу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.altu.com.ua/uk/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%B0%D0%BB%D1%82%D1%83/pro-altu.html>
318. Про тестування // Інтернет-сайт Асоціації лідерів турбізнесу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.altu.com.ua/uk/programma-znak-yakosti-altu/testuvannya-ta.html>
319. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про туризм» (щодо розвитку інфраструктури), зареєстрований 4 грудня 2006 р. // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2662&skl=6
320. Проект Закону України «Про кримінологічну експертизу проектів нормативно-правових актів» від 4 липня 2005 р. (реєстраційний номер 7755) // Офіційний веб-портал Верховної Ради України

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=7755&skl=5
321. Прометов С. В. Ответственность за посягательства в сфере страхования (законодательство, юридический анализ, квалификация, причины и меры предупреждения): автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / С. В. Прометов. – Нижний Новгород, 2008. – 32 с.
 322. Протидія організованих злочинності у сфері торгівлі людьми / за заг. ред. В. І. Борисова, Н. О. Гуторової. – Х.: Одиссей, 2005. – 288 с.
 323. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_791
 324. Професія – менеджер з туризму // Інтернет-сайт «Mojazarplata.com.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mojazarplata.com.ua/ua/main/women-wages/rishennyua-na-vsejyttya/manager-z-turyzmu>
 325. Профілактика злочинів: підручник / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.]; за заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О. М. Джужи. – К.: Атіка, 2011. – 720 с.
 326. Пудовкин А. А. Уголовно-правовые и криминологические особенности мошенничества: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. А. Пудовкин. – СПб., 2007. – 22 с.
 327. Рабаданова Я. М. Особливості підготовки фахівців туристичної галузі / Я. М. Рабаданова // Управління розвитком. – 2012. – № 5. – С. 165–167.
 - 327а. Ривман Д. В. Виктимология / Д. В. Ривман, В. С. Устинов. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2000. – 332 с.
 328. Руда О. У Києві за хабар затримали працівника міграційної служби / Оксана Руда // Інтернет-видання «Zaxid.net». – 26 серпня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zaxid>.

- net/news/showNews.do?u_kiyevi_za_habar_zatrimali_pratsivnika_migratsiynoyi_sluzhbi&objectId=1363190
329. *Рыбинская И.* Ведущие украинские туроператоры создали центр экстренной помощи отдыхающим за границей / Ирина Рыбинская // Факты и комментарии. – 9 июля 2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fakty.ua/184460-1>
330. *Савицький О.* Україна закриває східний кордон для нелегалів / Олександр Савицький // Українська правда. – 9 липня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/inozmi/deutsche-welle/2013/07/9/6993869/>
331. *Савицький Ю.* Корупція у польському консульстві в Україні? / Юрій Савицький // Інтернет-видання «Радіо Свобода». – 1 серпня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24663864.html>
332. *Савченко А. В.* Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: монографія / А. В. Савченко. – К.: КНТ, 2007. – 596 с.
333. *Савченко А. В.* Юридична особа як суб'єкт злочину: питання реформування кримінального законодавства / А. В. Савченко // Реформування правової системи України: проблеми і перспективи розвитку в контексті європейських інтеграційних процесів: міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28-29 квітня 2004 р.). Ч. 2. – К.: Національна академія управління, 2004. – С. 464–469.
334. *Самойлов Ю.* Дослідження ринку послуг візового посередництва в Україні / Юрій Самойлов // Офіційний сайт громадської ініціативи «Європа без бар'єрів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://novisa.org.ua/img/analitic/novisa_analitic1343827799.pdf
335. *Саніахметова Н. О.* Підприємницьке право: навч. посібн. – [3-ге вид., переробл. і доп.] / Н. О. Саніахметова. – К.: А.С.К., 2005. – 912 с. – (Юридична освіта).
336. *Сатерленд Э.* Являются ли преступления людей в белых воротничках преступлениями? / Эдвин Х. Сатерленд // Социология преступности (современные буржуазные теории). Сборник статей / под ред. проф. Б. С. Никифорова; вступ. статья профессоров В. Н. Кудрявцева и Б. С. Никифорова. – М.: Прогресс, 1966. – С. 45–59.

337. СБУ затримала на 100-тисячному хабарі працівника міграційної служби // Інтернет-сайт «ТСН». – 30 січня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/sbu-zatrimala-na-100-tisyachnomu-habari-pracivnika-migraciyanoi-sluzhbi-581654.html>
338. *Сенаторов М.* Права потерпілого від злочину: міжнародні стандарти та вітчизняний шлях / М. Сенаторов // *Право України*. – 2006. – № 5. – С. 130–133.
- 338а. *Сенаторов М. В.* Потерпілий від злочину в кримінальному праві / М. В. Сенаторов; за науковою редакцією доктора юридичних наук, професора, академіка Академії правових наук України В. І. Борисова. – Х.: Право, 2006. – 208 с.
339. *Скулиш В. Є.* Проблеми законодавчого забезпечення кримінологічної експертизи проектів нормативно-правових актів / В. Є. Скулиш // *Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство*. – 2011. – Вип. 604. – С. 96–100.
340. *Скулиш Є.* Структурні компоненти формування теоретичних основ протидії торгівлі людьми в Україні / Є. Скулиш // *Право України*. – 2010. – № 4. – С. 283–291.
341. Словакия привлекла на 16% больше интуристов, чем в прошлом году // Інтернет-сайт «Багнет». – 17 сентября 2013 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bagnet.org/news/tourism/226522>
342. *Смаглюк О. В.* Шахрайство за Кримінальним кодексом України 2001 року: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Смаглюк Олександр Володимирович. – К., 2003. – 179 с.
343. *Сотніченко В. С.* Юридична особа як суб'єкт кримінальної відповідальності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. С. Сотніченко. – К., 2013. – 18 с.
344. Соціальна профілактика торгівлі людьми: навчально-методичний посібник / за ред. К. Б. Левченко, І. М. Трубавіної. – К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2007. – 352 с.
345. Стратегія подолання бідності, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 р. № 161-р // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80>

346. Страхование мошенничества за рубежом // Интернет-сайт «Infobank.by» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://infobank.by/strahovoe-moshennichestvo-za-rubezhom/>
347. *Стрельцов Е. Л.* Некоторые аспекты проблемы торговли женщинами / Е. Л. Стрельцов, А. Н. Семенюта // Злочини проти особистої волі людини: збірник матеріалів науково-практичного семінару (Харків, 19-20 вересня 2000 р.) / під ред. В. В. Сташиса. – Х.: Книжкове видавництво «Лествица Марії», 2002. – С. 184–188.
348. Тарифи консульського збору, що справляються за вчинення консульських дій Посольством України в Турецькій Республіці та Генеральним консульством України в Стамбулі // Офіційний сайт Посольства України в Турецькій Республіці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://turkey.mfa.gov.ua/ua/consular-affairs/consular-charges>
349. Теоретические основы исследования и анализа латентной преступности: монография / под ред. С. М. Иншакова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2011. – 839 с.
350. *Тимина Т. Н.* Уголовно-правовые и криминологические аспекты мошенничества (на материалах Северо-Западного федерального округа России): автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Т. Н. Тимина. – СПб., 2007. – 23 с.
351. *Томаневич Л. М.* Протидія шахрайству у сфері туризму / Л. М. Томаневич, М. В. Рібун // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2013. – № 2. – С. 154–161.
352. ТОП-25 стран, зарабатывающих на туризме // Bigmir)net. Финансы. – 25 июня 2012 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://finance.bigmir.net/news/economics/17650-TOP-25-stran--zarabatyvajucshih-na-turizme>
353. *Трусова Т. С.* Проблеми контролю якості туристичних послуг в умовах трансформації економіки / Т. С. Трусова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – № 698. – С. 119–125.
354. *Туляков В. А.* Виктимология (социальные и криминологические проблемы) / В. А. Туляков. – Одесса: Юридична література, 2000. – 336 с.

355. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. О. Туляков. – Одеса, 2001. – 36 с.
356. Туризм в Литве: качественные услуги за приемлемую цену // Литовский курьерь. – 31 июля 2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kurier.lt/turizm-v-litve-kachestvennyye-uslugi-za/>
357. Туризм приносить Україні близько 15 млрд. грн. прибутків щорічно // Інтернет-видання «Zaxid.net». – 26 серпня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?turizm_prinosit_ukrayini_blizko_15_mlrld_grn_pributkiv_shhorichno&objectId=1234644
358. Туристична діяльність в Україні у 2014 році. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2015. – 76 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrexport.gov.ua/i/imgsupload/file/bl_td_14.pdf
359. Туристичні оператори в Україні на межі банкрутства, перший гучний випадок вже є – експерт // Інтернет-сайт «Finance.ua». – 3 липня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/329276/turystychni-operatory-v-ukrayini-na-mezhi-bankrutstva-pershij-guchnyj-vypadok-vzhe-ye-ekspert>
360. Туристичні потоки // Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
361. Туристичні потоки в Україну у 2014 рік знизились // Туристичні новини. – 13 лютого 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourismnews.com.ua/news-6526.html>
362. Турпотік в Україну за два роки скоротився на понад 93% // Українські національні новини. – 5 травня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news/1568885-turpotik-v-ukrayinu-za-dva-roki-skorotivsy-na-ponad-93>
363. Турфирма в Мариуполе отправляла женщин в сексуальное рабство [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://inforesist.org/turfirma-v-mariupole-otpravlyala-zhenshhin-v-seksualnoe-rabstvo/>
364. У Маріуполі співробітниця турфирми торгувала людьми // Інтернет-сайт «Українські новини». – 25 січня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukranews.com/news/197159.V-Mariupole-sotrudnitsa-turfirmi-torgovala-lyudmi-uk>

365. У Миколаєві турфірми обманюють студентів // Освітній портал. – 3 травня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/news/20173.html>
366. У міграційній службі викрили корупційну схему високопосадовців // Інтернет-сайт «Укрінформ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/rubric-iac/1882120-u_migratsiyniy_slugbi_vikrili_koruptsiynu_shemu_visokoposadovtsiv_2093084.html
367. У міграційній службі Маріуполя викрили корупційну схему // Інтернет-видання «Вголос». – 3 березня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://vgolos.com.ua/news/u_migratsiyniy_sluzhbi_mariupolya_vykyryly_koruptsiynu_shemu_208869.html
368. У польському консульстві у Луцьку – міжнародний скандал // Інтернет-видання «Волинь Post». – 1 серпня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volynpost.com/news/6220-u-polskomu-konsulstvi-u-lucku-mizhnarodnyj-skandal>
369. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Російської Федерації про реадмісію від 22 жовтня 2012 р. (ратифікована 5 червня 2013 р.) // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_419
370. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб від 18 червня 2007 року (ратифікована 15 січня 2008 року) // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_851
371. Угода між Урядом України і Урядом Російської Федерації про безвізові поїздки громадян України і Російської Федерації від 16 січня 1997 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/643_083
372. Уголовное законодательство Норвегии / науч. ред. и вступ. статья Ю. В. Голика. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 375 с.
373. Уголовный кодекс Австрии / науч. ред. и вступ. статья С. В. Милукова; предисловие Генерального прокурора Австрии, доктора Эрнста Ойгена Фабрици. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 352 с.
374. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б. В. Волженкин. – [2-е изд.]. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 510 с.

375. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / под ред. А. И. Коробеева. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 303 с.
376. Уголовный кодекс Латвийской Республики / науч. ред. и вступ. статья А. И. Лукашова и Э. А. Саркисовой. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 313 с.
377. Уголовный кодекс Республики Болгария / науч. ред. А. И. Лукашова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 298 с.
378. Уголовный кодекс Республики Польша / науч. ред. А. И. Лукашов, Н. Ф. Кузнецова. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 234 с.
379. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. № 63-ФЗ (ред. от 01.05.2016) // Официальный сайт компании «КонсультантПлюс» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/Cons_doc_LAW_10699/0e17c9f5bd23686e1c53864f8783a3ca9fed2e60/
380. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / науч. ред. и вступ. статья Д. А. Шестакова; предисловие доктора права Г.-Г. Йешека. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 524 с.
381. Уголовный кодекс Швеции / науч. ред. Н. Ф. Кузнецова и С. С. Беляев. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 320 с.
382. Україна запровадить електронні візи для іноземців – Клімкін // Інтернет-видання «Українська правда». – 12 березня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/03/12/7061241/>
383. Україна на 97% виконала вимоги ЄС, рішення буде позитивне – ЗМІ // Європейська правда. – 7 грудня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/12/7/7041907/>
384. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.
385. Українці в цьому році їдуть відпочивати за кордон на 35-40% рідше // Дзеркало тижня. – 29 вересня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/UKRAINE/ukrayinci-v-comuroci-yidut-vidpochivati-za-kordon-na-35-40-ridshe-152427_.html
386. Ухвала Оболонського районного суду м. Києва від 26 березня 2014 р. (справа № 756/2953/14-к) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37966742>

387. Ухвала Приморського районного суду м. Одеси від 5 лютого 2014 р. (справа № 522/155/14-к) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37901094>
388. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 20 лютого 2012 р. (справа № 1-3/11) // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23776621>
389. *Фаріон І.* За безплатний подарунок заплатив... 2000 гривень. Жертва туристичної афери застерігає інших від пастки, в яку необачно потрапила сама / Іван Фаріон // Високий Замок. – 13 грудня 2010 р. – № 235 (4367). – С. 1, 3.
390. *Федусик В. В.* Жіноча злочинність в Україні (кримінально-правові та кримінологічні проблеми): автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Федусик. – Одеса, 2001. – 22 с.
391. *Фріс П. Л.* До питання про кримінальну відповідальність юридичної особи / П. Л. Фріс // Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». – 2015. – № 2 (35). – С. 152–156.
392. *Фріс П. Л.* Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів / П. Л. Фріс. – [2-ге видання, доповнене і перероблене]. – К.: Атіка, 2009. – 512 с.
393. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія / М. І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
394. *Хавронюк М. І.* Право споживачів на безпечність продукції: кримінально-правове забезпечення. Монографія / М. І. Хавронюк. – К.: Атіка, 2011. – 324 с.
395. *Харченко В. Б.* Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні: монографія / В. Б. Харченко. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 480 с.
396. *Хмельницька О.* Страховики проти страхувальників. Нечесних / Ольга Хмельницька // Галицькі контракти. – липень 2003 р. – № 27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.kontrakty.ua/gc/2003/27/5-strakhovshhiki-protiv-strakhovatelej-j-nechestnykh.html?lang=ua>

397. *Царев Э. А.* О личности страхового мошенника / Эмиль Анатольевич Царев // Общество и право. – 2011. – № 5 (37). – С. 208–210.
398. *Цицак І.* Рабство по-українськи. Михайло Андрієнко, начальник Департаменту боротьби зі злочинами, пов'язаними із торгівлею людьми, МВС України, про трудову та сексуальну експлуатацію / Ірина Цицак // Львівська Пошта. – 4 грудня 2008 р. – № 76 (727) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lvivpost.net/suspilstvo/n/2501>
399. Через курс долара виїзний туризм в Україні продовжує падати // Інформаційне агентство «УНІАН». – 9 липня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/society/1098716-chez-kurs-dolara-vijizniy-turizm-v-ukrajini-prodovjue-padati.html>
400. Чим відрізняються поняття «суб'єкт підприємництва» та «суб'єкт бізнесу» // Офіційний сайт Державної регуляторної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/info/3989>
401. Чиновника Держслужби туризму і курортів спіймали на хабарі // Інтернет-видання «Українська правда. Київ». – 16 липня 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiev.pravda.com.ua/news/4a5ec75dc0184/>
402. *Шаблистий В. В.* Теоретико-прикладні засади кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Шаблистий. – Х., 2016. – 36 с.
403. *Шакун В. І.* Концептуальні засади розвитку кримінологічної науки в Україні / В. І. Шакун // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 366–376 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_21.pdf
404. *Шакун В. І.* Суспільство і злочинність / В. І. Шакун. – К.: Атіка, 2003. – 784 с.
405. *Шалимов Е. Е.* Уголовно-правовые и криминологические проблемы торговли людьми: автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Е. Е. Шалимов. – Саратов, 2007. – 29 с.

406. *Шаповал С.* Візова мафія у Луцьку / Сергій Шаповал // Інтернет-видання «ВолиньPost». – 12 січня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.volynpost.com/articles/486-vizova-mafia-u-lucku>
407. Шахрайські турагенції зникнуть, коли українці самі навчаться планувати відпочинок // Інтернет-видання «Zik». – 10 грудня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/news/2015/12/10/shahrayski_turagentsii_znyknut_koly_653011
408. *Швед О. В.* Комерційна сексуальна експлуатація дітей (КСЕД) як нове соціальне явище в світі, країнах СНД та Україні / О. В. Швед // Український соціум. – 2005. – № 2-3 (7-8). – С. 79–87.
409. *Швед О. В.* Сексуальна експлуатація неповнолітніх як соціальне явище: тенденції і шляхи профілактики: дис. ... кандидата соціолог. наук: 22.00.04 / Швед Ольга Володимирівна. – Х., 2006. – 221 с.
410. *Шейнов В. П.* Психологія обману і мошенництва / В. П. Шейнов. – Минск: Харвест, 2004. – 464 с.
- 410а. *Шинкевич Н. Е.* К вопросу о соотношении понятий «жертва преступления» и «потерпевший» / Н. Е. Шинкевич [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://studydoc.ru/doc/2168492/zhertva-prestupleniya---biblioteka-smolenskogo-gumanitarnogo>
411. *Ширманова Т.* Туристическим мошенникам разработали уголовную статью / Татьяна Ширманова // Известия. – 3 сентября 2014 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://izvestia.ru/news/576092>
412. *Шнайдер Г. Й.* Криминология: пер. с нем. / Г. Й. Шнайдер; под общ. ред. и с предисл. Л. О. Иванова. – М.: Издательская группа «Прогресс» – «Универс», 1994. – 504 с.
413. *Шостко О. Ю.* Протидія організованих злочинності в європейських країнах: монографія / О. Ю. Шостко. – Х.: Право, 2009. – 400 с.
414. *Шуляк Ю. Л.* Кримінальна відповідальність за шахрайство: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Ю. Л. Шуляк. – К., 2011. – 20 с.
415. Экономика и организация туризма: международный туризм: учебное пособие / под ред. И. А. Рябовой, Ю. В. Забаева, Е. Л. Драчёвой. – [4-е изд., испр. и доп.]. – М.: КНОРУС, 2010. – 568 с.

416. *Яворський Р. І.* Договір про надання туристичних послуг: дисертація ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Роман Іванович Яворський. – Львів, 2015. – 221 с.
417. Як захистити права туристів – поради експерта // Голос Столиці. – 10 лютого 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://newsradio.com.ua/2014_02_10/JAK-zahistiti-prava-turist-v-poradi-eksperta/
418. Як не стати жертвою шахраїв при купівлі туру // Інтернет-сайт «Дебет-кредит. Бухгалтерські новини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.dtki.ua/ua/society/community/23377>
419. Як перевірити надійність туроператора? // Інтернет-сайт «Корисні поради» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poradumo.pp.ua/vidhocunok-i-tyruzm/24576-yak-perevriti-nadynst-turoperatora.html>
420. *Ярмиш Н. М.* Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві (філософсько-правовий аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Н. М. Ярмиш. – Х., 2003. – 40 с.
421. *Ярмиш Н. Н.* Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ): монография / Н. Н. Ярмыш. – Х.: Право, 2003. – 512 с.
422. *Яценко С. С.* Основні питання загальної частини кримінального права іноземних держав. Навчальний посібник / С. С. Яценко. – К.: ВД «Дакор», 2013. – 168 с.
423. *Baker D.* Tourism and Crime in America: A preliminary assessment of the relationship between the number of tourists and crime, two major American tourist cities / David Baker, Susan Stockton // International Journal of Safety and Security in Tourism. – 2014. – Issue 5. – PP. 1–25 [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.palermo.edu/economicas/cbrs/pdf/ijsssth/5/paper1-Tourism-and-Crime-in-America.pdf>
424. *Bras M.* Tourism and Crime – Why Tourists become Victims / Maria Bras // Safe Communities Portugal [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.safecommunitiesportugal.com/wp-content/uploads/2013/08/Tourism-CrimePaper-by-Maria-Bras-Professor-University-of-the-Algarve2.pdf>

425. *Crotts J. C.* Theoretical Perspectives on Tourist Criminal Victimization / John C. Crotts // *Journal of Tourism Studies*. – 1996. – Vol. 7. – № 1 [Electronic resource]. – Access mode: http://www.popcenter.org/problems/crimes_against_tourists/PDFs/Crotts_1996.pdf
426. *Hodgkinson S.* Travel-to-crime: homing in on the victim / Sarah Hodgkinson, Tilley Nick // *International Review of Victimology*. – 2007. – Vol. 14. – PP. 281–298 [Electronic resource]. – Access mode: <https://www2.le.ac.uk/departments/criminology/people/sf101/TraveltoCrimepdf>
427. *Walmsley J.* Tourism and crime / J. Walmsley, R. Boskovic, J. Pigram // Department of Geography, University of New England, Armidale. NSW. 2351. – December, 1981. – 132 p. // *Criminology Research Grants program* [Electronic resource]. – Access mode: <http://crg.aic.gov.au/reports/13-80.pdf>
428. *Wierchołowski G.* Esbecka szajka pod okiem Sikorskiego / Grzegorz Wierchołowski // *Gazeta Polska* [Elektronowy zasób]. – Reżim dostępu: <http://www.gazetapolska.pl/21248-esbecka-szajka-pod-okiem-sikorskiego>

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень

І. Відомості про вчинені у сфері туристичного бізнесу злочини

№ з/п	Питання	Відповідь
1	2	3
1	Злочини, передбачені статтями КК України	Ст. 190 КК – 195 злочинів (85,9%), ст. 358 КК – 15 (6,62%), ст. 191 КК – 8 (3,52%), ст. 368 КК – 1 (0,44%), ст. 366 КК – 5 (2,2%), ст. 149 КК – 1 (0,44%), ст. 212 КК – 1 (0,44%), ст. 200 КК – 1 (0,44%).
2	Кількість осіб, які вчинили злочини	181
3	Кількість потерпілих	857 (в окремих матеріалах кримінальних проваджень фігурують десятки потерпілих)
4	Пора року	Літо (близько 60%), весна (близько 15%), осінь (близько 15%), зима (близько 10%)
5	Місце вчинення злочину	Фактично завжди вчиняються у великих містах, переважно обласних центрах. Значна частина їх вчиняється в столиці (близько 20%), але найбільше їх зафіксовано в південних (близько 35%) та східних (близько 30%) областях

II. Відомості про особу злочинця

№ з/п	Питання	Відповідь
1	2	3
1	Вік	25–29 років – 28% 30–40 років – 62% 41–60 років – 10%
2	Стать	Жіноча (84%), чоловіча (16%)
3	Сімейний стан	Одружена (70%), неодружена (30%)
4	Освіта	Вища (77%), середня спеціальна чи загальна середня (23%)
5	Місце проживання	Жителі міста (100%)
6	Наявність співучасті	У близько 5% випадків
7	Наявність судимості	Відсутня у 97% осіб, що вчинили шахрайство у сфері туристичного бізнесу, у 100% осіб, що вчинили у розглядуваній сфері інші діяння
8	Мотивація вчинення злочину	Корислива (100%)
9	Життєві установки, моральні якості особи злочинця	Корисливо-споживацька орієнтація та прагнення до наживи; у системі ціннісних орієнтацій ключове місце посідають егоїстичні та корисливі спонукання, зневажливе ставлення до інших членів суспільства, забезпечення власного благополуччя будь-якою ціною
10	Рівень достатку	Порівняно високий: це директори туристичних компаній, які самі були роботодавцями, або ж менеджери турфірм, які, вочевидь, отримували не мінімальну заробітну плату

Продовження

1	2	3
11	Характеристика (позитивна чи негативна)	Суди нерідко враховують позитивну характеристику особи за місцем її проживання чи навіть роботи, яка, утім, часто дисонує з кількістю вчинених такими особами шахрайств та сумами грошових коштів, якими вказаним особам вдалося заволодіти
12	Призначено покарання	79% осіб були засуджені за вчинення розглядуваних злочинів з призначенням їм покарання, інші ж звільнялися від кримінальної відповідальності (як правило, на підставі закону про амністію (така можливість існувала до внесення в червні 2011 р. змін до ст. 44 КК України, яка передбачає правові підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності) чи у зв'язку із закінченням строків давності). Лише 35% засуджених було призначено покарання з реальним його відбуванням, решта ж звільнялися від його відбування (як правило, з випробуванням). Що ж стосується видів покарань, що їх суди призначали винним у вчиненні злочинів у розглядуваній сфері, то їх співвідношення виглядає так: позбавлення волі на певний строк (максимум сягав 10 років) – 94%, обмеження волі – 6%; крім того, вкрай рідко, але призначалися додаткові покарання у виді конфіскації майна та позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням

Продовження

1	2	3
		<p>адміністративно-господарських та організаційно-розпорядчих функцій. Зовсім не призначалися інші, альтернативні позбавленню волі, покарання, які передбачені санкціями статей, що встановлюють відповідальність за діяння, вчинювані в розглядуваній сфері (штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт). У відповідній судовій практиці не виявлено жодного випадку призначення розглядуваним особам більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, призначалися інші, альтернативні позбавленню волі, покарання, які передбачені санкціями статей, що встановлюють відповідальність за діяння, вчинювані в розглядуваній сфері (штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт). У відповідній судовій практиці не виявлено жодного випадку призначення розглядуваним особам більш м'якого покарання, ніж передбачено законом</p>

Додаток Б
Підсумки анкетування
жертв злочинів у сфері туристичного бізнесу

1. Чи траплялися Вам випадки невідповідності між обіцяними турфірмами та реальними умовами відпочинку?
 - а) так (81%);
 - б) ні (19%).
2. Чи ставали Ви жертвами шахрайства у сфері туристичного бізнесу?
 - а) так (34%);
 - б) ні (66%).
3. Чи доводилось Вам ставати жертвою будь-якого шахрайства до того часу, як Вас ошукали представники туристичного бізнесу?
 - а) так (19%);
 - б) ні (81%).
4. Чи стикались Ви з якимись проблемами, пов'язаними з туристичним страхуванням?
 - а) так (32%);
 - б) ні (68%).
5. Які конкретно проблеми виникали у Вас із туристичним страхуванням?
 - а) ухилення страховика від виплати страхових виплат або несвоєчасна виплата страхових виплат страховиком (84% з числа тих, які мали проблеми, пов'язані з туристичним страхуванням);
 - б) інше.
6. Чи знали Ви, куди звертатися за захистом своїх прав та законних інтересів після вчинення щодо Вас шахрайства у сфері туристичного бізнесу?
 - а) так (41%);
 - б) ні (59%).

-
7. Що для Вас було пріоритетним після того, як Ви зрозуміли, що стали жертвою туристичного шахрайства?
- а) домогтися притягнення винуватих до кримінальної відповідальності (16%);
 - б) домогтися відшкодування завданої матеріальної шкоди (84%).
8. Чи відомо Вам про наявність у вашому місті «гарячих ліній», пунктів консультування з питань запобігання торгівлі людьми?
- а) так (18%);
 - б) ні (82%).

Додаток В
Підсумки анкетування працівників
правоохоронних органів

1. *Чи стикалися Ви у своїй роботі з кримінально караними діяннями, вчиненими представниками туристичного бізнесу?*
 - а) так (3%);
 - б) ні (97%).
2. *Про які злочини, вчинені у сфері туристичного бізнесу, Вам відомо з власної практики (можна вибрати кілька варіантів відповідей)?*
 - а) шахрайство (6 респондентів з числа тих, які у своїй роботі стикалися з кримінально караними діяннями, вчиненими представниками туристичного бізнесу);
 - б) інші злочини (підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів; привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини та ін.) (2 респонденти з числа тих, які у своїй роботі стикалися з кримінально караними діяннями, вчиненими представниками туристичного бізнесу).
3. *Як Ви оцінюєте саму ймовірність вчинення вказаних у попередньому запитанні злочинів представниками туристичного бізнесу?*
 - а) як високу (46%);
 - б) як низьку (54%).
4. *Чи вважаєте Ви доцільним встановити кримінальну відповідальність юридичних осіб (у т.ч. й туристичних компаній)?*
 - а) так (23%);
 - б) ні (77%).
5. *Чи вважаєте Ви за доцільне передбачити в КК України окрему статтю про відповідальність за шахрайство у сфері туристичного бізнесу?*

а) так (3%);

б) ні (97%).

6. *Чи вважаєте Ви за доцільне передбачити в КК України окрему статтю про відповідальність за шахрайство у сфері страхування?*

а) так (3%);

б) ні (97%).

Наукове видання

АНДРУШКО Андрій Васильович
НЕСТЕРОВА Ірина Анатоліївна

**ЗЛОЧИННІСТЬ
У СФЕРІ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ:
КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ТА ЗАПОБІГАННЯ**

Монографія

Редактор *В. Петраш*
Коректор *Л. Філь*
Дизайн, комп'ютерна верстка
А. Ач, Ж. Манфреді

Підписано до друку 22.12.2016. Формат 60х84/16.
Папір офс. Гарнітура Times New Roman. Друк офс.
Умовн. друк. арк. 12,78. Наклад 300 прим. Зам. 471.

ТОВ «Інформаційно-видавниче агентство «ІВА»
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 5042 від 28.01.2016 р.
88018, м. Ужгород, вул. Капушанська, 82а, тел.: (0312) 63-01-99

Андрушко А. В. Злочинність у сфері туристичного бізнесу: А66 кримінологічна характеристика та запобігання : монографія / А.В. Андрушко, І.А. Нестерова. – Ужгород: ТОВ «ІВА», 2016. – 220 с.

ISBN 978-617-501-118-8

У монографії, присвяченій комплексному дослідженню злочинності у сфері туристичного бізнесу, проаналізовано сучасний стан, динаміку та структуру вказаного виду злочинності та з'ясовано її детермінанти; розкрито основні риси осіб, які вчинили злочини у сфері туристичного бізнесу, і на цій основі створено узагальнений кримінологічний портрет особи злочинця, що вчиняє відповідні діяння; розроблено систему заходів запобігання злочинності у сфері туристичного бізнесу; охарактеризовано віктимологічний напрям запобігання злочинам, вчинюваним у вказаній сфері.

Видання може бути корисним для студентів, аспірантів, викладачів юридичних вищих навчальних закладів та факультетів, працівників правоохоронних органів, усіх, кого цікавлять проблеми кримінології та кримінального права.

УДК 343.46:338.48

ББК 67.61+65.433